

ISIDORI

sextum, congium reddit : nam congius sex metitur sextariis, a
 7 quo et sextarii nomen dederunt. Congium autem a congiendo,
 id est per augmentum crescendo, vocatur. Vnde [et] postea
 pecunia beneficii gratia dari coepta congiarium appellatum est :
 unusquisque enim sui temporis imperator favorem populi ca- 5
 8 ptans adiciebat, ut largior videretur in donis. Congiarium autem
 specialiter mensura est liquidorum, cuius et rem simul et nomen
 9 a Romanis inpositum invenimus. Metrum est mensura liqui-
 dorum : haec a mensura accepit nomen ; μέτρον enim mensu-
 ram dicunt Graeci. Et inde appellata metreta, licet et urna et 10
 amphora et reliqua huiusmodi nomina mensurarum sunt ; ta-
 men ista hoc nomen a denarii numeri perfectione accepit.
 Metrum ad omnem mensuram pertinet ; metrum enim Graece,
 Latine mensura dicitur. Nam et cyatum mensura est, et am-
 phora mensura est, et quidquid plus minusve capit mensura 15
 est. Sed ideo hoc nomen specialiter sibi adsunsit, quod sit
 10 mensura perfecti numeri, id est denarii. Modius dictus ab eo
 quod sit suo modo perfectus. Est autem mensura librarum
 quadraginta quattuor, id est sextariorum viginti duorum. Cuius
 numeri causa inde tracta est, eo quod in principio Deus viginti 20
 duo opera fecerit. Nam prima die septem opera fecit : id est
 materiam informem, angelos, lucem, caelos superiores, terram,
 aquam atque aerem. Secunda die firmamentum solum. Ter-
 tia die quattuor : maria, semina, sationes atque plantaria.
 Quarta die tria : solem, lunam et stellas. Quinta die tria : 25
 pisces et reptilia aquarum et volatilia. Sexta die quattuor :
 bestias, pecudes, reptilia terrae et hominem. Et facta sunt
 omnia viginti duo genera in diebus sex. Et viginti duae gene-

1 cogium redit T cogius T 2 Cogium T congiendo K Col.:
 cogendo BT: an cogiendo (i.e. cogendo)? : vix congiscendo 3 argu-
 mentum T vocatus B et hab. T: om. BK 4 congiarium B
 5 imperatur B: om. T faborem T: laborem K 6 in]
 ex K 8 Metreta dett. 9 μετ.] metro BK: metrum T 10 Graeci
 om. T lic. ur. T 11 huiusmodo B sint BKT ex corr.
 13 vel μέτρον 14 ciatum BT 15 plus om. T¹ capit] accepit T
 17 numeris T 21 sep. operas K fecerit T 26 et rept. et
 aq. K ante corr. 27 pecora CK

rationes sunt ab Adam usque ad Iacob, ex cuius semine nascitur
 omnis gens Israel ; et viginti duo libri Veteris Testamenti usque
 ad Hester ; et viginti duarum litterarum sunt elementa, quibus
 constat divinae legis doctrina. His igitur exemplis modius
 5 viginti duorum sextariorum a Moyse secundum sacrae legis
 mensuram effectus est : et quamvis diversae gentes huic men-
 surae pondus vel adiciant ignorantes vel detrahant, apud He-
 braeos constitutione divina tali ratione servatur. Modius enim
 a modo dictus. Hinc et modica, id est moderata. Modicis
 10 enim modus nomen inposuit : nam modica pro parvis abusive,
 non proprie dicimus. Satum genus est mensurae iuxta morem 11
 provinciae Palestinae, unum et dimidium modium capiens.
 Cuius nomen ex Hebraeo sermone tractum est ; 'satum' enim
 apud eos nominatur sumptio sive levatio, eo quod qui metitur
 15 eandem mensuram sumat ac levet. Est et alium satum, men-
 sura sextariorum viginti duorum capax quasi modius. Batus 12
 vocatur Hebraica lingua ab olearia mola, quae 'beth' apud eos
 vel 'bata' nominatur, capiens quinquaginta sextaria ; quae men-
 sura una molae vice proteritur. Amphora vocata quod hinc et 13
 20 inde levetur. Haec Graece a figura sui dicta dicitur, quod eius
 ansae geminatae videantur aures imitari. Recipit autem vini
 vel aquae pedem quadratum, frumenti vero modios Italicos tres.
 Cadus Graeca amphora est continens urnas tres. Vrna men- 14
 sura est quam quidam quartarium dicunt. Proprie autem urna
 25 vas est, quae pro condendis defunctorum cineribus adhiberi
 solet. De quo poeta (Lucan. 7, 819) :

Caelo tegitur qui non habet urnam.

Medimna mensura est quinque modiorum. Medimna autem 15
 Latina lingua vocatur, id est dimidia, eo quod quinque modiis
 30 metiatur, qui est dimidius numerus a perfecto denario. Artaba 16

3 sunt litt. *K* (non *C*) 6 mensuram ex scripturam *K* 7 ignoran** *B*¹
 10 modus] modis *T* ante corr. 11 Statum *B* ante corr. 14 qui metur *T*
 15 aliud *K* sumtum *T* 17 beth om. *BK* 18 vel bata] valbata *K* :
 vult bata *B*¹ qua *K* 19 mola *K* Anfora codd. (hic et alibi)
 vocatur *K* 20 sua *B* dicta] *ωρον* *Hultsch* 22 quadrantem *B*
 tres om. *K* 23 Orna *K* 24 orna *K* 25 quae etiam *C* pro] et *K*
 27 ornam *K* 30 a om. *K*

mensura est apud Aegyptios sextariorum septuaginta duorum, composita ex numero propter septuaginta et duas gentes vel
 17 linguas quae orbem inpleverunt. Gomor quindecim modiorum onus adpendet. Corus triginta modiorum mensura inpletur. Hic ex Hebraico sermone descendit, qui vocatur 'cor' a similitu-
 dine collis: 'corea' enim Hebraice colles appellantur. Coacervati enim modii triginta instar collis videntur, et onus cameli efficiunt.

XXVII DE SIGNIS. Ponderis signa plerisque ignota sunt, et inde errorem legentibus faciunt. Quapropter formas eorum et
 2 characteres, ut a veteribus signata sunt, subiciamus. Z littera 10 significat dimidium obolum. — Virgula aequaliter iacens et porrecta simpliciter significat obolum. = Geminata virgula duo oboli sunt. T Latinum significat obolos tres. F Latinum significat obolos quattuor. E Latinum demonstrat obolos quin-
 3 que. Oboli vero sex propterea characterem non habent, eo 15 quod in una dragma sex veniant, quod est pondus denarii argenti. H Eta littera significat siliquas octo, id est tremissem. N Latinum significat nomisma Graecum, id est solidum. IB.
 4 Iota adiuncta Beta significat dimidium solidum. < Virgulae duae ex uno angulo a laeva in dexteram se dividentes signifi- 20 cant dragmam, quam etiam olcen appellant. NT. N Latinum adiuncto Gamma Graeco significat semiunciam. I^o. Gamma autem Graecae litterae O Latinum in fine adiunctum significat unciam. ↑. Labda Graecum per medium sui I Latinum adie-
 5 ctum significat libram. K^v. Kappa Graecum circa finem cornu 25 adiuncto V Latinum significat cyatum. KO. Si vero O Lati-

1 sextariorum B	2 compositus ex numerus T	4 unus B	ap-
pendit K	modiis adinpletur (om. mens.) T		mensuram B
conpletur K	5 cor] cora dett.	6 coria T: cora dett.: an corae?	
appellatur B	7 modi T	9 errare K	10 subiciamus BK: subici-
mus T	12 gemina K	15 eo quod] equod B	16 veniunt B
om. K	seliquas KT	21 olhen T	NT Lat. T
greca K	IO codd.	24 unc.] semiunciam K	↑ B lamda
B: lauta K	latino adiecto dett.	25 libra B	KV KT:
Ky B	cornuum B	26 ad. fix (pro ix, i.e. X?)	latinum T:
adiunctum fix latinum B:	adiuncta v latina K		ciatum BT
fort. K ^o			

num habuerit adiunctum, eminam demonstrat, quam Graeci cotylen vocant. ξε. Xi Graecum si acceperit iunctum E Latinam, significat sextarium. ξο. Si O Latinum adiunctum, indicat 6 acitabulum, quod Graeci oxifalon vocant. ϣ. My Graecum 5 superposito N Latinum significat mina. T^Λ. T Latinum in fine habens Labda Graecum significat talentum. X^ο. (Chi) Graecum in dextro brachio superiori O littera coniuncta cenix est.

2 cotilem B: gotilem (-len?) T: cotilam K: *vel* κοτύλην c latinum B
 3 ξO BT (*etiam* K?) adi. habuerit ind. K (*non* CU) 4 acitabulum KT
 M (*suprascr.* N) codd. Mi T: om. BK 5 superposita n latina K:
 superposita N latino T mna BT AA BK: ϣ T T *Areu.*:
 a K: om. BT latinas K 6 lauda BT: lautam K graecam K
 6o KUT (*post* superiori) (*non* C) Chi (*vel* X) om. codd. 7 iuncta K
 (*non* CU) kenix B

LIBER XVII

DE REBUS RVSTICIS

I DE AVCTORIBVS RERVM RVSTICARVM. Rerum rusticarum scribendi sollertiam apud Graecos primus Hesiodus Boeotius humanis studiis contulit; deinde Democritus. Mago quoque Carthaginienſis in viginti octo voluminibus studium agriculturae 5 conscripsit. Apud Romanos autem de agricultura primus Cato instituit; quam deinde Marcus Terentius expolivit; mox Vergilius laude carminum extulit. Nec minorem studium habuerunt postmodum Cornelius Celsus et Iulius Atticus, Aemilianus, sive Columella insignis orator, qui totum corpus 10 disciplinae eiusdem complexus est. Primum ad aratrum boves iunxisse ferunt quendam privatum hominem et fulminatum, nomine Homogirum; quidam autem Osirim dicunt esse artis huius inventorem; quidam Triptoleum. Et hic quaestio est quomodo prima Ceres ferro in Graecia vertere terram instituit, 3 sed ferro qualicumque, non specialiter vomere aut aratro. Stercorandi agri rationem primus induxit quidam nomine Stercutus 15 in Italia, cuius ara a Pico dedicata est Romae: hic plura instrumenta agriculturae repperit, primusque agros firmavit. Eundem quidam Saturnum putaverunt ut maiorem illi nobilitatem facerent hoc nomine, quo splendide sonaret et dignitatem tituli 20 compararet.

II DE CVLTURA AGRORVM. Cultura est qua frumenta vel vna magno labore quaeruntur, ab incolendo vocata. Divitiae enim antiquorum in his duobus erant, bene pascere et bene arare. Cultura agri cinis, aratio, intermissio, incensio stipularum, sterco- 25 ratio, occatio, runcatio. Cinis est incendium per quod ager inutilem humorem exudat. Aratio dicta quia de aere prius

Per hunc librum etiam D contuli, non tamen BC 1 Rerum om. D
 3 Mago] magnus codd. 5 autem om. K 6 deinde] inde D 7 extulit
 om. D¹ minute K 8 et om. T 11 fluminatum T 12 homogerum K
 13 treptoleum TD: tripolitum K 16 qu. ind. T 20 hoc nom.]
 homine K 21 conparet D 26 per quo TD

terrae culturam exercebant, antequam ferri fuisset usus repertus.
 Duplex est autem aratio : vernalis et autumnalis. Intermissio
 est, qua alternis annis vacuus ager vires recipit. Stercoratio 3
 est laetaminis adsparsio. Stercus autem vocatum vel quia
 5 sternitur in agris, vel quia extergi oporteat quod sordidum in
 civitate redundat [sive, quod verius est, ab Sterce qui et Ster-
 culus dictus]. Idem et fimus est, qui per agros iacitur. Et
 dictus fimus [quod fiat mus], id est stercus quod vulgo laetamen
 vocatur, eo quod suo nutrimento laeta faciat germina reddatque
 10 arva pingua et fecunda. Occatio est cum rustici satione facta 4
 bubus dimissis grandes glebas caedunt ac ligonibus frangunt :
 et dicta occatio quasi obcaecatio, quod operiat semina. Occare
 igitur est operire terra semina, vites vel arbores. Runcatio est 5
 a terra herbas evellere ; nam rus terra est. Sulcus a sole vocatus
 15 quod proscissus solem capiat. Vervactum dictum quasi vere
 actum, id est verno aratum. Proscissio est aratio prima, cum
 adhuc durus ager est. Satio dicta quasi seminis actio, quasi 6
 satorum actio. Serere autem vocatum, quia hoc sereno caelo
 faciendum est, non per imbres. Hinc est et illud Vergilianum
 20 (Georg. I, 299):

Nudus ara, sere nudus.

Messis a metendo, id est a recidendo, dicta. Seges autem de 7
 semine [dicta] quod iacimus, sive a sectione.

DE FRUMENTIS. Prima Ceres coepit uti frugibus in Graecia III
 25 et habere segetes translatis aliunde seminibus. Huius meminit
 Ovidius dicens (Metam. 5, 341):

Prima Ceres unco glebam dimovit aratro,
 prima dedit fruges alimentaue mitia terris.

2 dupl. . . autumn. om. T	Int. qua D	5 ext.] stergi D (et
Isid.) quod] quidquid T	6 sive . . . dict. hab. T: om. DK	
stercen T	7 quia per TD	8 quod fiat mus hab. T: om. DK
vulgus T	10 est om. K	11 cedant (ex -dat) D
legonibus corr. ex legionibus T	13 terrae D	15 Veractum codd. (ex
Runc. a K	14 erba T	vellere D
-tuum T)	16 acto T	18 saturum DK
in K	19 est ill. T	21 nudius a. serenodius D
23 dicta hab. T: om. DK	27 unco] hunc D	22 medendo K
demovit D	28 frugis K	

ISIDORI

2 Frumenta sunt proprie quae aristas habent, fruges autem reliqua. Frumenta autem vel fruges a fru[m]endo, hoc est a
3 vescendo, dictae; nam frumen dicitur summa pars gulae. Primitiae proprie sunt quae frugibus praecerpuntur. Triticum vel a
4 tritura dictum, quo purissimum horreo condeatur, vel quia granum 5
5 eius conmolitur et teritur. Far dicitur eo quod initio frangeretur; apud antiquos enim molarum usus nondum erat, sed frumentum
6 in pila missum frangebant; et hoc erat genus molendi. Adoreum tritici genus, quod idem vulgo semen dicitur. Ador quondam
appellatum ab edendo, quia eo primo usi sunt homines, sive 10
quia in sacrificio ipsius generis panis ad aras offerebatur. Vnde
7 et adorea sacrificia dicuntur. Siligo genus tritici a selecto dictum; nam in pane species eius praecipua est. Trimestre triticum ideo nuncupatum quia satum post tres menses colligitur; nam ubi propter aquam aliave causa matura satio omissa est, 15
9 praesidium ab hoc petitur. Alica Graecum nomen est. Alio castrum simile est alicae, pondere et bonitate praecipua. Hordeum dictum quod prae ceteris generibus frumenti ante fiat aridum, vel quod spica eius ordines habeat. Horum tria genera. Primum hexaticum vocatur eo quod spica eius sex ordines 20
habeat; quod quidam canterinum appellant, quoniam animalia melius quam triticum pascit, et homines salubrius quam malum triticum. Alterum distichon, eo quod duos ordines habeat; hunc plerique Galaticum vocant. Tertium trimestre, quia, cum
II cogit necessitas, verno seminatur et celeriter colligitur. Scandula a divisione vocata; duplex est enim scanditurque, id est 25

2 a frumendo K: a fruendo D: a frumento I 3 dicta K 4 vel] vero K 5 quo] quod DT condeatur DK: conditur T 6 cum molitur proteritur K quod in in. K: quod ab in. D 7 enim] autem D 8 in pilas Serv. ad Aen. 1, 179 Adhorreum D Adoreum... dicitur om. KN (non EU) 9 Edor K: Caedor DE (pro C vel Ca, i. e. capituli novi signo, edor) quendam DT 10 visi K 12 adhorrea sacr. D serecto D 13 Trimense K: -si D 14 tres om. D 15 ubi om. T¹ pro aq. ut vid. D¹ aliamve K causa (ex -se) T: causam DK 18 antea DT 19 habeant K 20 sexaticum D ex ordine T 21 quidem D quod an. K 24 calaticum codd. Tertium om. D trimestre T: trimensem K: tremense D quia] quod K 26 scanditur id K

dividitur. Centenum appellatum eo quod in plerisque locis 12
 iactus seminis eius in incrementum frugis centesimum rena-
 scatur. Hinc et milium a multitudine fructus vocatum. Pani- 13
 cium dictum quod multis in regionibus ex eo panis vice homines
 5 sustententur, quasi paniviciū. Pistum a pasto. Sisamum
 Graecum nomen est. Farrago a farre dicta: est enim herba 14
 hordeacea adhuc viridis, necdum granis ad maturitatem turgenti-
 bus. Spicam de maturis frugibus abusive dicimus; nam proprie 15
 spica est cum per culmi folliculum, id est extremum tumorem,
 10 aristae adhuc tenues in modum spiculi eminent. Arista ap- 16
 pellata quod prius ipsa arescat. Culmus est ipse calamus
 spicae qui a radicibus nascitur: et dictus culmus quasi calamus. 17
 Folliculum est theca frumenti in qua granum servatur interius.
 Haec super spicam vallo instructa munimen praetendit, ne
 15 avium minorum morsibus spica suis fructibus exuatur aut vesti-
 giis proteratur. Stipulae sunt foliae seu vaginae, quibus culmus 18
 ambitur atque fulcitur ne pondere frugis curvetur, quae ambiunt
 culmum: et dicta stipula quasi usta, et quasi ustipula. Stipula
 dicta ab usto; collecta enim messe uritur propter culturam
 20 agri. Item stipula vel quia pars eius uritur, pars interdum pro
 palea praeciditur. Palea a quibusdam vocari dicitur quod pala 19
 ventiletur ut frumenta purgentur. Gentiles autem paleam a
 quadam Pale frugum inventrice nominaverunt, quam Cererem
 esse volunt. De qua Vergilius (Georg. 3, 1):
 25 Te quoque, magna Pales, et te, memoranda, canemus.
 Item alii a pabulo nuncupatam dicunt paleam, quod ea primum
 sola in pascendis animalibus praebebatur. Cuius natura ex

2 iactum	centenum simul re. K	renascitur T: renascantu
(ex-atur) D	3 hinc . . . voc. om. T ¹	5 qu. panificum T: qu
panecibium K	pastu D	6 est hab. K: om. DT
8 pro. specus (spi-) TD	9 cum a cul. fullicolo K	13 tegra
fru. K	14 superficiam va. T	munimine T
15 sui fructus T	aut vest. prot. om. T	16 Stipuli K
(quae) TD: qua K	q. a. c. excludenda videntur.	17 que
graphus ex variis lectionibus concinnata est		18 ustipula CDETU:
ustulata KNP	19 messe] esse T	20 idem K (non C)
qu. palea D	22 ventilentur T ¹	gent. enim (delet.) au. K
paleam om. D ¹	25 et se mem. K: et remem. D	27 probebatur D ¹

contrario tantum est frigida ut obrutas nives fluere non sinat,
adeo calida ut maturescere poma compellat.

- IV DE LEGVMINIBVS. Legumina a legendo dicta, quasi electa;
veteres enim meliora quaeque legebant; sive quod manu le-
gantur nec sectionem requirant. Leguminum plurima genera, 5
ex quibus faba, lenticula, pisum, faselum, cicer, lupinum gra-
tiora in usum hominum videntur. Faba Graeca etymologia a
vescendo vocabulum sumpsit, quasi faga; φαγεῖν enim Graece
comedere dicitur. Primum enim homines hoc legumine usi
sunt. Huius species duae, quarum altera communis, altera 10
Aegyptia. Faba fresa dicta eo quod ea homines frendant, id
est frangant, et molendo conminuant. Lentis vocata quod
humida et lenta est, vel quod adhaeret humi. Faselum autem
et cicer Graeca nomina sunt. Sed faselum . . . Lupinum Grae-
cum et ipsud nomen est: de quo Vergilius (Georg. 1, 75): 15

Tristesque lupini,

- quia vultum gustantis amaritudine contristant; unde eos prae
amaritudine nec vermis nec ullum animal comedit. Medica,
vicia, ervum pabulorum optima sunt. Medica dicta, quia a
Medis translata est in Graeciam tempore quo eam Xerxes rex 20
Persarum invasit. Haec semel seritur et decem annis permanet,
ita ut quater vel sexies possit per annum recidi. Vicia dicta
quod vix ad triplicem perveniat fructum, cum alia legumina
proventum habeant fertilem: unde et Vergilius (Georg. 1, 75):

Vt tenuis fetus viciae.

- 25
10 Pisum, quod eo pensabatur aliquid auri minutum. Nam pisaurum
11 dicitur. Ervum a Graeco trahit vocabulum; hoc enim illi

1 tanto *codd.* sinit *T* 2 compellant *D* 3 Leg. alendo *D*
dicta *om.* *D*¹ quas el. *T* 4 ligantur *K* 5 nec] ne *T* 6 pisum
om. *T* 8 φαγεῖν] fage *codd.* 10 alt. Aeg. alt. comm. *T* 11 fresca *K*
eam *delt.* sendant *T* 12 et mol. co. *om.* *T* 13 humi] humida
DT 14 cicer *T* sed fas. *om.* *CK* (*non EUV*) 17 gust.
amaritudinem *D* 18 comedet (comm-) *TD* 19 erumbo pa. *K*
a medicis *K* 20 rex *om.* *K* 21 simul *codd.* anni *K*
permanent *D* 23 vix] vis *D* 26 Pisum *K*: Pisa *DT* ea *DT*
aurum mi. *K* ante *corr.* nam Pisaurum dic. quod illic aurum
pensatum est *Serv. ad Aen.* 6, 825. *Nugatur Isidorus*

ὄροβον dicunt ; quod dum sit quibusdam pecoribus infestum, tauros tamen pingues efficit.

DE VITIBVS. Vitis plantationem primus Noe instituit rudi V
adhuc saeculo. Apud Graecos autem inventorem vitis Liberum
5 appellari : unde et eum gentiles post mortem deum esse volue-
runt. Vitis dicta quod vim habeat citius radicandi. Alii 2
putant vites dictas quod invicem se vittis innectant vicinisque
arboribus reptando religentur. Est enim earum natura flexi-
bilis, quae quasi brachiis quibusdam quidquid comprehenderit
10 stringunt. Labrusca est vitis agrestis quae in terrae marginibus 3
nascitur : unde et labrusca dicta, a labris et extremitatibus
terrae. Codex dictus quasi caudex. Sic enim veteres et clodum 4
pro claudio dicebant. Sarmentum a serendo [id est quasi seri- 5
mentum] Malleolus est novellus palmes innatus prioris anni
15 flagello, cognominatusque ob similitudinem rei, quod in ea parte
qua deciditur ex veteri sarmento prominens utrimque mallei
speciem praebet. Spadones sunt surculi fruge carentes, ex ipsa 6
appellatione, quod sint inhabiles fructu et sterilitate affecti.
Sagittam rustici vocant novissimam partem surculi, sive quia 7
20 longius recessit a matre et quasi prosilivit, seu quia acuminis
tenuitate teli speciem praefert. Summitates vitium et fruticum 8
flagella nuncupantur, eo quod flatu agitentur. Palmes vitis 9
materia mollis, qui per novella brachia emissus fructum adfert :
nam ideo rustici partem vitis palmitem dicunt. Palmes enim
25 diminutivum nomen est, quod nomen paragogum dicitur, quod
a palma derivetur. Palma enim habet nomen prototypum,

1 orobum T: orubum K: orabum D dum ex cum D 2 pingue
T¹ 5 coluerunt T 7 vitis inn. DT 8 rept. ex reptando T
9 quae] qui codd. 10 stringant D Labrusca ex Lanbrusca D
quae om. D 11 labrus caudicia ut vid. D¹ dicta] dicitur T
et om. T 12 Codex D 13 pro cl.] et claudum K id est
qu. ser. hab. T: om. DK 14 palmus K annis K 16 deciditur]
decitur T: dicitur K vetero D sarmenti T utrimque
m. Colum. 3, 6: utrumque m. K: utriusque m. T: utrumquem alie D
17 carentes ex curr- ut vid. T ex om. T 18 effecti D
19 novissi par. D¹ serculi T 20 quasi] qua K 21 prevert T
25 dim.] derivativum dell. par. di.] per ramos (ex amos N) circum
(-un) ducitur KN 26 a om. N delibetur DT protipum DT: om. K

ISIDORI

- quod dicitur principale, ab eo quod ex se derivativum faciat.
- 10 Pampinus est folia cuius subsidio vitis a frigore vel ardore defenditur atque adversus omnem iniuriam munitur. Qui ideo alicubi intercisus est, ut et solem ad maturitatem fructus admittat et umbram faciat. Et dictus pampinus quod de palmitibus pendeat. Capreoli dicti quod capiant arbores. Sunt enim cincinni sive uncinuli quibus se innectere vites et suspendere solent arboribus, quo adminiculo freti palmites ventos ac turbines contemnere queant et sine lapsu periculorum fructus suos sustineant ac sese vaga proceritate defendant. Corymbi sunt anuli qui proxima quaeque alligant et comprehendunt, ne longius laxati palmites ventorum flatibus dissipentur. Vvae dictae quod intrinsecus humoris sint plenae, sucique et pinguedinis. Nam humidum est quod exterius humorem habet; uvidum quod interius. Acina. Botrus. Racemus est botryonis pars; et botryo Graecum est. Suburbanae uvae quaedam dicuntur quia fructus earum ad escam veluti pomum in urbibus venditur; commendat enim eas et species et saporis iucunditas; ex quibus sunt praecoquae, duracinae, purpureae, dactyli, Rhodiae, Libycae, cerauniae, stephanitae, tripedanae, unciariae, Cydonitae. Durabiles autem per totam hiemem vennuculae et Numisianae.
- 16 Praecoquae vocatae quod cito maturescant et ante omnes sole coquantur. Has Graeci lageos dicunt, quod currant ad maturitatem velociter ut lepus. Purpureae a colore dicuntur; unciariae a magnitudine; dactyli a longitudine; stephanitae a rotunditate. Rhodiae et Libycae a regionibus nuncupatae sunt;

1 facit K 2 subsidio om. K 4 intervisus K fructus om. K
6 Caprioli codd. 8 quod adm. D ferti T venti T 9 continere qu. DT et si lap. D lapsus periculo Chacon 10 vaca KD
ante corr.: faga T diffundant T: defundant D ex corr. 11 elegant
D: ligant T 13 humores K: humore DT 14 humidum] humus T
uvidumque int. T: humidum quod int. exterius D 16 botrio ex
btrio T: btrum K 17 eorum D 18 conn.] comedunt T 19 libiae
DK 20 tripedanae (-ne) codd. unciariae (-rie) KT: unci-
ariae D¹ cinodite T 21 vennicule T: veninulae DK nume-
sianae D 22 Praeciae quasi praecoquae Servius ad Georg. 2, 95
maturiscunt D 23 grece D lag.] fagos K: cilageos T:
lageos D 24 ut lep. vel. KP (non CEFU) Unc. a mag. ante
Purp. KNP (non CEFU) Unciariae K 25 Dictali T Stafanite T

Cerauniae vero quod rubeant velut ignis. Genera autem 18
 uvarum quae vino deserviunt plurima. Ex quibus aminea
 dicta, quasi sine mineo, id est sine rubore; album enim vinum
 reddit. Quae cum sit unius nominis, non unam speciem reddit:
 5 amineae duae geminae, ab eo dictae quod duplices uvas
 mittant; aminea lanata, quia plus omnibus lanescit lanugine.
 Rubelliana dicta quia eius materia rubet. Faecinia minuti 19
 acini et durae cutis uvas habet; nobilitate amineam sequitur,
 fecunditate praecedit. Quam proinde faeciniam vocant quod
 10 plus quam ceterae faeces afferat. Apianae vinum dulce faciunt; 20
 quas nisi cito legas, pluviis et ventis et maxime apibus infe-
 stantur; quarum depredatione apianae cognominatae sunt.
 Balanitae a magnitudine nomen sumpserunt; βάλανοι enim 21
 Graece glandes vocantur. Biturica a regione nomen sortita est, 22
 15 turbines et pluvias et calores fortissime sustinens, nec in macra
 terra deficiens. Huius meriti et basili[s]ca est. Argitis Grae- 23
 cula vitis, generis albi, fertilis, vastam materiam et brevem et
 latum folium mittens, cuius fructum nisi primo tempore colligas,
 aut ad terram decidit aut humore putrescit. Inerticula nigra 24
 20 est, quam Graeci amaracion vocant, boni vini et levis; a quo
 etiam nomen traxit, quod iners in tentandis nervis habeatur,
 quamvis gustu non sit hebes. Mareoticae a regione Aegypti 25
 Mareotis dictae, unde prius venerunt; sunt enim et albae et
 nigrae. Helvolae, quas quidam varias appellant, neque pur- 26

1 Generatio K	3 quasi] quae K	minio KT	id est sine
om. T (cf. XX. III. 5)	4 reddet KT	reddet KT	5 amine T
duo codd. (duae D ante corr.)	6 mittunt D	lanata Colum. 3, 2:	
laiana T: lagana K: laciana D	quia ex quod K	hominibus D	
7 Rubiliana codd.	rubent K	Fecinea T	8 acine T
nobilitatem KT	aminia K	9 fecinam T: fecineam (ex -iam?) D	
10 afferant D	dulcem codd.	11 pulvis D	vent. max. T
12 nominatae K: cognominati D ex corr.	13 βαλ.] balanen K: bala-		
nin DT	14 grande codd.	vocatur KT	Bituricae DK
16 basilicum K: basilisca DT	17 vastam] Visula Arv. ex Colum. 3, 2		
20 amarazon K: amaricion Colum. codd. 3, 2: amargion Vollmer in Thes.			
Ling. Lat.	vini] vi D	21 nomina T	inaeris D in]
usus K	temptantis D ante corr.	22 non sit om. T	evis K
23 sunt en. al. T	24 Elbole DT: Elbulae K	quidem D	

- pureae neque nigrae, ab helvo colore ita dictae, subalbi tamen musti. Helvum est enim nigrum candidumque colore. Nam
 27 helvum nec album nec nigrum est. Tertius locus vitium quae sola fecunditate commendantur, abundantia copiosa multumque
 28 vini fluens. †Viticionia† uvas grandes magis quam multas 5 habet; nomen autem inde hoc sumens quod multum vini fluat.
 29 Syriaca, vel quia de Syria adlata vel quia nigra est. Multa autem genera vitium sunt quae tamen mutatione loci et quali-
 30 tatem et nomen amittunt. Vitibus inter cetera magis ista con-
 31 veniunt, oblaqueatio, putatio, propagatio, fossio. Oblaqueare 10 est circa codicem terram aperire et velut lacus efficere: hoc ali-
 32 qui excodicare appellant. Putare est virgam ex vite super-
 vacuam resecare, cuius flagellis luxuriat; putare enim dicitur
 33 purgare, id est amputare. Traducere, transducere. Propa-
 ginare vero, flagellum vitis terrae submersum sternere et quasi 15 porro pangere. Hinc propagines, a propagare et protendere dictae. Fodere vero est foveam facere, quasi fovere.
- VI DE ARBORIBVS. Arborum nomen, sive herbarum, ab arvis inflexum creditur, eo quod terris fixis radicibus adhaerent. Vtraque autem ideo sibi pene similia sunt, quia ex uno alterum 20 gignitur. Nam dum sementem in terram ieceris, herba prius oritur, dehinc confota surgit in arborem, et infra parvum tempus
 2 quam herbam videras arbustam suspicis. Arbusta, arbor novella et tenera, in qua insertio fieri potest; et dicta arbusta quasi arboris hasta. Alii arbustum locum in quo arbores sunt volunt 25 accipere, sicut salictum: sic et virecta, ubi virgultae novellae et
 3 virentes. Arbor autem et fructifera et sterilis; arbos autem non

1 elbo *KT*: elbo *ex eolo D* subalbis *D* 2 elbum *codd.* 3 elbum *codd.*
 4 sole *T*: sulo *K* 5 Vitis spionia *Areu.* 6 fluant *D ante corr.*
 7 Seriacia *T* 8 tamen] tantum *K* 9 convenient *D* 10 obla-
 queati *K* propagnatio *D* Oblaquear *T* 11 locus *D*: agros *K*
 alii *K* 12 excodire *D* sup. excicare (*delet.*) resicare *K*
 14 amp.] tam putare *T* a propagnare *D* 15 quaso *T* 20 sibi
om. T pene *om. D* alteram *D* 21 eiceris *K*: cieceris *D*
 22 parum *codd.* 23 v. arbusta *K* nov. ten. *K* 25 sunt *om. K*
 26 sic et] sicut *K* virg. vir. sunt *K (om. nov. et)* 27 arbos] arbus *T*:
 arbor *D* autem] vero *K*

nisi fructifera. Genere autem feminino arbores dicimus; poma
 vero neutro. Frutex brevis est appellatus quod terram fronde 4
 tegat; cuius plurale nomen fructea. Arbor alta est. Silva 5
 vero spissum nemus et breve. Silva dicta quasi xylva, quod ibi
 5 ligna caedantur; nam Graeci ξύλον lignum dicunt. Multa enim
 Latina nomina Graecam plerumque etymologiam recipiunt.
 Nemus a numinibus nuncupatum, quia pagani ibi idola consti- 6
 tuebant: sunt enim nemora arbores maiores, umbrosae frondibus.
 Lucus est densitas arborum solo lucem detrahens, tropo anti- 7
 10 phrasi, eo quod non luceat; sive a luce, quod in eo lucebant
 funalia vel cerei propter nemorum tenebras. Saltus est densitas 8
 arborum alta, vocata hoc nomine eo quod exiliat in altum et in
 sublime consurgat. Aviaria secreta nemora, dicta quod ibi aves 9
 frequentant. Recidiva arborum sunt quae aliis sectis repullu- 10
 15 lant. Alii recidiva a cadendo dicunt, quia post casum nascuntur.
 Alii a recidendo et repullulando dixerunt. Ergo recidivum, ubi
 mors aut casus. Insitio dicitur cum fisso trunco surculus 11
 fecundae arboris sterili inseritur; aut oculorum inpositio, cum
 inciso cortice libro alienae arboris germen inmittitur. Plantae 12
 20 sunt de arboribus; plantaria vero, quae ex seminibus nata sunt
 cum radicibus et a terra propria transferuntur. Cespites frutices 13
 sunt, quasi cuspides, vel quasi circa pedes. Frondes, quod
 ferant virgultas vel umbras; sunt autem causa umbrarum.
 Oculi nodi sunt ex quibus frondes exeunt. Radix appellatur 14
 25 quod quasi radiis quibusdam fixa terris in profunda dimergitur.
 Nam physici dicunt parem esse altitudinem radicum et arborum.

1 nisi et fr. T femino T 2 vero om. K 3 nom.] numero
 DK 4 vero om. K nimus D: dicimus K xylva T: exsilva
 D: om. K 5 ligna om. T 7 numibus D nuncupatur K:
 tam D 8 sunt en. nem. arb. om. T 9 solo ex so T 11 fana
 illa K cereos DT 12 alto K 13 sublimi DT Abiariam
 secretam D qu. ibi] quo K: quae Serv. ad Georg. 2, 430 apes
 D 14 aliis om. K: taleis Burmann in Serv. ad Aen. 10, 58 secte
 K 15 a cadendo dett.: a cedendo T (i. e. caed-?): a recidendo K
 arborum a cedendo D dicuntur D 16 recedendo D 17 cum
 f.] confisso D: fisso K trunca (ex-co?) D 18 sterelique ins. D
 19 incisu D: incisio T: in K libri K 22 qu. cuspites K
 23 virgulta K 24 fondes T

Alii radicem a similitudine radiorum dictam putant, vel quia, si
 15 eradatur, non repullulat. Truncus est statura arboris insistentis
 radici. Corticem veteres corucem vocabant: dictus autem
 16 cortex quod corio lignum tegat. Liber est corticis pars interior,
 dictus a liberato cortice, id est ablato: est enim medium quid- 5
 17 dam inter lignum et corticem. Rami sunt qui de trunco manant,
 sicut a ramusculis cetera. Surculi a praecisione serrae nuncu-
 18 pati. Virgultum est quod de radice pullulat; ramus, qui de
 ipso robore arboris; virga, quae de ramis. Proprie autem
 virgultum appellatur quod ad radicem arboris nascitur et quasi 10
 inutile ab agricolis amputatur. Et hinc dictum virgultum, quia
 ex virga tollitur. Virga [autem a vi] vel a virtute dicitur, quod
 vim in se multam habeat, vel a viriditate, vel quia pacis indi-
 cium est, quod vim regat. Vnde hanc utuntur magi ad pla-
 candos inter se serpentes, et idcirco in ea hos sustinent inligatos. 15
 Hanc etiam philosophi ac reges et magistri et nuntii et legati
 19 utuntur. Flagella dicuntur, ut praediximus (v, 8), summae arbo-
 20 rum partes, ab eo quod crebros ventorum sustinent flatus. Cymas
 vocatas quasi comas. Folia Graece φύλλα dicuntur: inde est
 21 ad nos hoc nomen per derivationem translatum. Flores nomi- 20
 nati quod cito defluant de arboribus, quasi fluores, quod cito
 solvantur. In his duplex gratia: coloris et odoris. Austro
 22 enim flores solvuntur, Zephyro fiunt. Germen dicimus surculum
 23 praegnantem, a gerendo; unde et germinatio. Fructus nomen
 accepit a frumine, id est eminente gutturi parte qua vescimur. 25
 Inde et fruges. Fructus autem proprie dicuntur agrorum et
 arborum, quibus utique utimur; in animalibus vero abusive et
 24 translative vocari fructum. Poma dicta ab opimo, id est a
 copia ubertatis. Matura dicuntur, quia apta sunt ad manden-

4 qu. quasi co. K coreum D teget T: tegit D 5 a om. T¹
 8 est om. K 9 quae] qui T 10 appellatum K¹: -tur (r ex corr.) D
 a radice T 11 amp.] cappilatur K 12 au. a vi hab. K: om. DT
 13 multa K: multum DT 14 un. et hac K placendos D 16 hac
 etiam T hanc reg. K ministri D¹ 18 Cimas codd. 23 fiant D
 24 germinato D 25 p. quo vescimus T: partes quas vescimus D
 27 abus. trans. T 28 vocare D 29 copiae ubertate DT ad man-
 ducandum . . . ad manducandum D

dum ; sic et immatura, quia priusquam matura fiant, dura sunt
 ad mandendum. Ligna dicta quia incensa convertuntur in **25**
 lumen. Vnde et lychnium dicitur, quod lumen det. Astula **26**
 a tollendo nuncupata [quasi abstula]. Fomes est astula quae
 5 ab arboribus excutitur recisione, aut astulae ambustae, aut ligna
 cavata ; a fungis nomen acceptum, quod ita capiat ignem. De
 quo Vergilius (Aen. 1, 176) :

Rapuitque in fomite flammam.

Torris lignum adustum, quem vulgus titionem appellant, ex **27**
 10 tractum foco, semiustum et extinctum. Quisquiliae stipulae **28**
 inmixtae surculis ac foliis aridis : sunt autem purgamenta ter-
 rarum. Caries putredo lignorum, dictum hoc nomen quod
 eveniat lignis virtute carentibus.

DE PROPRIIS NOMINIBVS ARBORVM. Palma dicta quia VII
 15 manus victricis ornatus est, vel quod oppansis est ramis in
 modum palmae hominis. Est enim arbor insigne victoriae,
 proceroque ac decoro virgulto, diuturnisque vestita frondibus,
 et folia sua sine ulla successione conservans. Hanc Graeci
 phoenicem dicunt, quod diu duret, ex nomine avis illius Arabiae
 20 quae multis annis vivere perhibetur. Quae dum in multis locis
 nascatur, non in omnibus fructus perficit maturitatem ; fre-
 quenter autem in Aegypto et Syria. Fructus autem eius dactyli
 a digitorum similitudine nuncupati sunt, quorum etiam et nomina
 variantur : nam alii appellantur palmulae, similes myrobalani ;
 25 alii Thebaici, qui et Nicolai ; alii nucuales, quos Graeci καρνωτάς
 vocant. Laurus a verbo laudis dicta ; hac enim cum laudibus **2**
 victorum capita coronabantur. Apud antiquos autem laudea
 nominabatur ; postea D littera sublata et subrogata R dicta est
 laurus ; ut in auriculis, quae initio audiculae dictae sunt,

2 in] ad *D ante corr.* 3 licinium *T*: licicinium *K*: lucinium *D*
 Astulta *K*¹ 4 qu. ab. *hab. T*: *om. DK* 5 ab *om. T*¹ 6 cavate *T*¹
 fun.] fructibus *T* n. accepto *T*: nomine accepto *D* 9 quam *T*
 appellat *D* extracto *K* 10 et *om. T* stipuli inmissi *K*
 13 lignis] in is *T* 17 vest.] vetusta *K* 23 qu. etiam nom. *D*
 25 thebaice *D* mucales *codd.* grece *D* cariotas *K*:
 cariuos *T*: cariatos *D* 26 hac] hec (hacc) *codd.* 28 nominabantur *D*
 29 quae in in. *K*

et medidies, quae nunc meridies dicitur. Hanc arborem Graeci δάφνην vocant, quod numquam deponat viriditatem; inde illa potius victores coronantur. Sola quoque haec arbor vulgo
 3 fulminari minime creditur. Malum a Graecis dictum quod sit fructus eius pomorum omnium rotundissimus: unde et haec 5 sunt vera mala quae vehementer rotunda sunt. Mala Matiana a loco vocata unde prius advecta sunt. Nam multae arbores nomina ex provinciis vel civitatibus, de quibus adlatæ sunt, acceperunt. Vergilius (Ecl. 3, 64) amantibus quid ex malo
 4 quaeri soleat ostendit. Mala Cydonia nomen sumpsit ab oppido 10 qui est in insula Creta; de qua Graeci dicere solent urbium Cretensium matrem Cydoniam; ex cuius pomo cydonitum conficitur. Fit quoque ex ea et vinum quo languentium desideria falluntur: nam specie et gustu et odore cuiuslibet vini veteris
 5 imaginem repræsentat. Malomellum a dulcedine appellata, 15 quod fructus eius mellis saporem habeat, vel quod in melle servetur; unde et quidam (Mart. 13, 24):

Si tibi Cecropio saturata Cydonia melle
 ponentur, dicas: Haec melimela placent.

6 Malum Punicum dici eo quod ex Punica regione sit genus eius 20 translatum. Idem et malogranatum, eo quod intra corticis rotunditatem granorum contineat multitudinem. Arbor autem malusgranata est generis feminini; pomum vero neutri est generis. Flores malorum a Graecis appellati sunt κύτινος; Latini caducum vocant. Agrestium autem malorum flores 25 Graeci βαλαίστιον appellaverunt; quorum alii albi, alii purpurei, alii rosei reperiuntur similes floribus mali Punici. Negant medici mali Punici cibo corpora nostra nutriri, sed eo sic opi-

1 et medius quae D grece D 6 vehenter D madiana D
 7 vocatum a l. T¹: a l. vocatum D advectum est DT 8 vel a
 civ. T 9 amantibus om. K qui DT: quod K 11 grece D
 13 quo] quando K 14 cuilibet DK 15 appellatum T 16 melli T
 18 sit tibi D: siti K 19 ponantur KT¹ ut vid. mellimella D
 20 eo] et DK 21 malog.] malumgranatum K intra] extra D
 23 est genus fem. D est generis om. K 24 appellata D κυτ.]
 quitinus K: quitinas DT 26 grece D appellant K 28 eos
 ut vid. T¹

nantur utendum ut medicare potius, non alere videatur. Malum 7
 Persicum, cuius brevis admodum vita concessa est, trium gene-
 rum fertur esse: duracenum, Armeniacum et Persicum. Dura-
 cenum nuncupatur eo quod pomum eius in gustu acorem referat.
 5 Armeniacum dicitur quod primum genus eius ab Armenia sit
 advectum. Persicum vocatum, quod eam arborem primus in
 Aegypto severit Perseus, a quo se oriundos Ptolomaei ferebant.
 Haec in Persida fructum generat intersectorium, apud nos autem
 iucundum ac suavem. Horum alium praecox, alium vocatur
 10 aestivum. Medica arbor, cuius nomen etiam carminibus Man- 8
 tuanis inclaruit, asportata primum a Medis; unde et vocabulum
 sumpsit. Hanc Graeci *κεδρόμηλον*, Latini citriam vocant, quod
 eius pomum ac folia cedri odorem referant. Malum eius inimi-
 cum venenis; et hoc est quod idem poeta (Georg. 2, 134) intel-
 15 legi voluit, cum tradat ex illo foveri animam. Haec arbor omni
 pene tempore plena est pomis, quae in ea partim matura, partim
 acerba, partim adhuc in flore sunt posita; quod in ceteris ar-
 borum rarum est. Mella, quam Graeci *loton* appellant, quae 9
 vulgo propter formam et colorem faba Syrica dicitur. Arbor est
 20 enim magna, fructum ferens comestibilem, maiorem pipere, gustu
 suavem, unde et mella vocata est. Coccymela, quam Latini ob 10
 colorem prunum vocant, alii a multitudine enixi fructus nixam
 appellant. Cuius generis Damascena melior, a Damasco oppido,
 unde prius asportata est, dicta. Cuius solum pomum stomacho
 25 mederi probatur; nam cetera noxia perhibentur. Haec sola
 arbor gummi glutinosum et compactivum distillat, quod et medici

1 non] quam K	2 cui K	vitae (ex -ta?) D	3 esse] est K:
esse diximus D	duracenus armeniacus et persicus (et ita in seqq.) DT		
4 nuncupatum K	in g. aquorem DT: incestis amorem KN		
6 pri-	7 persius codd. (ex persicus D)	8 intersectorium T ¹ :	
-turium D	autem om. K	9 quorum K	vocatum D
12 grece	13 folium T	referat D	14 ven. hoc T
dromellam D	15 quia in ea K	17 in flores adhuc D	16 pl.
sit po. D	18 Mala D	19 arb. en. K	20 biperem T
ceteribus arboribus K: ceteris arboribus D	21 mela D	Coquimella codd.	22 primum D
appellant DK: vocant T	23 damescina T	24 stomachum DK	25 medere D
gustum D	26 quo K	haec so.	
ar. om. K			

- 11 et scriptores utuntur. Oleomela nascitur in Palmyra, Syriae
civitate; ex eo ita appellata quod ex trunco oleum defluat in
12 crassitudine mellis, sapore suavi. + Pomelida + sorbo similis,
mediocris arbor et flore candidulo; dicta quod dulcedo sit
eius fructus et acuto sapore connixta. Haec arbor aetate 5
13 durat exigua. Melopos arbor in Africa Punica lingua vocata,
ex qua profluit lentus sucus, qui a loco ammoniacus nominatur.
14 Mespila arbor spinosa, fructu similitudine malorum, sed paulo
breviori; unde et appellata, quod pilulae formulam habeant
15 eius poma. Pirus vocata videtur quod in ignis speciem defor- 10
mata est; nam hoc genus pomi ab amplo incipit et in angustum
finit, sicut ignis. Pirus autem arbor, fructus eius pira est.
Cuius multae species, ex quibus Crustumia sunt pira ex parte
rubentia, ab oppido Crustumio nominata. Poma piri iumentis
16 inposita, vel si pauca, vehementer onerosa esse dicuntur. Ce- 15
rasus a Ceraso urbe Ponti vocata. Nam Lucullus cum Cerasum
civitatem Ponti delessset, hoc genus pomi inde advexit et a civi-
tate cerasium appellavit. Arbor autem cerasus, pomum cera-
sium dicitur. Hoc etiam et ante Lucillum erat in Italia, sed
durum; unde et cornum appellatum est. Est autem arbor 20
apta hastilibus: unde Vergilius (Georg. 2, 448):

Bona bello cornus.

- 17 Ficus Latine a fecunditate vocatur; feracior est enim arboribus
ceteris. Nam terque quaterque per singulos annos generat
fructum, atque altero maturescente alter oboritur. Hinc et 25
caricae a copia nominatae. Ficus Aegyptia fecundior fertur,
cuius lignum in aquam missum ilico mergitur, et cum in limo
aliquandiu iacuerit, deinde in superficiem sustollitur versa vice

1 Oleomela DK: Olomella T: Elaeomeli Arev. palmaria codd.
3 crassitudinem D saporis D suave K¹ Pomedila T:
Epimelis Arev. 4 arber T candido K dulcedo] dulcis K
6 exigua] exstinguat D Melofos (ex-flos ut vid. T) codd. 7 qui
ea lo. D 8 Mespilia T fructus DK 13 grustumia (ex-miae)
sunt D 14 po. pira DT iumentis K 17 delisset D 19 hec ...
erant ... dura K an. loculum D 20 unde ... app. est om. T
21 asitilibus D 24 per singulis annis T 25 altero aboritur D
26 copiae D: Caria Goetz in Thes. Gloss. 27 cu. lig. in aquam (corr.
aqua) diu iac. D

naturae, quando madefactum debuit humoris pondere residere.
 Antea athletae ficis alebantur, priusquam eos Pythagoras exerci-
 tator ad carnis usum, qui fortior cibus est, transtulisset. A
 senibus in cibo saepius sumptae ficus rugas eorum fertur dis-
 5 tendere. Tauros quoque ferocissimos ad fici arborem conligatos
 repente mansuescere dicunt. Caprificus appellata eo quod 18
 parietes quibus innascitur carpit; rumpit enim et prodit ex
 latebris quibus concepta est. Alii caprificum putant dictum
 quod ficus arbor eius remedio fecundetur. Morus a Graecis 19
 10 vocata, quam Latini rubum appellant, eo quod fructus vel
 virgulta eius rubet. Est enim mora silvestris, fructus adferens,
 quibus in deserto pastorum fames ac penuria confovetur. Huius
 folia superiactata serpenti, fertur interemi [eum]. Sycomorus, 20
 sicut et morus, Graeca nomina sunt. Dictus autem sycomorus
 15 eo quod sit folia similis moro. Hanc Latini celsam appellant
 ab altitudine, quia non est brevis, ut morus. Nux appellata 21
 quod umbra vel stillicidium foliorum eius proximis arboribus
 noceat. Hanc alio nomine Latini iuglandem vocant, quasi
 Iovis glandem; fuit enim haec arbor consecrata Iovi. Cuius
 20 pomum tantam vim habet ut missum inter suspectos herbarum
 vel fungorum cibos, quidquid in eis virulentum est, excudat,
 rapiat atque extinguat. Nuces autem generaliter dicuntur omnia 22
 poma tecta corio duriore; ut pineae nuces, Abellanae, glandes,
 castaneae, amygdalae. Hinc et nuclei dicti, quod sint duro
 25 corio tecti. At contra poma omnia mollia mala dicta, sed cum
 adiectione terrarum in quibus antea nata sunt: ut Persica,
 Punica, Matiana, Cydonia, et cetera. Amygdala Graecum 23

1 desiderare *K* 2 adleti *D*: acleti *?* fices *D*: figu *K* 3 canis *T*
 7 invascitur *T* 9 arboribus rem. *K*: arboribus eius rem. *D* 10 robum
K: rubrum *T* fractus *D* 11 rubent enim] autem *K*
 silvestri *K* 12 penuria ex pecu- *K* 13 superiacta *K* eum
 hab. *T*: om. *DK* 14 mores *T* 15 sint fo. similes *D* 18 iugu-
 landem *codd.* 19 haec] her *K* co. iovis *D*: consecratio iovis *T*
 20 misso *T* ante corr.: missa *DK*: missas *T* ex corr. 21 quodquod *K*
 excudat *D*: excludet *T*: elidat *K*: exudet *dett.* 23 grandes *D*
 24 dictae *D* 25 om. po. *T* 26 ante nota *T* 27 madiana *DK*

nomen, quae Latine nux longa vocatur. Hanc alii nuciclam vocant, quasi minorem nucem. De qua Vergilius (Georg. 1, 187):

Cum se nux plurima silvis
induet florem.

- 24 Cunctis enim arboribus prior se flore convestit, et ad inferenda
poma arbusta sequentia praevenit. Abellanae ab Abellano
Campaniae oppido, ubi abundant, cognominatae sunt. Haec
a Graecis Ponticae appellantur, eo quod circa Ponticum mare
25 abundant. Castaneam Latini a Graeco appellant vocabulo.
Hanc enim Graeci *καστανίαν* vocant, propter quod fructus eius
gemi in modum testiculorum intra folliculum reconditi sunt,
qui dum eiciuntur quasi castrantur. Haec arbor simul ut
26 excisa fuerit, tamquam silva expullulare consuevit. Ilex ab
electo vocata; huius enim arboris fructum homines primum ad
victum sibi elegerunt. Vnde et poeta:

Mortales primi ructabant gutture glandem.

- Prius enim quam frumenti usus esset, antiqui homines glande
27 vixerunt. Suberies arbor, ex qua validissimus cortex natatorius
extrahitur. Et ideo appellata suberies, eo quod fructus eius
sues edunt. Porcorum enim sunt alimenta, non hominum; et
28 dicta suberies, quasi subedies. Fagus et esculus arbores glandi-
ferae ideo vocatae creduntur, quod earum fructibus olim homines
vixerunt cibumque sumpserunt escamque habuerunt. Nam
esculus ab esca dicta; fagus vero a Graeco vocabulum traxit:
29 *φάγειν* autem Graece comedere dicitur. Xyliglycon, quam
Latini corrupte siliquam vocant, ideo a Graecis tale nomen ac-
cepit, eo quod ligni eius fructus sit dulcis. *Ξύλον* quippe dicunt
lignum, *γλυκὺ* dulce. Huius arboris pomo sucus expressus
30 acacia a Graecis dicitur. Pistacia, quod cortex pomi eius nardi

1 no. est quae D lux T nucillam D 4 induit DK 6 arbutas T
pervenit D ab ablano T¹ 10 en. grece D castaneam
codd.: *καστανον* edd. 14 primum] pomum D si. ad vic. K
17 frumentis K 18 Suberias T va. co. natadurius D: vale-
dissima co. natatoria K 22 harum K ho. ol. T 23 sumpserint D
esc. habuerint D: om. T 24 esculus D vocabulo (-bolo) codd.
25 *φάγ.*] fage codd. Siliolicon D: Xsillicon K: Sililicon T
26 latinae D seliquam KT 29 agacia D

pistici odorem referat. Pinus arbor picea ab acumine foliorum 31
vocata; pinnum enim antiqui acutum nominabant. Pinum
autem aliam *πίτυν*, aliam Graeci *πέύκην* vocant, quam nos piceam
dicimus, eo quod desudet picem. Nam et specie differunt.

5 In Germaniae autem insulis huius arboris lacrima electrum
gignit. Gutta enim defluens rigore vel tepore in soliditatem
durescit et gemmam facit, de qualitate sua et nomen accipiens,
id est sucinum, eo quod sucus sit arboris. Pinus creditur pro-
desse cunctis quae sub ea seruntur, sicut ficus nocere omnibus.
10 Abies dicta quod prae ceteris arboribus longe eat et in excelsum 32
promineat. Cuius natura expers est terreni humoris, ac proinde
habilis atque levis habetur. De qua Vergilius (Georg. 2, 68):

Et casus visura marinos;

quia ex ea naves fiunt. Hanc quidam Gallicum vocant propter
15 candorem. Est autem sine nodo. Cedrus, quam Graeci *κέδρος* 33
vocant, quasi *καιομένης δρυὸς ὑγρόν*, id est arboris humor ardentis,
cuius folia ad cypressi similitudinem respondent. Lignum vero
iucundi odoris est et diu durans, nec a tineas umquam extermi-
natur. De qua Persius (1, 42):

20 Et cedro digna locutus;

scilicet propter durabilem perpetuitatem: unde et in templis
propter diuturnitatem ex hoc ligno lacunaria fiunt. Huius
ligni resina cedria dicitur, quae in conservandis libris adeo est
utilis ut perliniti ex ea nec tineas patiantur nec tempore con-
25 senescant. Nascitur in Creta, Africa atque Syria. Cyparissus 34
Graece dicitur quod caput eius a rotunditate in acumen erigitur.
Vnde et *κῶνος* vocatur, id est alta rotunditas. Hinc et fructus
eius conus, quia rotunditas eius talis est ut conum imitetur:

1 picea *del. Schwarz* 2 pinum *DK*: penum *T* (*cf.* XI. 1. 46; XIX.
xix. 11): pennum *alii* 3 *πίτυν*] *pitin codd.* grece *D* 4 deferunt *D*
5 Germ.] germina *T* 6 tepore *del.*: lepore *K*: tempore *DT* 9 seruntur]
servantur *DK* ficus] nux *edd.*: fort. fagus 10 quod] quia *K*
11 expres *T* perinde avilis *D* 16 ὑγρόν] ioron *DK*: orin *T*
18 iuc. od.] iucundioris *T*: iucundioem *K* 20 loquutus est *D*
21 in tempus *D* 22 laguria *D* 23 rasina cedri *D* 24 perliti *T*
consenescent *D* 25 Cipressus *D* 26 a] in *D* 27 cono voc. *D*:
conon voc. *K*: convocatur *T*: vel conus voc. vel conum voc.: *κωνοειδής*
voc. *Aren.* arta *K* 28 rot. tal. *D*

unde et (Virg. Aen. 3, 680) 'coniferae cyparissi' dicuntur. Huius lignum cedro pene proximam habet virtutem; templorum quoque trabibus aptum, impenetrabili soliditate numquam onerari cedit, sed ea qua in principio fuerit firmitate perseverat. Antiqui cypressi ramos prope rogi constituere solebant, ut odorem 5 cadaverum, dum urerentur, opprimerent iucunditate odoris sui.

- 35 Iuniperus Graece dicta sive quod ab amplo in angustum finit, ut ignis, sive quod conceptum diu teneat ignem; adeo ut si prunae ex eius cinere fuerint opertae, usque ad annum perveniant; $\pi\upsilon\rho$ enim apud Graecos ignis dicitur. Iuniperus 10
36 autem alia parva, alia magna est. Ebenus in India et Aethiopia nascitur, qui caesus durescit in lapidem. Cuius lignum nigrum est et cortex levis, ut lauri; sed Indicum maculosum est in parvulis distinctionibus albis ac fulvis: Aethiopicum vero, quod praestantius accipitur, in nullo est maculatum, sed est nigrum, 15 lene et corneum. Est autem Mareotica palus in India, unde ebenus venit. Lucanus (10, 117):

Ebenus Mareotica,

- inquit. Ebenus autem crepundiis inligatur ut infantem visu 20
37 nigra non terreant. Platanus a latitudine foliarum dicta, vel quod ipsa arbor patula sit et ampla; nam $\pi\lambda\alpha\tau\acute{\upsilon}\varsigma$ Graeci latum vocant. Expressit huius arboris Scriptura et nomen et formam dicens (Eccles. 24, 19): 'Quasi platanus dilatatus sum in plateis.' Est autem tenerissimis foliis ac mollibus et vitium similis.
38 Quercus, sive quernus, quod ea soliti erant dii gentium quarentibus responsa praecanere, arbor multum annosa; sicut

1 co. cipraessi D: co. cyparissici T: conifera cyparissi (ex cypa-) K
cuius K 2 proximum T 3 altum K impenetrabilis T: -le D
nu. enim on. K onere D 4 ea quae (quae) TD firmate K
perseveret T: perdurat K 6 urer.] oritur K 10 $\pi\upsilon\rho$] piro codd.
12 qui] quae D 13 levis] eius K sed inde conmaculosum D
est et in pa. distinctionibus T 14 qu. est pr. acc. T 16 et corneum
om. K autem] aut K palus] plus D 19 visui K 20 terreant D
Pl. altitudine D 21 quod] quia K $\pi\lambda\alpha\tau\acute{\upsilon}\varsigma$] platus codd. (cf. XV. 11. 23):
 $\pi\lambda\acute{\alpha}\tau\omicron\varsigma$ edd. grece D 22 scriptula D 23 dilata T: dilatata D
24 similibus dett. 25 si. querinus D erant om. K 26 praevenire K multa T annos D

legitur de quercu Mambre, sub qua habitavit Abraham, quae fertur usque ad Constantis regis imperium per multa saecula perdurasse. Huius fructus galla appellatur. Ex quibus una agrestis *ὀμφακίτης* dicta, parva forma, sed firmo corpore atque
 5 nodoso, quae medicaminibus et incaustis adhibetur; altera *βάλανος*, lenis ac levis et nimium perforata, lucernarum tantum usibus necessaria. Fraxinus vocari fertur quod magis in aspera
 39 loca montanaque fraga nascatur. Hinc per derivationem fraxinus, sicut a monte montanus. De quo Ovidius (Metam. 10, 93):

10 Et fraxinus utilis hastis.

Taxus venenata arbor, unde et toxica venena exprimuntur. Ex
 40 hac arcus Parthi et aliae gentes faciunt: unde et poeta (Virg. Georg. 2, 448):

Ityraeos taxi torquentur in arcus.

15 Ityraeos autem dicit Parthicos. Acer coloribus inpar. Robur
 41 autem generaliter dicitur ex omni materia quidquid est firmissimum. Alnus vocatur quod alatur amne; proxime enim aquae
 42 nascitur, nec facile extra undas vivit. Hinc [et] tenera et mollis, quia in humecto loco nutritur. Vlmus nomen accepit
 43 20 quod uliginosis locis et humidis melius proficit; nam in montanis et asperis minus laeta est. Larex, cui hoc nomen a castello
 44 Laricino inditum est, ex qua tabulae tegulis adfixae flammam repellunt, neque ex se carbonem ambustae efficiunt. Populus
 45 dicta quod ex eius calce multitudo nascatur. Cuius genus
 25 duplex est: nam altera est alba, altera nigra. Alba autem populus dicta quia folia eius una parte sunt alba, altera viridia. Haec ergo bicolor, habens quasi noctis et diei notas, quae tempora ortu solis occasuque constant. Generat etiam resinam circa Eridanum fluvium vel, ut alii memorant, in finibus Syriae.

1 sub quo <i>DT</i>	2 ad <i>om. T</i>	constantini <i>D</i>	5 alt. balanis
ac lebis et nim. <i>T</i> : alt. balanis levis ac lenis et nim. <i>D</i>	8 hinc <i>ex hin T</i>		
fraxianus sicut <i>D</i>	10 et <i>om. K</i>	14 istireos <i>K</i> : stireos <i>T</i> : sterius <i>D</i>	
15 istireos <i>K</i> : stireos <i>T</i> : sterius <i>D</i>		dici <i>T</i>	particus <i>D</i>
16 di. gen. <i>D</i>	quodquod <i>K</i>	17 vocatus <i>DT</i>	proxima <i>D</i>
18 nasci <i>D</i>	nec <i>ex ne T</i>	hinc ten. <i>DK</i>	19 humectum <i>D</i>
locum <i>DT</i> : lo <i>K</i>	23 abustae <i>D</i>	27 bic. color <i>T</i>	28 tempore
<i>D</i> generat (<i>ex -ra</i>) autem re. <i>D</i>	29 circa <i>ex circi T</i>	aedrianum <i>D</i>	

- 46 Tiliū dicunt vocatū eo quod utilis sit ad usum telorum
nitore et levitate iaculandi : est enim genus materiae levissimae.
47 Salix dicta quod celeriter saliat, hoc est velociter crescat, arbor
lenta, vitibus habilis vincendis. Cuius seminis hanc dicunt
esse naturam ut si quis illud in poculo hauserit, liberis careat ; 5
sed et feminas infecundas efficit. Populus autem et salix et
48 tiliū mollis materiae sunt et ad sculpturam aptae. Vimen
vocari eo quod vim habeat multam viroris. Natura enim eius
talis est ut etiam arefacta abluatur, virescat, deinde excisa atque
49 in humo fixa, radicibus sese ipsa demergat. Myrice, quam 10
Latini tamaricum vocant, ex amaritudine nominata ; gustus enim
eius nimis amarus est. Haec arbor in solitudine et saxosa humo
nascitur : ex qua etiam arbore maleficis artibus *μίσθηρα*, id est
50 odia, concitari dicuntur. Myrtus a mare dicta, eo quod magis
litorea arbor sit. Vnde et Vergilius (Georg. 2, 112) : 15

Litora myrtetis laetissima,

et (Georg. 4, 124) :

Amantes litora myrtae.

- Hinc est quod et a Graecis *μυρίνη* dicitur. Medicorum autem
libri hanc arborem aptam scribunt mulierum necessitatibus 20
51 plurimis. Lentiscus, quod cuspis ipsius lentus sit et mollis :
nam lentum dicimus quidquid flexibile est ; unde et lentum
vimen et vites. Vergilius (cf. Georg. 4, 558 ; Ecl. 3, 38) :

Et lentae vites,

- pro flexibiles. Huius fructus oleum desudat, cortex resinam, 25
quae mastix appellatur ; cuius plurima et melior in Chio insula
52 gignitur. Terebinthus arbor, Graecum nomen, generans resi-

1 Tiliū di. vo. K : Tialium dictum T 2 et om. K genus om. K
5 si qui illo T auxerit T 6 pupulus (ex pulus) D 7 sculpturam D
9 abl. et vir. K : abl. et arescat D 10 in unum ofixa D 11 tamaricum
T : tramaricium K : tramaritiam D 12 saxo humo DT : saxoso imo K
13 *μίσθ.* mistra *codd.* id es T 14 concitare D 15 litore arb. T :
litoribus arb. D un. virg. D 16 litore mirtetis (-tus?) T
19 quod a K 20 scribent mulierem D 21 cespis K illius D
22 quodquod K flexibilis D 26 quem ma. T : quem astix (ex
ax-) D plur. mel. T : prima et mel. D in Chio] initio D
27 generat K

nam omnium resinarum praestantiores. Buxus Graecum nomen 53
 est, ex parte a Latinis corruptum; *πύξος* enim appellatur apud
 eos. Arbor semper virens et levitate materiae elementorum
 apicibus apta. Vnde et Scriptura (Isai. 30, 8): 'Scribe buxo.'
 5 Rhododendron, quod corrupte vulgo lorandrum vocatur, quod 54
 sit foliis lauri similibus, flore ut rosa; arbor venenata. Inter-
 ficat enim animalia, et medetur serpentum vexationes. Herbitum 55
 vocaverunt pastores eo quod vice herbae praebeatur pecoribus,
 ubi pascua desunt. Turbiscus, quod de uno cespite eius multae 56
 10 virgultae surgunt, quasi turba. Stipa vocata propter quod ex
 ea stipentur tecta. Hinc et stipula per diminutionem. Arundo 57
 dicta quod cito arescat. Hanc veteres cannam vocaverunt; arun-
 dinem postea Varro dixit. Sciendum sane quod Latinum canna
 de lingua Hebraea sumpsit; apud eos enim calamus 'canna'
 15 dicitur. Cicuta autem est quod est inter cannarum nodos;
 dicta quod lateat. In Indicis stagnis nasci arundines calamique 58
 dicuntur, ex quorum radicibus expressum suavissimum sucum
 bibunt; unde et Varro ait (20):

Indica non magna in arbore crescit arundo;
 20 illius et lentis premitur radicibus humor,
 dulcia cui nequeant suco contendere mella.
 Sabucus mollis et pervia arbor. Rhamnus genus est rubi, quam 59
 vulgo senticem ursinam appellant, asperum nimis et spinosum.
 Sentix dicta a situ, quod est terra inculta in qua sentices spiniae 60
 25 que nascuntur. Maiores autem nostri omnem arborem spinosam

§ 53 post § 54 in K 2 pa. alitinis T ap. cos app. K 3 lēv.]
 lenitate T: lenitatem D 4 scribit buxum K: serebo buxo D
 5 Rodandarum codd. (etiam F) 6 sit om. T¹ lauris T¹ similis K
 § 55 ante § 52 in T: post turba (§ 56) in C 7 Erbutum K: Erbitum
 DT (non C) 10 Stepu DE: Stipa F: Stippa T (non U) voc.
 prop. om. KP (non CEFU) 11 stupola K: stuppla P: spula F (non
 CEU) per dim. om. KP (non CEFU) Ar. dic. ante Stipa (§ 56)
 KP (non CEFU) 12 hanc ex hunc D 14 canne di. T 15 nodos]
 notis D 16 dic. autem quod K 17 sucus bibent K 19 nom K
 (non MNP) magna KMP; magnam N: magnum CDEFTU:
 magno Mon. 20 et] e Arv. radicibus K (non MNP) 21 dulcea
 KP: dulciam N (non M) neque aut C ante corr. contendere
 scripsi: condere DEFKMNP Mon.¹: concedere CTU 22 Sagucus D
 mo. per. T 23 asperam ni. et spinosam D

ISIDORI

- 61 veprem dicebant, quod vi prenda. Oleaster dictus quod sit
foliis olivae similibus sed latioribus, arbor inculta atque silvestris,
amara atque infructuosa; cui insertus olivae ramus vim mutat
radicis et vertit eam in propriam qualitatem. Lacrima oleastri
arboris duplex. Alia enim gummi simulat sine ullo qualitatis 5
morsu, alia ammoniaci guttam ex destillatione collectam ac
62 remordentem. Oliva Graece ἔλαιον dicitur, ex quo in Latinum
tractum est ut oliva dicatur. Olea autem ipsa arbor est; fructus
oliva; sucus oleum. Est autem arbor pacis insignis, cuius
63 fructus diversis nominibus appellatur. Orchades olivae Graeca 10
etymologia a similitudine testiculorum vocatae, quos Graeci
64 ὄρχεις vocant. Radiolae pro eo quod oblongae sunt in modum
radiatorum. Paphiae a Papho insula dictae, unde prius adlatae
65 sunt. Lycinae, eo quod optimum dent lumen; nam λυχνίς
lumen est. Vnde et lignum nomen accepit, quia aptum est 15
66 flammis et luminibus. Pausia, quam corrupte rustici pusiam
vocant, viridi oleo et suavi apta. Et dicta pausia quod paviatur,
67 id est tundatur; unde et pavimentum. Syria dicta pro eo quod
de Syria est adlata, sive quia nigra est. Crustumia idem et
volemis dicta, eo quod volam compleat magnitudine, hoc est 20
mediam manum; unde et involare dicimus. Quidam autem
volumum Gallica lingua bonum et magnum intellegunt. Colym-
68 bades appellatae... Oleum autem ab olea nominatum: nam,
ut diximus (62), olea est arbor, unde derivatio fit oleum. Sed
quod ex albis fuerit olivis expressum vocatur Hispanum, a Graecis 25
ὀμφάκιον appellatum; quod autem ex fulvis et nondum maturis
fuerit expressum, viride appellatur; quod vero ex nimium

1 prenda *K*: perdat *T*: praerendat *D* 2 olive *corr.* olives *ut vid.*
D 3 cui] cuius *DT* matat *D ante corr.* 5 alii *D* gumen *DT*
6 aliam amm. *T* gutt. stillationem *K* 7 ἔλ.] eleon *DT*: elon *K*
in *om.* *K* 9 Est... insign. *om.* *T* ingnis *D*¹ 10 oliva *I*
11 quod *K* 12 longe *K* 13 Paviac (-ie) a pavo *codd.* (Pavae *D*)
insule *T* 14 Lighinae *K*: Licinae *T*: Laciniae *D* *vel*
λύχνος *vel* λυχνίον] lignis *K*: lignis *DT* 15 qui ap. *D* 16 luminis *D*
pusiam] pysiam *K*: pausiam *T* 17 paveatur *DK* 18 et *om.* *K*
20 volimis (ex-mus) *K*: volomis *D* magnitudinem *D* 21 autem
om. *K* 22 volumum *K* Colimbine *T*: Colimpades *D* 23 au.
et ab *T* 26 pulvis *D* no. maturis *DK*: no. mitibus *T*

maturis, commune dicitur. Ex his ad usum vitae primum est
 Hispanum, secundum viride, tertium commune. Amurca olei 69
 pars aquosa ab emergendo dicta, id est, quod ab oleo se mergat
 et faex sit eius. Hanc Graeci ἀμόργην vocant ex Latina lingua
 5 trahentes vocabulum. Gummi Graecum nomen est; hoc enim 70
 illi κόμμι dicunt. Resinam Graeci ῥήτινην vocant; ῥεῖν enim 71
 Graece dicitur quidquid manat. Est enim lacrima sudore ex-
 halata lignorum, ut cerasi, lentisci, balsami, vel reliquarum
 arborum sive virgultorum quae sudare produntur; sicut et
 10 odorata orientis ligna, sicut gutta balsami ac ferularum vel
 sucinorum, cuius lacrima durescit in gemmam. Prima est resina
 terebinthina, omnium praestantior: adfertur autem ex Arabia
 Petraea atque Iudaea et Syria, Cypro et Africa, ex insulis quo-
 que Cycladibus. Secunda est lentiscina, quae mastix vocatur;
 15 haec ex Chio insula deportatur. Tertia pinalis, quarum alia
 πιτυήνη, alia πευκίνη, alia liquida, alia arida: et adferuntur ex
 Tyrrhena Colophoniam. Vnde etiam nomen Colophoniam resina
 sumpsit. Pix Graecum nomen est, quam illi πίσσαν vocant. 72
 Alii volunt ex pino picem vocari. Haec a Graecis appellatur
 20 κλωνία: nos ramalem dicere possumus. Cuius probabilis splen-
 dens, lenis et munda. Creandarum arborum naturaliter tria 73
 sunt genera: aut enim sua sponte nascuntur; aut ex seminibus
 fortuito iacentibus surgunt; aut ex radicibus pullulant. Nam
 cetera usus invenit favente natura. Omnia poma Latine femi- 74
 25 nini fere sunt generis, exceptis paucis, ut hic oleaster, hoc siler,
 ut Vergilius (Georg. 2, 12):

2 pars olei pars D 3 qu. ol. K se emergat dett. 4 ἀμ.]
 amorcen T: amurcian K: amurcen D 5 Gummem K: Gummen T:
 Gumen D 6 κο.] gummi K: gomi DT ῥητ.] retinam codd.
 ῥεῖν] rei DT: res K 7 quodquod K ex. a lig. T 8 cerasis
 codd. reliquorum T 9 virgultorum K 12 terebentina K:
 terebina T arabie (-iae) patria codd. 15 Chio] cisio D 16 πιτ.]
 pitines T: abitina K: pitinis D πευ.] peucine T: piccina K:
 piucinae D afferuntur K 17 terena D 18 rumsit ut vid. D
 illa D 19 aliud vo. T appellantur T 20 clonia DK (cum
 Gloss. 5, 180, 11): clonia T cl. n. ramale K: clonius Ramalem D
 22 sua om. K 24 usus] huius D poma] arborum nomina Serv.
 ad Aen. 12, 766 femini fe. s. D: feminine sunt T (non U): fere
 sunt K 26 Verg. ut codd.

ISIDORI

Molle siler.

Item hoc buxum, licet et haec buxus dicatur. Nam superfluum quidam volunt facere discretionem, ut haec buxus de arbore dicamus, buxum vero de ligno composito.

VIII DE AROMATICIS ARBORIBVS. Aromata sunt quaequae fragrantis odoris India vel Arabia mittit, sive aliae regiones. Nomen autem aromata traxisse videntur, sive quod aris inposita divinis invocationibus apta videantur, seu quod sese aeri inserere ac misceri probantur. Nam quid est odor nisi aer con-
 2 tactus? Tus arbor Arabiae immensa atque ramosa lenissimi
 corticis, ramis ad aceris qualitatem, amygdalae modo sucum aromaticum fundens album et masticatione veluti in pulverem resolutum, et cum frangitur, intus pingue et igni adpositum facile ardescens. Et appellatur apud nos masculum, eo quod sit natura rotundum in modum testiculorum. Reliquum pla-
 15 num et pene scabrosum, minus optimum. Adulteratur autem admixta resina sive gummi, sed dinoscitur sua proprietate. Nam tus igni inpositum ardescit, resina fumescit, gummi vero li-
 3 quescit calefactum. Tus autem a tundendo dictum. Hoc et libanum vocatum a monte Arabiae, ubi Sabaei sunt. Nam
 4 mons eorum Libanos dicitur, ubi tura colliguntur. Myrra arbor Arabiae altitudinis quinque cubitorum, similis spinae quam *ἄκανθον* dicunt: cuius gutta viridis atque amara; unde et nomen accepit myrra. Gutta eius sponte manans pretiosior est, elicit corticis vulnere vilior iudicatur. Sarmentis eius
 25 Arabes ignes foveant, quorum fumo satis noxio, nisi ad odorem storacis occurrant, plerumque insanabiles morbos contrahunt.

3 distractionem *K* 4 compositum *D* 5 flagrantis od. *D*: fragrantis od. *T*: flagrantis odores *K* 7 inpos. a div. *K* 8 aeris *D* 9 miscere probatur *D* contractus *T* 11 modum *KT* 12 alium *DK* masticationem *DK* velut *T* pulvere *DT* 13 resolutum *K* ut *K* cum fr.] confrangitur *codd.* ig. depositum *D* 14 masculus *DT* 16 scabrosum *DT*: sabrosum *K* 17 admixtum *D* 18 fumicet *D* gummem *K*: gummen *DT* 19 tendendo *K*: tundo *D* 20 vocatur *K* 21 libanoscitur *D ante corr.* dura *D* 22 alt. ad qu. *D* 23 inde et no. *K*: unde no. *D* 24 eius] cuius *D* 25 elicito et co. *K* sarmenta *DT* 26 igne *K*: ignibus *DT* ni. ad orem st. *D*¹

Myrrha autem Trogodyte ab insula Arabiae dicta, ubi melior
 colligitur et purior. Storax arbor Arabiae, similis mali Cydonii, 5
 cuius virgulae inter Caniculae ortum cavernatim lacrimam
 fluunt. Distillatio eius in terram cadens munda non est, sed
 5 cum propriae corticis sc[r]obe servatur. Illa autem, quae virgis
 et calamis inhaeserit, munda est et albida, dehinc fulva fit solis
 causa. Et ipsa storax calamites, pinguis, resinosa, odoris iu-
 cundi, humecta et veluti mellosum liquorem emittens. Storax
 autem dicta quod sit gutta arboris profluens et congelata. Nam
 10 Graeci stiriam guttam dicunt, Graece autem στύραξ, Latine
 storax dicitur. Bdellium Indiae et Arabiae arbor, cuius lacri- 6
 ma melior Arabica. Est enim lucida, subalbida, levis, pinguis,
 aequaliter cerea, et quae facile molliatur, neque ligno vel terrae
 commixta, amara, odoris boni. Nam ex India sordida est et
 15 nigra et maiore gleba. Adulteratur autem admixto gummi, qui
 non ita amarificat gustum. Mastix arboris lentisci gutta est. 7
 Haec granomastix dicta, quia in modum granorum est. Melior
 autem in Chio insula gignitur, odoris boni, candoris cerae
 Punicae. Vnde et splendorem cutis pulchrificat. Adulteratur
 20 interdum resina vel ture. Piperis arbor nascitur in India, in 8
 latere montis Caucasi, quod soli obversum est, folia iuniperi
 similitudine. Cuius silvas serpentes custodiunt, sed incolae
 regionis illius, quum maturae fuerint, incendunt, et serpentes
 igni fugantur; et inde ex flamma nigrum piper efficitur. Nam
 25 natura piperis alba est, cuius quidem diversus est fructus. Nam

1 myr. . . purior <i>om. KNP</i>	trogodyte (-tae) <i>DCF</i> : tragodyte <i>T</i>
2 stirax <i>D</i> mala <i>T</i> : malo <i>D</i>	3 intra concule <i>T</i> lacrimae <i>K</i> ¹
4 fluit <i>T</i> : fluent <i>D</i> ¹ : fluent <i>D</i> ²	5 proprie <i>T</i> : propria <i>K</i> : proprii <i>D</i>
scribere <i>D</i> : corr. Schwarz	6 calamis] ramis <i>K</i> est (? set)
cras. <i>T</i> olbida <i>D</i>	7 istorax <i>D</i> calamitis <i>K</i>
humorem (<i>delet.</i>) ligorem <i>K</i>	9 nam <i>om. K</i> 10 grece <i>D</i> stiriam
<i>K</i> : stran (-am?) <i>T</i> (<i>cf.</i> XIII. xx. 5)	greci <i>D</i> lat. storace <i>T</i> :
latini storicae <i>D</i> 11 Bidella <i>codd. et Isid.</i>	12 lenis <i>D</i> 13 molliatur <i>D</i>
15 qui] quae <i>K</i> (<i>D</i> <i>vix leg.</i>)	16 gustu <i>DT</i> : gusto <i>K</i> le.] lintis <i>K</i>
17 granum mastix <i>K</i>	19 pumice <i>T</i> unde <i>om. K</i> splendore <i>K</i>
guttis <i>DK</i>	20 resinae <i>D</i> vel] ut <i>K</i> Piper <i>D</i>
21 caticasi <i>D</i> quo so. obversus <i>T</i>	iun. similitudinem <i>T</i> : ad
iun. similitudinem <i>Solin.</i> 52, 51	22 silva <i>T</i> incultas (as <i>ex corr.</i>)
regiones <i>T</i> 24 igni <i>ex ignis D</i>	et exinde <i>K</i> 25 diversis <i>T</i>

ISIDORI

- quod immaturum est, piper longum vocatur ; quod incorruptum
ab igni, piper album ; quod vero cute rugosa et horrida fuerit,
ex calore ignis trahit et colorem et nomen. Piper si leve est,
vetustum est ; si grave, novellum. Vitanda est autem merca-
torum fraus ; solent enim vetustissimo piperi humecto argenti 5
9 spumam aut plumbum aspergere ut ponderosum fiat. Aloa in
India atque Arabia gignitur, arbor odoris suavissimi ac summi.
Denique lignum ipsius vice thymiamatum altaribus adoletur ;
10 unde et nomen traxisse creditur. Cinnamomum dictum quod
cortex eius in modum cannae sit rotundus et gracilis. Gignitur 10
autem in Indiae et Aethiopiae regionibus, frutice brevi, duorum
tantum cubitorum, colore subnigro vel cinereo, tenuissimarum
virgarum. Nam quod in crassitudinem extenditur, despectui
est ; quod vero gracilius provenerit, eximium. Quod cum
frangitur, visibile spiramentum emittit ad imaginem nebulae 15
11 seu pulveris. Amomum vocatum quod veluti odorem cinna-
momi referat. Nascitur in Syria et Armenia, frutex botruosum
semen reddens sibi conexum, flore albo veluti violae, foliis si-
12 milibus brioniae, odore etiam bono ; somnos suavificat. Casia
nascitur in Arabia, virga robusti corticis, et purpureis foliis ut 20
piperis. Est autem virtutis cinnamomi similis, sed potentia
inferior ; unde [et] pro cinnamomi vice duplex eius pondus in
13 medicamentis admiscitur. Calamus aromaticus a similitudine
calami usualis vocatus. Gignitur in India multis nodis genicu-
latus, fulvus, fragrans spiritus suavitate. Qui cum frangitur, in 25
multas fit partes scissilis, simulans gustu casiam cum levi acri-
14 monia remordenti. Balsami arbor in Iudaea intra terminos

2 ab igni] ab imi D² : ab D¹ rug. torrida D 3 trahit col. K
levis K 4 vetustus K¹ gravis K 5 piper D 6 spargere T
7 odor D 8 timiatum D¹ 9 Cinnamum (Cina-) codd. 10 canna K
11 autem om. D 12 cireneo D 14 pervenerit D cum fr.]
confrangitur codd. 15 expiramentum K 16 cinnami KD (ex cina-)
17 et] in D butrosum K 18 foliae K 19 suavificat T
20 purpurei K : porporeae D 21 cinnami K 22 un. pro DT
cinnami K 23 medicamentum T : -tis ex -tibus K admiscetur DK
24 vocatur KD² (-tu ut vid. D¹) 25 spiritu suavitatis D 26 partis
scissimilis sim. D 27 remordenti D Balsamum D

tantum viginti iugerum erat. Posteaquam eandem regionem
 Romani potiti sunt, etiam latissimis collibus propagata est,
 stirpe similis vitis, foliis similis rutae, sed albidioribus semper-
 que manentibus. Arbor autem balsamum, lignum eius xylo-
 5 balsamum dicitur, fructus sive semen carpobalsamum, sucus
 opobalsamum. Quod ideo cum adiectione significatur, eo quod
 percussus ferreis ungulis cortex ligni per cavernas eximii odoris
 guttam distillat; caverna enim Graeco sermone ὀπή dicitur.
 Cuius guttam adulterant admixto Cyprino oleo vel melle. Sed
 10 sincerus probatur a melle si cum lacte coagulaverit, ab oleo, si
 instillatus aquae aut admixtus facile fuerit resolutus, praeterea
 et si laneae vestes ex ipso pollutae non maculantur. Adultera-
 tus quidem neque cum lacte coagulat et ut oleum in aqua
 supernatat et vestem maculat. Balsama autem si pura fuerint,
 15 tantam vim habent ut, si sol excanduerit, sustineri in manu non
 possint.

DE HERBIS AROMATICIS SIVE COMMVNIBVS. Extant et IX
 quarundam herbarum nomina, quae ex aliqua sui causa reso-
 nant, habentes nominum explanationem. Non tamen omnium
 20 herbarum etymologiam invenies. Nam pro locis mutantur
 etiam nomina. Folium dictum quod sine ulla radice innatans 2
 in Indiae litoribus colligatur. Quod lino perforatum siccant
 Indi atque reponunt. Fertur autem Paradisi esse herba gustu
 nardum referens. Nardus herba est spicosa, unde et a Graecis 3
 25 *ναρδόσταχυς* appellata; quarum alia Indica, alia Syriaca vocatur;
 non quod in Syria nascatur, sed quod mons, in quo invenitur,

1 eadem D	3 stirpis si. K: stirpes milis D	4 madentibus K
au. in bals. D	6 adiectionem D	significantur K eo quod]
de quo T	7 un. fer. T: fer. vinculis K	8 gutta codd. autem
corr. enim D	9 gutte adul. T	10 sincero K
(ex-tus?) T: -tum K	admixtum K	11 instillatur
si K	12 lanea vestis K	nom D
13 lac D	14 supernatet D	15 tantam (am in ras.) D
incanduerit K	sustinere D	17 Extanti per accide et quar. D ut vid.
21 etiam nominibus DT	22 linum T: ligno D	23 i. aque K: inde ad
quo D	Par. esse om. K	24 spinosa un. K: spicum eundem
(corr. ea-) D	25 <i>ναρδ.</i>]	nardostacos K: nardistacos T: nardusta
quos D	26 sed quia K	

ISIDORI

- alio latere Indiam spectat, alio Syriam. Est autem Indicum multiforme, sed melius Syriacum, leve, fulvum, comosum, spica parvum, odorissimum, cyperum similans. Quod si multum in ore tardaverit, linguam siccatur. Nardum Celticum a regione Galliae nomen traxit; nascitur enim saepius in Liguriae Alpibus et in Syria, frutice parvo, radicibus in manipulo collectis ligamentis. Flos eius tantum propter odorem bonus: thyrsi
- 4 eius atque radiculae utiles probantur usibus nostris. Costum radix herbae est nascentis in India, Arabia et Syria: sed melius Arabicum. Est enim album et leve, suave, iucundi odoris, 10 Indicum colore atro et leve, ut ferula, Syriacum vero pondere grave, colore buxco, odore acri, summum tamen album, leve,
- 5 aridum, gustu incendens. Crocum dictum ab oppido Ciliciae qui vocatur Corycium, quamquam et alibi nascatur, sed non tantum vel tale quale in Cilicia: unde et a potiori parte nomen 15 accepit. Nam multae res nomina sumpserunt a locis, ubi plus provenit et melius aliquid. Optimum autem est quod fuerit recens, odoris boni, albedine parva, porrectae longitudinis, integrum et neque in fragmenta comminutum, inspiratione bona, et cum carpitur manus inficiens et leviter acre. Quod si eius- 20 modi non fuerit, aut vetustum aut infusum agnoscitur. Adulteratur autem admixto crocomagmate: augendi quoque ponderis causa spuma argenti contrita adicitur. Ea proditur si pulverulentum reperitur atque decoctum ab odore proprio fuerit lapsum.
- 6 Crocomagma expressis aromatibus crocini unguenti atque in- 25 formato sedimine in panusculos fit; et ideo sic appellatum.
- 7 Asarum nascitur in umbrosis montibus, floribus casiae similibus; inter quae flos iuxta radicem purpureus, in quo semen

1 expectat <i>DT</i>	3 cypirum <i>K</i> : ciperum <i>DT</i>	5 galileae <i>K</i>
6 siric <i>T</i> (<i>i. e.</i> Syriacae)	fructucae <i>D</i>	7 bonum <i>codd.</i>
<i>DK</i> : tirsii <i>T</i>	9 herba <i>D</i>	10 iuc. od.] iucundior <i>K</i>
ferulam <i>D</i>	pondero <i>K</i>	12 acro <i>TD ex corr.</i> (<i>et Isid.</i>): agro <i>KD</i>
<i>ante corr.</i>	sumum <i>D</i>	16 multi <i>D</i>
fu, <i>K</i>	21 agn.] albiscitur <i>K</i>	23 adic.] dicitur <i>T</i>
et <i>D</i>	si] et si <i>D</i>	25 Crocum magna <i>K</i> : Crocomagna (<i>ex -cut ut vid.</i>) <i>T</i>
appellatur <i>K</i>	27 Asarum <i>DK</i>	28 purpureis <i>T</i>

continetur uvarum simile, radicibus pluribus atque tenuissimis
 et bene redolentibus, et est virtute similis nardo. Phu nascitur
 in Ponto, foliis oleastro similibus. Cyperum a Graecis vocatum 8
 quod habeat virtutem ferventem. Radix est iunci trianguli,
 5 foliis porri similibus, radicibus nigris sive contiguis in similitu-
 dinem olivarum, odorissimis atque acerrimis. Nascitur in
 paludibus atque vacuis locis. Traditur etiam alia species cy-
 peri, quae in India nascitur et appellatur lingua eorum zinzi-
 ber. Iris Illyrica a similitudine Iris caelestis nomen accepit. 9
 10 Vnde et a Latinis arcumen dicitur quod flos eius coloris varie-
 tate eundem arcum caelestem imitetur. Illyrica autem dicitur
 quia in Illyrico plurima et olentissima est. Species eius foliis
 gladioli similis, radice aromatica, odoris boni. Acorum foliis 10
 iridis similibus; radicibus acerrimi odoris, sed iucundi; propter
 15 quod et aromatica est. Meu. Cardamomum. Squinum melius 11
 [est] quod in Euphrate nascitur quam quod in Arabia, fulvum,
 multiflorum, purpureum, tenue, odoris rosei cum manu con-
 fricatur, gustu multum incendit linguam atque mordet. Huius
 flos $\sigma\chi\acute{o}\nu\omega\nu$ $\acute{\alpha}\nu\theta\omicron\varsigma$ dicitur; $\acute{\alpha}\nu\theta\omicron\varsigma$ enim Graece flos nuncupatur.
 20 Thymum appellatum quod flos eius odorem refert. De quo 12
 Vergilius (Georg. 4, 169):

Redolentque thymo fragrantia mella.

Epithymum Graecum nomen, quod Latine dicitur flos thymi; 13
 nam flos Graece $\theta\acute{\upsilon}\mu\omega\nu$ vocatur: est autem flos thymbrae similis.

1 pluribus *ex* plubus *T*: floribus *D*: plurimis *K* 2 est *om.* *K*
 Phu . . . sim. *post* zinziber (§ 8) in *K* Fu *codd.* 3 aliaastro *T*
 similis *D* Cyparum *K*: qui parum *DT* 4 Caudex *Schwarz*
 trisanguli *K* 5 nig. contiguis in sim. ol. (oblongis sive rotundis)
 od. *Schwarz* 7 cupari *K*: quipari *T*: quepari *D* 8 zinziber *DT*:
 zenziber *K* 9 aeris cael. *D* 10 argumen *D* 12 in illiricu *K*: in
 illirica *T*: in ilirica *D* violentissima *DT* 13 gl. similibus *D*:
 gladiolis similibus *K* radicibus *D* 14 iride *K*: iri *D* praeter
 quod *D* 15 Meu *om.* *K*: Meu si non radices *T* (*non U*) Card.
 nasturcio *T* (*non U*) melior *codd.* 16 est *hab.* *K*: *om.* *DT*
 efrata *T* fluvium *K* 17 multum florum *K* tenui od.
 rose *T* 18 gustum *codd.* 19 $\sigma\chi. \acute{\alpha}\nu\theta.$ squinoantus *K*: squinivantos
T: squivantus *D* 20 refret *D* 23 nom. est quod *K*: nom. quos *D*
 fl. th. *om.* *K* 24 nam *om.* *K*¹ Gr. thimum (ti-) *TD*: timum
 Gr. *K* timbre *codd.*

- 14 Sampsuchus, quem Latini amaracum vocant. Cuius nominis
usum Vergilius etiam ad Venerem referens ait (Aen. 1, 693) :

Vbi mollis amaracus illum

floribus aspirans amplectitur umbra.

Apta est autem haec herba unguentis : unde et nomen traxit 5
amaracus a puero cuiusdam regis, qui casu lapsus, dum ferret
unguenta, novum et gratissimum ex confusione odorem creavit.

- 15 Hyacinthus herba est habens florem purpureum. Traxit autem
nomen a puero quodam nobili qui in saltibus inter purpureos
flores repertus est interfectus ; deditque nomen herbae puerilis 10
funeris casus. Est autem radice et flore bulbi similis, pueros a
16 pubertate retinens. Narcissus herba fabulose inpositum nomen
habet a quodam puero cuius membra in hunc florem transie-
runt, qui et nomen Narcissi in appellatione custodit et decus
17 pulchritudinis in candore retinet foliorum. Rosa ab specie 15
18 floris nuncupata, quod rutilanti colore rubeat. Lilia lactei
floris herba, unde et nuncupatur, quasi liclia ; cuius dum can-
19 dor sit in foliis, auri tamen species intus effulgit. Viola propter
vim odoris nomen accepit. Huius genera sunt tria : purpu-
20 reum, album, melinum. Acanthus herba Aegyptia semper 20
21 frondens, spinis plena, flexibili virgulto ; in cuius imitatione
arte vestis ornatur, quae acanthina dicitur ; et acanthis dicta.
22 Hedera dicta quod arboribus reptando adhaereat. De qua
Vergilius (Ecl. 8, 13) :

Inter victrices hederam tibi serpere lauros.

25

- Alii hederam aiunt vocatam quod haedis supra lactis abundan-
23 tiam in escam a veteribus praebebatur. Hederae frigidae
terrae indices sunt $\phi\nu\sigma\iota\kappa\omega\varsigma$. Nam antipharmacum ebrietatis

1 Samsucus *codd.* (-gus *D*) quam *K* latine *D* 4 spirans *D*
7 confusione *K* 8 Iacetus *D* 9 quondam *D* purpureos *ex*
pureos *T* 11 bulbis *ut vid.* *T*² : volvi *D* 12 fabulosum *K* 13 hunc
corr. hanc *D* 15 pulchritudines *D* Rose *T* 16 subeat *K*, *vix*
recte 17 qu. liglilia *T* : qu. licilia *D* 18 specie *K* fulgit *K*
20 mellinum *D* 21 flexili *T* virgultu *DT* : -tum *K* : *fort.* -ta
22 vertis or. q. afantina di. *D* : vestes ornatur q. acantina dicuntur *K*
25 laurus *D* 26 lactantis ab. *T* 27 praebebatur (*pr in ras.*) *D*
28 fisicos *KT* : fisicus *D* : secundum physicos *Arev.* anteformacon *D*

est si qui potus hedera coronetur. Elleborum memorant in 24
 Graecia circa Elleborum quendam fluvium plurimum gigni,
 atque inde a Graecis appellari. Hunc Romani alio nomine
 veratrum dicunt pro eo quod sumptum motam mentem in sani-
 5 tatem reducit. Duo sunt autem genera: album et nigrum.
 Acone portus est Bithyniae qui proventu malorum graminum 25
 usque adeo celebris est ut noxias herbas aconita illinc nomine-
 mus. Nam toxica venena eo dicta quod ex arboribus taxeis ex-
 primitur, maxime apud Cantabriam. Euphorbium dictum quod 26
 10 eius sucus oculorum acuat visum. Cuius vis tanta est ut duris
 carnibus superadiecta citius coqui compellat. Nascitur in mul-
 tis locis, sed plurima in Mauretania. Laser herba nascitur in 27
 monte Oscobagi, ubi et Ganges fluvius oritur; cuius sucus
 dictus primum lacsir, quoniam manat in modum lactis, deinde
 15 usu derivante laser nominatum est. Hoc et a quibusdam
 opium Cyrenaicum appellatur, quoniam et apud Cyrenas nasci-
 tur. Aloe herba amarissimi sucus. Panaces herba fragrantis 28
 odoris; thyrsos ferulae similis, ex quo profluit sucus, qui dicitur
 opoponax, croceus et pinguis, odore gravis et amarissimus.
 20 Galbanum. Dicta mons Cretae, ex quo dictamnus herba no- 29
 men accepit, propter quam apud Vergilium (Aen. 4, 73) cerva
 vulnerata saltus peragrat Dictaeos. Tanta enim potentia est
 ut ferrum a corpore expellat, sagittas excutiat; unde et eius
 pabulo ferae percussae sagittas a corpore inhaerentes eiciunt.

1 siquis *K* in Gr.] graeci (gre-) *CDK* 2 circa *om. KU* (*non C*)
 ellebore *K* (*non CU*) quondam *TU*: quodam *K* (*non C*) gignit *D*
 4 varatrum *D* motum *K*: mutam *D* mentam *T* 5 reducet *D*
 autem *om. T* 6 proventum *D* 7 cel. ut *K* illic *D* 8 tox.]
 tosca *F*: tusca *DE*¹: tusca lingua (-am) *KNP* (*non CTU*) eo] co
*KP*¹: go *N*: *om. T*: ex hec *UV* (*non CEF*) arboreis *K* 9 cam-
 briam *KNP* (*non CEFUV*) Euforvium *D* 11 superiecta *D*
 12 sed *om. K* plurime *K* Laser *KT* 13 oscopagi *K*:
 oscupagi *D* cantes *D* fubius *T* 14 dictus] dicitur *T*
 laser quem ma. *K* 15 dirivatae *D* hoc est a *T* 16 cirina-
 dicum *K* quoniam] quod *K* 17 Aloes h. *K*: Aloen h. *D*: Aloen
 erbam *T* Panacis *K* flagrantis *D* 19 opoponacis *codd.*
 (-nascis *D*) op. di. *D* amarissimi *K*: -mis *D* 20 Galb.
 sucus ferule *T* 22 peragrat *T* dictamos *K*: dictamnus *T*: dictam
 mons *D* tanta *KD* ante corr. potentia *K* 24 papulo *D* a *om. T*

Hanc quidam Latinorum puleium Martis dicunt, propter belli
 30 tela excutienda. Mandragora dicta quod habeat mala suaveo-
 lentia, in magnitudinem mali Matiani: unde et eam Latini
 malum terrae vocant. Hanc poetae ἀνθρωπόμορφον appellant,
 quod habeat radicem formam hominis simulantem. Cuius cor- 5
 tex vino mista ad bibendum datur, quorum corpus propter
 curam secundum est, ut soporati dolorem non sentiant. Huius
 species duae: femina, foliis lactucae similibus, mala generans
 in similitudinem prunarum; masculus vero foliis betae simili-
 31 bus. Papaver herba somnifera; de qua Vergilius (Georg. 1, 78): 10

Lethaeo perfusa papavera somno:

soporem enim languentibus facit. Eius alia est usualis, alia
 32 agrestis, ex qua fluit sucus quem opion appellant. Colocynthis
 cucurbita agrestis et vehementer amara, quae similiter ut
 cucurbita per terram flagella tendit. Dicta autem colocynthis 15
 33 quod sit fructu rotundo atque foliis ut cucumis usualis. Centau-
 ream Graeci vocant quoniam a Chirone Centauro fertur reperta.
 Eadem et λιμνήσιος, quia locis humectis nascitur. Eadem et
 34 fel terrae propter amaritudinem. Glycyrriza Graece ex eo dicta
 quod dulcem radicem habeat; γλυκὴ enim Graece dulce dicunt. 20
 35 Eadem ἄδυψος, quia sitientibus sitim sedat. Dracontea vocata,
 quod hasta eius varia sit in modum colubri, similitudinemque
 36 draconis imitetur, vel quod eam herbam vipera timeat. Cheli-
 donia ideo dicitur vel quod adventu hirundinum videtur erum-
 pere, vel quod pullis hirundinum si oculi auferantur, matres 25
 37 eorum illis ex hac herba mederi dicantur. Heliotropium nomen

1 polcium *codd.* 2 telae excutiendam *D* dicta *om.* *D*¹ sua
 violentia *DT* 3 magnitudine *D* madiani *K* 4 antropomorseus *D*
 6 vi. missa *DT* 8 foliae lact. *K* 9 similitudine *D* maculus *T*
ante corr. similes *D ante corr.* 12 facit *DK*: prestat *T* eius *om.* *K*
 usualis *D* 13 oppinion *D* Coloquintis *codd.* 15 coloquintida *codd.*
 (*fort. recte, cum dictam*) 16 ut] in *D* Centauriam *K*: Centariam *D*
 17 grece *D* vo.] voci vocant *T* Chi.] cerene *D*: cinere *KT*
 repperit *T* 18 eandem et limsios *T* 20 greci *T* dulcem *D*
 dicitur *K* 21 sed*at *T* 22 similitudine qua dr. emittitur *D*
 23 viperam *T* Celedonia *T*: Celi- *DK* 24 dic. quod *K* 25 pullus
T: pulsus *D* oculis *T* mater *K* 26 medere *D* dicatur *K*
 Eliotropum *T*: Elotropium *D*

accepit primo quod aestivo solstitio floreat, vel quod solis
 motibus folia circumacta convertat. Vnde et a Latinis solse-
 quia nuncupatur. Nam et sole oriente flores suos aperit, idem
 se recludit cum sol occubuerit. Ipsa est quam Latini intubum
 5 silvaticum vocant. Haec et verrucaria, [eo] quod extinguat
 verrucas ex aqua pota, vel in cataplasmate posita abstergat.
 Pentaphyllon a numero foliorum dicta; unde et eam Latini 38
 quinquefolium vocant; herba adeo munda ut purificationi et
 templis adhiberi a gentibus solita esset. Hyssopum herba 39
 10 purgandis pulmonibus apta. Vnde et in Veteri Testamento
 per hyssopi fasciculos aspergebantur agni sanguine, qui mundari
 volebat. Nascitur in petris haerens saxo radicibus. Reubar- 40
 barum sive reuponticum, illud quod trans Danubium in solo
 barbarico, istud quod circa Pontum colligitur, nominatum. Reu
 15 autem dictum quod sit radix, quasi radix barbara, quasi radix
 Pontica. Hyoscyamos a Graecis dicta, a Latinis herba cali- 41
 cularis, quod caliculi eius in figuram cantarorum nascentur, ut
 est mali Punici, quorum ora serrata sunt, habentes intrinsecus
 semina papaveris similia. Haec herba et insana vocatur, quia
 20 usus eius periculosus est: denique si bibatur vel edatur, insaniam
 facit vel somni imaginem turbidam. Hanc vulgus milimindrum
 dicit, propter quod alienationem mentis inducit. Saxifraga 42
 vocata quod semen eius petras in vesica frangat atque con-
 minuat. Gentiana nomen sumpsit, ut medici memorant, ab
 25 inventore, radicibus aristolochiae similibus. Nascitur sub Alpi-

1 solst. om. T	vel om. T	2 solisequia codd.	3 suas D
aperiat T	4 claudet K	quem D	5 hac T
co om. DK	6 qua D	pota DK	(etiam T ante corr.): potata
T ex corr.	8 purificationem D	9 solida D	esse T: essent D
ante corr.	Isopum DT: Isopus K	10 pulminibus D	11 isopi
codd. (ex sopi D)	fasciculum D	aspergebatur T	sa.
ag. K	12 pascitur T	hacr.] arenis T	Reubarboro T
13 ruponticum T	15 quasi ra. (prius) om. T	16 Iosciamos T:	
Iusquiamus K: Ios quiamos D	a Gr.] grece K	a om. T	
17 caliculae in f. K	nascentur K	19 simila T	21 somnii K
turpidam D: torpidam KT	22 mentis om. T	23 semen eius T:	
semine suo K	24 ut om. T	25 aristolacae T: aristociae K: aristo-	
latia D	sub] in K		

ISIDORI

- bus atque Galatia Asiae. Satureia calida et prope ignita. Vnde illi [et] nomen inditum credunt, quod pronos facit in Venerem.
- 43 Satyrion dicta a Satyris propter incendium libidinis, quam vulgus stincum vocant; Venerem enim suscitatur. Idem et orchis, quod radix eius in modum testiculorum sit, quos Graeci 5 ὄρχις vocant. Idem et leporina, propter quod caulem mollem
- 44 emittat. Vrtica ex eo vocata quod tactus eius corpus adurat. Est enim igneae omnino naturae et tactu perurit, unde et
- 45 pruriginem facit. Artemisia herba Dianae a gentibus consecrata est, unde et nuncupata; Graece enim Diana Ἀρτεμις dicitur. 10
- 46 Chamaemelos Graece dicta quod mali Matiani odorem habeat
- 47 sitque brevis terraeque vicina. Chamaedrys a Graecis appellata quod sit brevis et per terram strata et minuta foliis parvissimis.
- 48 Paeon quidam medicus fuit, a quo Paeonia herba perhibetur inventa, ut Homerus dicit. Hanc quidam glycysiden vocant, 15 quod dulcis saporis sit, vel pentorobinam a numero granorum; vel, ut alii, dactylos a digitorum similitudine. Nascitur in silvis.
- 49 Buglossos a Graecis dicta eo quod folia asperrima ad modum linguae bovis habeat. Quae mirum in modum ob sapientiam nutriendam vino infundenda a veteribus memoratur. Convivii 20 quoque hilaritatem praebere fertur: pro olere etiam sumitur.
- 50 Arnoglossos, id est agni lingua, quae a Romanis plantago dicitur, quod planta eius cito adhaereat terrae. Hanc multi pro olere
- 51 vescuntur. Herpyllos, quae apud nos serpillus vocatur, pro eo

1 a. in galatiae As. K Saturegia D prope] non K 2 il.
nom. D¹K quod] quia K faciat T 3 Satiron T¹: Satirios K¹
quam] quod K 4 stincum codd. (etiam Mon.¹): -gum Arev. 5 quod
Gr. D 6 leporinam D 7 emitat D¹ 8 ignite D nat. ac
tac. K 9 Artemisia KT diana T gen. dicta (expunct.)
cons. T 10 diane T 11 Camimelos T: Cammimelus K: Camime-
lus D madiani K: maciani D 12 sicque D vicinia T
Camidrios DT: Camitrios K 14 Pion D 15 gly.] glesidem codd.
16 pontorubinam D: pentorobon edd. 17 velud al. D: vel
(ex corr.) ut al. T dactilos codd.: dactylosam dett.: fort. dactylon
18 Boglossos T: Boclosos K: Boglosus D 19 lingua T habeat
om. K 21 per olera K: pro olera DT (et Isid.?) 22 Arnoglossus DK
plantaco D 23 pro olera codd. (et Isid.?): per olera dett. 24 Erpillus
DT: Erpillus K serpillus T ante corr.

quod radices ipsius longe serpant. Eadem et matris animula,
propter quod menstrua moveat. Aristolochia dicitur quod 52
mulieribus fetis optima sit. Nam supersessa post partum
matricem beneficio vaporis expurgat. Huius herbae genera
5 sunt duo; quarum una aristolochia rotunda dicitur, propter
quod rotundam radicem habeat; altera aristolochia longa, quia
radicem longam habet cum ramis et foliis longioribus; quam
etiam et dactylitin vocant, quod sit radice robore digitali et
longa. Erigeron a Graecis dicitur, quod vere primo senescat: 53
10 unde et eam Latini senicionem vocant. Nascitur per macerias.
Psyllios dicta quod semen simile pulicis habeat: unde et eam 54
Latini herbam pulicarem vocant. Hierobotane ideo a Graecis 55
hoc nomen accepit quod remediis ac ligamentis hominum et
purificationibus sacerdotum a gentibus apta probaretur. Vnde
15 et eam pontifices sagmen appellabant, quasi sancimen; haec et
verbena, quia pura. Paliurus, herba asperrima et spinosa. 56
Struthios, quam quidam herbam lanariam vocant, eo quod
plerique lanam ex ea lavent. Nascitur [in] locis cultis. [Splenos
dicta quod splenem auferat.] Cimicia, propter similitudinem 57
20 cimis dicta: unde et eam Greci κόριον vocaverunt. Nascitur
in locis asperis atque cultis. Marrubium, quem Graeci πρᾶσιον 58
dicunt, vocatum propter amaritudinem. Nascitur in campis.
Puleium [apud Indos pipere pretiosius est]. Absinthium Grae- 59, 60
cum nomen. Cuius probabilius est quod in Ponti regione

1 serpiant <i>D</i>	animola <i>DT</i>	2 Aristolochia <i>DK</i> : Aristolacia <i>T</i> (<i>itidem</i> <i>infra</i>)	3 superesa <i>Schwarz</i>	post <i>om.</i> <i>DK</i>	partuum <i>D</i>	5 quarum]
qua <i>T</i>	aristolochia <i>ro. D</i>	8 dactilitin <i>T</i> : dactilin <i>K</i> : tactilitin <i>D</i>				
sit <i>om.</i> <i>T</i>	digitali <i>om.</i> <i>D</i> ¹	9 Erigo <i>T</i> : Ericonoon <i>K</i> : Erigonon <i>D</i>				
quo <i>D</i>	10 materias <i>DT</i> : materia <i>K</i>	11 Psillios <i>T</i> : Psillius <i>DK</i>				
12 Gerobotane <i>KT</i> : Gerapotane <i>D</i> (<i>pro</i> Hiera botane)		13 lig.]				
legationibus <i>Arev.</i>	15 qu. sacinem <i>T</i> : qu. sancimen <i>D</i>	et <i>om.</i> <i>T</i>				
16 herbene <i>T</i> : verbana <i>D</i>	Palliurus <i>DT</i> (<i>non U</i>)	17 Strutios				
<i>TM</i> : Stutios <i>K</i> : Strucios <i>ex</i> -cinos <i>U</i> : Strucius <i>D</i>		18 labant <i>T</i>				
in <i>om.</i> <i>DK</i>	Splenos . . . auf. <i>secl. edd.</i> (<i>cf.</i> § 87 <i>infra</i>)					
20 grece <i>D</i>	corion <i>T</i> : corionem <i>KD</i> (<i>ex ori</i> -)	21 incultis <i>dett.</i>				
grece <i>D</i>	prasium <i>DK</i> : prasinum <i>T</i>	22 dicunt <i>ex d+cant D</i>				
vocatur <i>T</i>	23 Poleium <i>KT</i> : Polegium (<i>ex</i> -ginum <i>ut vid.</i>) <i>D</i>					
apud . . . est	hab. <i>TU</i> : <i>om.</i> <i>CDK</i>	Absentium <i>KT</i> : ab-				
sincium <i>D</i>	24 est <i>om.</i> <i>K</i> (<i>non U</i>): genus est <i>Pseudoapul. herb.</i> 109					

- 61 nascitur ; unde et absinthium Ponticum nominatur. Symphytos
Graece dictus eo quod tantam in radice virtutem habeat ut
62 frusta carnis adsparsa in caccabo coagulet. Polypodium herba
cuius radix hirta atque crinita, ut est polypus ; ex quo deri-
vatum est ut polypodium diceretur. Nascitur in teneris petrarum 5
63 terris, sive quercis vicinis. Polios a Graecis ; a Latinis omni-
morbia, quod multis morbis subveniat. Nascitur in montibus
64 et duris locis. Scammonia, quam Latini acridium vocant, herba
suci plena, quod colligitur sub cavata radice : denique terram
rotunda cavitare fodiunt, tum suppositis aut cochleis aut nucis 10
foliis excipitur sucus atque siccatus aufertur. Venit autem
saepius probabilius ex Mysia Asiae : huic contraria atque falsa
65 ex Syria vel Iudaea. Daucos, foliis feniculi similis thyrsos
bipalmis. Citocacia vocata quod ventrem cito depurgat ; quam
66 vulgus corrupte citocociam vocant. Lappa dicta quod habeat 15
67 caulem ingentem per terram dispositam. Haec herba a Graecis
φιλάνθρωπος vocatur, quod vestibis hominum inhaereat ob
asperitatem sui. Nascitur iuxta muros. Capillum Veneris
vocatam sive quod elapsos post alopeciam capillos recreat, vel
quod capillorum fluores coerces, vel quod sit virgulis nigris 20
lenibus cum splendore quasi capilli. Nascitur in aquosis locis.
68 Rubia dicta quod radix eius sit rubra ; unde et colorare lanas
69 perhibetur. Anchusa, cuius radix contrita digitos inficit : est
enim colore sanguineo, unde etiam pictoribus ad purpuram
70 efficiendam usui est. Chamaeleon, quae Latine viscarago 25
vocatur eo quod viscum gignat ; in quo haerent aves, quae pro-

1 absinthium *D* : absentium *KT* Semputus *K* : Simpatus *DTU* 2 tan-
tum *DK* 3 frustra *codd.* carnes *K* : carnibus *T* caccabo *K* : coccabo *T*
6 terrae (-re) *KM* quercus *DTU* : que *KM* (*pro aquae?*) 8 Sca-
monia *DK* : Scamunia *T* agridion *K* : agridium *D* 9 quod *DT* :
quae *K* terra *K* 10 rotundam *DT* tam *D* : tunc *K* conchulis
(conchis) *Schwarz* 11 siccatur aufertur *D* venit *K* : veniat *D*
12 probabilis *D* Asiae *om.* *T* contrarius a. falsus *DT*
13 Daucus *DK* feniculis *K* tirsos b. *KT* : tirsobipalmis *D*
14 Citocacium *K* : Citocacia *D* 15 viticociam *K* Fort. Citococia
(vel -ium) . . . citocaciam 19 delapsos *T* : elapsos *D* alapotiam
(ex *lap.) *D* 22 Rubca *K* 23 Ancusa *codd.* 25 usus *DK*
Camelcon *codd.* quam *D* viscarago *T* : vascaro *K* : vascarogo *D*

pria voluntate descendunt ad escam. Cicuta, propter quod in 71
thyrsos geniculatos nodos habeat occultos, ut canna; sicut dicitur
fossa caeca, quae occulta est. Haec potui data interficit: hanc
in carcere Socrates bibit et expiravit. Persius (4, 2):

5 Dicere, sorbitio tollit quem dira cicutae.

Haec dum hominibus venenum sit, capellas efficit pingues.
Trifolion, quam Graeci *τρίφυλλον* vocant, quod sit foliis trinis 72
per singulas adunationes. Phlomos, quam Latini herbam 73
lucernarem vocant, ab eo quod ad lychnia facit. Eadem et
10 lucubros, quod lucem praebeat umbris. Pyrethron Graece dicta 74
quod habeat radicem incendiosam atque coacervantem. Althaea 75
malva agrestis, sive malvaviscus; sed althaea, quod in altum
surgit, viscus, quia glutinosa est. Origanum, quod Latine colena 76
interpretatur, propter quod infusum coloret vinum. Titimallum 77
15 vocabulum sumpsit, quod comam foliorum ad radium solis cir-
cumacta convertat. Nam Graeci solem *τιτᾶνα* vocant, *μαλλὸν*
comam; ex quo confectum est ut titimallum diceretur. Huius
species septem diversis in locis nascentes. Strychnos, quae 78
Latine herba salutaris vocatur, propter quod dolorem capitis et
20 stomachi incendium mitigat. Idem et uva lupina, propter
semen eius uvae simile. Polygonos, quam Latini herbam 79
sanguinariam vocant, quod missa in naribus sanguinem moveat.
Ambrosia, quam Latini apium silvaticum vocant. De qua 80
Vergilius (Aen. 1, 403):

25 Ambrosiaeque comae divinum vertice odorem
spiravere.

1 discindunt <i>K</i>	2 geniculatur <i>D</i>	3 haec potui . . . expiravit <i>om.</i>
<i>KN</i> (non <i>CEF</i>)	4 Persius] perpensus <i>D</i>	5 tulit <i>D</i> quem]
quoniam <i>K</i>	6 hominibus <i>D</i> : in omnibus <i>T</i>	capillas <i>D</i>
7 quem <i>T</i>	graece <i>D</i>	vocant <i>ex</i> -cat <i>D</i>
adunationes <i>D</i>	Flomos <i>DK</i> : Flosmos <i>T</i>	8 adnotationes <i>K</i> :
ad <i>om.</i> <i>D</i> ¹	licinia <i>codd.</i>	9 lucernalem <i>D</i>
11 Altea <i>codd.</i>	12 s. eviscus <i>D</i> : s. alba viscus (<i>pro</i> hibiscus?) <i>K</i>	
altea <i>codd.</i>	13 eviscus <i>codd.</i> : et viscus <i>dett.</i>	glutinosa <i>D</i>
Origano <i>DT</i>	conela <i>K</i>	14 infusa <i>D</i>
16 titan (-am <i>D ex corr.</i>)	vo. mallonem co. <i>codd.</i>	18 div. lo. <i>T</i>
Strignos <i>codd.</i>	21 simile <i>dett.</i> : similibus <i>DT</i> : simillimum <i>K</i>	
Polygonos <i>T</i> : Policonos <i>K</i> : Pilogonus <i>D</i>	23 ambrosiaeque comme	
devinum <i>D</i>	26 adspiravere <i>DT</i>	

ISIDORI

- Apiago, quod flores eius apes maxime appetunt. Portulaca
81 Rosmarinum, quam Latini ab effectu herbam salutarem vocant :
folia feniculi similia atque aspera et rotatim terrae prostrata.
82 Colocasia [nomen herbae]. Menta agrestis, quam Graeci *καλα-
μίνθην*, nostri vulgo nepetam vocaverunt, maioris virtutis et 5
83 vehemens in calore. Genicularis herba substernitur ob scorpio-
num vim repellendam. Gladiolus, quod sit foliis gladii simili-
84 bus, thyrsus cubitali, floribus purpureis. Verbascum. Agaricum,
radix vitis albae. Calamites. Lappa [genus herbae]. Lappago.
Lapella. Beneola. Orcibeta. [Satyrion.] Myrobalanum. Aspho- 10
85 delus, quam Latini a colore albucium vocant. Scilla, quod
nocens sit ; de qua superstitio gentilium dicit quod, si integra
86 ad limen suspendatur, omnia mala fugat. Chamaepitys a
Graecis dicta quod terrae adhaereat et odorem pini habeat.
Hanc Latini cucurbitularem vocant, quod ex parte odorem 15
cucurbitae referat. Staphysagria nascitur [in] locis amoenis.
87 Asplenos dicta quod splenem auferat ; sive scolopendrios, eo
quod folia ipsius scolopendro animali sint similia. Nascitur in
88 humidis petris. Volvus appellatus quod sit radix eius volubilis
et rotunda. Stoechas in insulis Stoechadibus nascitur ; unde 20
89 et nuncupatur. Cyclaminos Graece dicta a quodam qui Cyclos
vocatus est, qui primus virtutes huius herbae invenit ; sive quod

1 Apiaco DK : -con *edd.* flos ei. apex T Porcilaca *codd.*
3 feniculis K fort. simili notatim D 4 nomen erbe T : om. DK
καλ.] calamitin *codd.* 5 nepitam K 6 ob om. K (non C)
7 quod fol. sim. glad. K 8 Verb. post albae K 9 genus erbe T :
om. DK 10 Lapella D Venecola DT : om. K Satirion T :
om. DK Asfodillos T : Asfolidum K : Asfodilos D 11 Scella
(ex Scilla ut vid.) T 13 Camipetos T : Camipedos K : Cammipetus D
14 et od. pi. ha. om. T 16 Stafisagria D : Istafisagria T : Stafis-
sacria K in hab. T : om. DK aminis D 17 Asp. . . auf.
post similia KN (non EF) (cf. ad § 56 supra) Splenos FKT :
Splenus DE : plenus N scolopendrios *codd.* 18 colopendro T :
scolopendo K : scoloprendo D² : scoprendo D¹ sim. item (idem N)
et sp. dic., etc. KN 19 Vol., i.e. Bulbus volubilis]
mobilis D 20 rotundus *codd.* Stoechas D : Istoechas T : Stoetas K
stoechadibus D : istoechadibus T : stocadis K inde K 21 Cicla-
minos *codd.* (-nus D) ciclos *codd.* 22 h. he. vir. D virtutis K :
-tem DT

habeat radicem rotundam : Graeci enim κύκλον rotundum vocant.
 Cuius radix aut sucus, si vino fuerit admixtus, ebrios facit.
 Nascitur in locis silvosis et agris. *Αμπελος λευκή, sive bryonia, 90
 quam Latini vitem albam vocant, vel a qualitate coloris vel
 5 quod eius radix contrita et corpori infricata teneriorem et candi-
 diorem cutem reddat. Nam et sucus bacarum eius lac uberibus
 siccis reddit. *Αμπελος μέλαινα, id est vitis nigra, eademque 91
 labrusca : folia hederæ similia ; in omnibus maior quam vitis
 alba : bacas similiter habens, quæ in maturitate nigrescunt,
 10 unde et vocabulum sumpsit. Viticella herba a Latinis appellata 92
 quod sicut vitis quidquid proximum habuerit, adprehendat
 corymbis, quos anulos appellamus. Bupthalmos florem habet 93
 croceum, oculo similem ; unde et a Graecis nomen accepit.
 Est autem caule molle, foliis coriandri similibus. Nascitur iuxta
 15 muros civitatum. Phlomos, quam Latini verbascum vocant ; 94
 quarum altera est masculus, albidioribus foliis atque angustiori-
 bus, altera femina, foliis latioribus atque nigris. Ferula vocata 95
 a medulla : nam illam Varro tradit esse ferulæ medullam, quam
 ἀσφόδελον Graeci vocant. Nonnulli a feriendo ferulam dicunt.
 20 Ad hanc enim pueri et puellæ vapulare solent : huius sucus
 galbanum est. Papyrus dictum quod igni et cereis est aptum ; 96
 πῦρ enim Graeci ignem dicunt. Iuncus [eo quod iunctis radi-
 cibus hæreat]. Scirpus, quo segetes teguntur, sine nodo ; de 97
 qua Ennius (Sat. 70) :
 25 Quærent in scirpo, quod soliti dicere, nodum.

1 grece D enim om K κυ.] ciclum K : cicla DT 2 aut]
 vel K 3 brionia DK : -c T 5 et corp. inf. om. T corpori ex
 corporibus K infrigata E (non CF) : infasciatam N : fuscata K 6 lac
 om. K 8 fort. simili 9 bacus D : ac T nigra sunt D : nigra
 est K 11 quidq.] siquid K 12 appellant K Bultalmon KT :
 Bultalmon D 13 crocem D vocolo D inde K 15 Flomos
 DK : Flosmos T quem T 16 alb. floribus foliis atque T 18 me-
 dullo DT illum DT varo T 19 apodelon codd. (cf. x. 85)
 grece D 20 ad om. T vapulari D 21 est] vocant T Papi-
 rum D : Papi-
 T : om. DK 23 sc. a quo D segetes T : segites D : gentes K :
 tegetes Arcv. teguntur codd. : texuntur Arcv. sinodo D¹
 25 quærent KMNP (non CEFU Mon.) in om. U solet KM :
 solent NP (non CEFU Mon.)

Et in proverbio: 'Qui inimicus est, etiam in scirpo nodum
 98 quaerit.' Fucus genus herbae est de qua tingitur vestis, dicta
 quia mentitur alienum colorem. Vnde et Vergilius (Ecl. 4, 42):

Discet mentiri lana colores.

- 99 Alga nascitur in aquis, segetis similis. Ita denique nomen
 sumpsit ab algore aquae; vel quod alliget pedes, quia crassa
 100 est, foliis aquam ex parte superantibus. Ulva et typhus herbae
 [quae] circa fontes et paludes stagnisque nascuntur. Ex
 quibus ulva, id est alga mollis et quodammodo fungus, dicta
 101 ab uligine. Typhus vero, quae se ab aqua inflat. Vnde etiam
 ambitiosorum et sibi placentum hominum tumor typhus dicitur.
 102 Carex herba acuta et durissima, sparto similis. De qua
 Vergilius (Georg. 3, 231):

Et carice pastus acuta.

- 103 Spartus frutex virgossus sine foliis, ab asperitate vocatus. Vo- 15
 104 lumina enim funium, quae ex eo fiunt, aspera sunt. Gramen
 a situ potius dictum, quod plurimis agrorum sit: unde et eum
 Graeci ἄγρωστυν vocaverunt. Licet omnis herba gramen vo-
 cetur, ab eo quod germinetur; sicut robur omnis ligni cutis
 105 et species, ab eo quod sit firmissima. Filix a singularitate 20
 folii dicta. Denique ex una virgula altitudine cubitali una
 scissa folia gignitur, res implicata velut pinna. Avena. Lolium.
 106 Zizania, quam poetae semper infelix lolium dicunt, quod sit
 107 inutile et infecundum. Faenum dictum quod eo flamma
 nutritur; φῶς enim flamma est. Manipulum dicimus fascem 25
 faeni: et dictum manipulum quod manum inpleat.

1 proverbialia DE¹ ut vid. (non CPU) et. in . . . quaerit om. K (non NP)
 2 Fugus DK 3 menti*atur T 4 dicit codd. mentire DT
 coloris DK 5 Alca K segetis similis NT: stantibus DK (aria lectio in archetypo?)
 7 Ulba D tipus T: tibur K: tipus ex tibus D
 8 quae om. DK et in pal. DK 9 ulba D quod admodo D
 10 Tiphus K: Tipus DT 11 ambiciosum D et om. K tiphus
 K: tipus DT 12 Carix DT 17 plurimus D: plurimum K 18 ἀγρ.]
 agrestem codd. 20 Felix KMU 21 foliis T una . . . gign.
 om. T (non U) unum scissum folium KM 22 pinna] primam
 M: penna D Avena erba seminalis segetis similis. Vergilius.
 Vrit enim livi (sic) campum seges urit avene. ponitur et pro calamo
 alicotiens. Lolium erba amarissimissimi (sic) seminis T (non U) 23 qua
 po. K 24 Fenum DT 26 feni DT manu K

DE OLERIBVS. Hortus nominatus quod semper ibi aliquid X
 oriatur. Nam cum alia terra semel in anno aliquid creet,
 hortus numquam sine fructu est. Olerum ab alendo dictum, eo 2
 quod primum homines oleribus alerentur, antequam fruges et
 5 carnes ederent. Tantum enim pomis arborum et oleribus
 alebantur, sicut animalia herbis. Caulis est generaliter herba- 3
 rum vel olerum medius frutex; qui vulgo thyrsus dicitur, quod
 a terra sursum conscendat; ex quo derivatum est ut specialiter
 quoddam genus olerum caulis diceretur, quia thyrsus ipsius
 10 amplius ceteris oleribus coalescit, id est crescit. Est autem
 generale nomen; omnis enim frutex caulis [dicitur]. Cyma 4
 dicitur quasi coma: est enim summitas olerum vel arborum,
 in qua vegens virtus naturalis est. Malva ex parte Graeco 5
 vocabulo appellatur ἀπὸ τοῦ μαλάσσειν, eo quod molliendi
 15 alvum solvendique naturam habeat. Cuius sucus, si quis
 se oleo mixto perunxerit, ab apibus negatur feriri. Folia eius
 ex oleo trita et inposita scorpionibus creduntur afferre torpo-
 rem. Pastinaca vocata quod eius radix praecipuus pastus sit 6
 hominis: est enim odoratu iucunda, cibo delectabilis. Rapa 7
 20 dicta a rapiendo, id est comprehendendo. Est autem radice
 amplior napo, sapore dulcior, et folia tenui. Napus a simili- 8
 tudine rapae vocatus, nisi quod foliis latior et radice gustu
 subacrior est. Nominis autem adfinitas in utrisque inde pene
 communis, quia utrumque semen in alterum vicissim mutatur.
 25 Nam rapa in alio solo, ut Aemilianus ait (8, 2), per biennium mu-
 tatur in napum; alio vero napus transit in rapam. Napocaulis 9
 ex duobus oleribus compositum nomen habet, quia dum sit sapore

1 aliquid K 2 oritur D cum om. DK creat K 3 nuquam D
 4 et] ac K 6 Caulis D 7 tirso D 9 calix di. D¹ 10 amplius
 om. D id est cr. om. T autem] enim K 11 generalis D
 frutrix caulix D dicitur hab. KM: om. DTU Cima codd.
 13 Malva T 15 alveum T: album K¹ suco dett. siquis se
 om. T 16 superunxerit K ferire K: feri T (i. e. ferri?)
 17 adferre K: auferre T 19 est en.] et est K 20 id est comp.
 om. T comprachendo D radicem K 21 ampliora napo ac sap. D
 22 folio K radiculis K gust. sub. est om. T 23 adfinitur D
 24 utrisque D 25 mutantur in napo D

ISIDORI

- napo similis, non in radice, sed in thyrsos conscendit, ut caulis.
- 10 Sinapis appellatur, quod foliis sit similis napsi. Raphanum Graeci, nos radicem vocamus eo quod totus deorsum nititur, dum reliqua olera in summa magis prosiliant: cuius semine macerato quisquis suas manus infecerit, serpentes inpune 5 tractabit. Siquidem ex ipsius radice etiam ebur albescat. In cibo quoque venenis obsistit. Nam contra venena radices, nuces, lupini, citrum, apium prosunt; sed contra futurum, non contra acceptum venenum. Vnde et apud veteres ante alias
- 11 epulas haec solebant mensis adponere. Lactuca dicta est 10 quod abundantia lactis exuberet, seu quia lacte nutrientes feminas inplet. Haec et in viris Veneris usum coerces. Lactuca agrestis est quam serraliam nominamus, quod dorsum
- 12 eius in modum serrae est. Intubus Graecum nomen est: et intubus, quod sit intus tobus. Cepa vocatur, quia non aliud 15 est nisi tantum caput. Ascalonia nuncupata ex una urbium Palaestinae quae Ascalon dicitur, unde prius advecta est.
- 14 Alium dictum quod oleat. Vlpicum appellatum quod alii odorem habeat. Phaselos vocari aiunt a Phaselo insula Graeciae, ubi non procul mons Olympus est. Porrum, cuius duo 20 genera, capitatus et sectilis; sectilis parvus, capitatus maior. Beta apud nos oleris genus; apud Graecos littera. Blitum
- 16 genus oleris, saporis evanidi, quasi vilis beta. Cucumeres, quod sint interdum amari; qui dulces nasci perhibentur, si lacte mellito eorum semen infundatur. Cucurbita. Apoperes. 25 Sane pepo, melipepo, ocimum Graeca nomina sunt, et origo

1 tirsum *D* 2 sit] sinapis *D* Rafanum *codd.* 3 grece *D*
 4 seminem arcerato *D* 5 quisque *T* 6 etiam ut ebur albiscat (ex
 alli-) *K* 7 veneni subsistit *T*: venenis subsistit *D*: veneni subs. *K*
 ven. huius rad. *T* 8 cedrum *K* sed contra . . . venenum *om. T*
 9 et *om. K* 10 Lac. . . inplet post § 12 in *K* 11 quodquod *K*
 exuperet *K* 12 inpleat *T* haec . . . coerces *om. K* haec
om. T 13 est *om. D* serraliam *codd.* dorsus *T* ut vid.
D: tirsum *K* (i.e. thyrsus) 14 et int. *om. K* 15 tobus *T* (i.e. tofus):
 tofus *D*: tostus *K* 17 prius *DT*: primum *K* 18 Olpicum *K*
 19 Fasclos *K*: Fascelus *DT* fasclo *D*: foselo *K*: fesolo *T*
 21 scctili parbus *T* 22 Bet *K* Pletum *K* 23 Cucumeris *K*:
 Cocumeres *DT* 24 sint ex sunt *D* si . . . inf. *om. D* 25 in-
 funditur *T* Cocurbita *K*

eorum Latinis incerta. Olus molle. Atriplex. Brassica. Olisatrum. Nasturcium sapor appellavit, quod acrimonia sui nasum **17** torqueat. Fungi, quod aridi ignem acceptum concipiant; φῶς **18** enim ignis est; unde et esca vulgo dicitur, quod sit fomes **5** ignis et nutrimentum. Alii dicunt fungos vocatos quod sint ex eorum genere quidam interemptorii; unde et defuncti. Tuberum tumor terrae prodit; eaque causa nomen illi dedit. **19** Volvi appellati quod sint volubiles et rotundi. Asparagus, quod spinosa et aspera sit frutex eius, ex qua gignitur. Cap- **20** **10** paris a Graecis nomen sumpsisse videtur, quod habeat in summitatibus rotunda seminum capitula. Armoracia, hoc est lapsana. Lapistrus. Lopathia: haec in cibo sumpta stomachum confortat, Venerem reprimit. Carduus. Eruca, quasi uruca, **21** quod ignitae sit virtutis et in cibo saepe sumpta Veneris **15** incendium moveat. Huius species duae, quarum altera usualis, altera agrestis, acrioris virtutis; utraque tamen Veneris commovent usum.

DE ODORATIS OLERIBVS. Apium dictum quod eo apex, id **XI** est caput, antiquorum triumphantium coronabatur. Hercules **20** autem hanc herbam primus capiti circumtulit: nam nunc populum capite praeferebat, nunc oleastrum, nunc apium. Cuius radices efficaciter pugnant contra insidias venenorum. Eius generis sunt petroselinon, hipposelinon et oleoselinon. Petroselinon vocatum quod sit similis apio et nascatur in petris **2** **25** montibusque praeruptis. Quod nos petrapium dicere possumus;

1 Olos mollea T Brassica id est acanti id est viti balba. Olisatrum genus erbale latine T (non U) Olisandum K: Oliastrum U 3 agridi D
 4 esca] cessa KN: cesda D 5 fungos T 7 prodite a qua T.
 8 Volvi... rotundi om. K (cf. ix. 88 supra) Vulvi T Sparagus
 T: Asparacus K 11 Arboracea D hoc] hec K 12 labsana
 T: laprana D lapatia D: Lapacia K: Lappatia T: Lapathum edd.
 13 Cardus est erbe spinose T eruga D ante corr. qu. eruca D
 15 alter us. alter agr. T 16 acrioribus T 17 comm. in usum T:
 commovens u. D 18 eo om. D 21 preferebant T 23 eius quae
 eius gen. D petrosilenon codd. (-lin- D) ipposilenon K:
 yposilenon T: inopile non D et oleosilenon DK: coleosilenon T
 24 Petrosilenon codd. sit om. D¹ appio (ex -ium) nasc. K
 25 nos om. D petrappium K

σέλιον enim Graece apium dicitur. Sed est summum ac
 probabile Macedonicum, gustu suave et odore aromatico.
 3 Hipposelinon dictum quod sit durum et austerum. Oleose-
 4 linon, quod mollius folio et caule tenerum. Feniculum Latini
 vocant quod eius thyrsi seu radicis sucus acuat visum : cuius 5
 virtus traditur ut serpentes annuam senectutem eius gustu de-
 5 ponant. Hoc olus Graeci μάραθρον vocant. Ligusticum a re-
 gione nomen accepit. Nascitur enim plurimum in Liguria,
 6 odore aromatico et gustu acri. *Ανησον Graeci dicunt sive,
 ut Latini, anesum, herba omnibus cognita, acerrime fervens, 10
 7 mictualis. Anethum. Cyminum. Coriandrum ex Graeco
 nomine sumptum, quod illi κόριον vocant. Cuius semen in
 dulce vino datum pruniores reddit in Venerem ; si supra
 modum dederis, amentiam nutrit. Canos etiam ex coriandro
 8 infici traditum est. Abrotanum. Caerefoium. Ruta dicta 15
 quod sit ferventissima. Cuius altera agrestis atque virtute
 acrior ; sed utraque ferventissimae conprobantur. Hanc vene-
 nis repugnare mustelae docent, quae dum cum serpente dimi-
 9 caverint, cibo eius armantur. Salvia. Inula, quam rustici
 alam vocant, radice aromatica, odoris summi cum levi acrimonia. 20
 Menta ; huius genera sex.

1 σελ.] silenum (-lin- D) *codd.* sed *om.* K 3 Ipposilenon *codd.*
 (Inpo- D) Oleosilenon DK : Oleumsilenon T 4 mollior *codd.*
 5 eius] est K seu quod rad. K vis. oculis cu. D 6 annuas
 senectute D deponat D 7 Legusticum T : Licusticum D
 8 licoria D 9 acris T : agris DK dic. Gr. K : grece ut dic. D
 10 latine T cognata K¹ 11 Amictualis (*nov. lemm.*) K
 Anetum *codd.* An. erba ortulane odorifera, Cy. T Ciminum
 K : Quimum DT Cor. ergo no. est su. T : Cor. ex gr. nomen
 su. D 12 corion T : corian DK 13 dulci K reddet KT
 15 infici DT : fieri K Aprotanum T Cerefolium *codd.*
 17 ferventissima K 18 cum *om.* D 19 Enulam K : inulam D
 21 huius] hius D

LIBER XVIII

DE BELLO ET LVDIS

DE BELLIS. Primus bella intulit Ninus Assyriorum rex. 1
Ipse enim finibus suis nequaquam contentus, humanae socie-
tatis foedus inrumpens exercitus ducere, aliena vastare, liberos
populos aut trucidare aut subicere coepit, universamque Asiam
5 usque ad Libyae fines nova servitute perdomuit. Hinc iam
studuit orbis in mutuo sanguine alterna crassare caede.
Quattuor autem sunt genera bellorum: id est iustum, iniustum, 2
civile, et plus quam civile. Iustum bellum est quod ex prae-
dicto geritur de rebus repetitis aut propulsandorum hostium
10 causa. Iniustum bellum est quod de furore, non de legitima
ratione initur. De quo in Republica Cicero dicit (3, 35):
'Illa iniusta bella sunt quae sine causa suscepta. Nam 3
extra ulciscendi aut propulsandorum hostium causa bellum
geri iustum nullum potest.' Et hoc idem Tullius parvis inter-
15 iectis subdidit: 'Nullum bellum iustum habetur nisi de-
nuntiatum, nisi dictum, nisi de repetitis rebus.' Civile bellum
est inter cives orta seditio et concitati tumultus, sicut inter
Syllam et Marium, qui bellum civile invicem in una gente
gesserunt. Plus quam civile bellum est ubi non solum cives 4
20 certant, sed et cognati; quale actum est inter Caesarem et
Pompeium, quando gener et socer invicem dimicaverunt.
Siquidem in hac pugna frater cum fratre dimicavit, et pater
adversus filium arma portavit. Lucanus (2, 151):

2 contentus *T*¹: contemptus *B* 3 inr. et ex. *K* 5 iam] etiam
BCK 6 urbes *K* crassari *B*²*C*²: grassari *dett.* cedere *B*¹
7 autem *om. T* genera sunt *B* 8 est eo quod *B*¹ ex] in *K*
9 repetitis *K*: petitis *C*¹ 10 cau. Ini, usque ad postea mutata (§ 9)
desunt in W non leg. *C* 12 qui sunt *T*: *om. DE*¹ Nam
BCDETU: Nec *KMNP* 13 extra] ultra *M* (*non NP*) pro-
pugnatorum *KMNP* causa *DEKMPT*: causam *BCU* 14 hoc
idem *BCDETU*: eandem *K*: andem *N*: eidem, ut *vid.* (*corr. eadem*) *P*
parvis *BCTU*: paucis *KP* 15 denuntiatur *C* 16 indictum *dett.*
(*non DEPU*) repeditis *KP* 17 sicut *Sy. KN* (*non U*)
20 cognatio *B*¹

ISIDORI

In fratrum ceciderunt praemia fratres.

Item (2, 150):

Cui cervix caesa parentis

cederet.

- 5 Bella itaque dicuntur interna, externa, servilia, socialia, piratica. 5
Nam piratica bella sunt sparsa latronum per maria mioparonibus levibus et fugacibus, non solum navibus commeatus, sed etiam insulas provinciasque vastantibus. Quos primum Gnaeus Pompeius post multam vastationem, quam terra marique diu
6 egerant, mira celeritate compressit ac superavit. Sicut autem 10
bellum vocatur quod contra hostes agitur, ita tumultus quod civili seditione concitatur. Nam seditio est dissensio civium, dicta quod seorsum alii ad alios eant. Alii aestimant dissensionem animorum seditionem vocari, quam Graeci *διδαστιν*
7 vocant. Quo autem differat utrumque Cicero docet (Phil. 8, 3): 15
'Potest enim,' inquit, 'esse bellum ut tumultus non sit. Tumultus autem esse sine bello non potest. Quid est enim aliud tumultus nisi perturbatio tanta ut maior timor oriatur?' Vnde etiam dictus tumultus, quasi timor multus. 'Gravius autem esse tumultum quam bellum; nam in bello vacationes 20
8 valent, in tumultu non valent.' Differt autem bellum, pugna et proelium. Nam bellum universum dicitur, ut Punicum. Huius partes sunt pugnae, ut Cannensis, Thermensis. Rursus in una pugna multa sunt proelia. Aliud enim in cornibus, aliud in media, aliud in extrema acie geritur. Bellum igitur 25
9 est totum, pugna unius diei, proelium pars pugnae est. Bellum antea duellum vocatum eo quod duae sint partes dimicantium,

1 fratrem BC: fratrum K fratris CK 4 cederit K 5 Bella quae di. K: Bellamque di. N: Bella di. B (non U) 6 bella, om. KN (non U) asparsa T (non N) la. agmina per C 7 navium Arev. (ex Oros. hist. 6, 4) 8 quod pr. genus Pomp. KT 9 quem T terram B 10 egerat BCT 12 est om. K 13 eunt B ex-
timant T: exestimant B: existimant C 14 annorum sed. U: om. KN
15 quod BT differt T 17 sine bello esse KT 19 dictum K
20 in bellum T vationes T: vacationes BCK 21 in tumultum BT tu. vocationes non C 23 cuius C tremensis B: ternensis T (non U): om. KN rursus K: rursus BCT 24 enim] est C 25 al. extr. T 26 diei ex corr. T Be. ante ad bellum T ante corr.

vel quod alterum faciat victorem, alterum victum. Postea mutata et detracta littera dictum [est] bellum. Alii per antiphrasin putant dictum (eo quod sit horridum ; unde illud (Virg. Aen. 6, 86):

- 5 Bella, horrida bella),
cum bellum contra sit pessimum.
Prelia dicuntur ab inpremo, hostis hostem. Vnde et prela 10
ligna quibus uva premitur. Pugna vocata eo quod initio usus
fuisset in bello pugnis contendere, vel quia primo bellum pugnis
10 incipiebant. Vnde et pugna etiam duorum est aliquando et
sine ferro. Quattuor [autem] in bello aguntur: pugna, fuga, 11
victoria, pax. Pacis vocabulum videtur a pacto sumptum.
Posterior autem pax accipitur, foedus primum initur. Foedus
est pax quae fit inter dimicantes, vel a fide, vel a fetalibus, id
15 est sacerdotibus, dictum. Per ipsos enim fiebant foedera, sicut
per saeculares bella. Alii foedera dicta putant a porca foede
et crudeliter occisa, cuius mors optabatur ei qui a pace resillisset.
Vergilius (Aen. 8, 641):

Et caesa iungebant foedera porca.

- 20 Foederis partes indutiae: et dictae indutiae quasi in dies otia.

DE TRIVMPHIS. Omne regnum saeculi huius bellis quae- 11
ritur, victoriis propagatur. Victoria dicta quod vi, id est virtute,
adipiscatur. Hoc est enim ius gentium, vim vi expellere.
Nam turpis est dolo quaesita victoria. Certa autem victoria
25 est vel occisio hostis, vel [ex]spoliatio, vel utrumque. Non est
autem iucunda victoria quae per immensa detrimenta contingit:
et hoc est, quod laudat Sallustius (Hist. 3, 29) duces victoriam

1 vel quo C¹ facit B vinctum C¹ 2 est hab. KN: om.
BCTU be. Bellum al. C 6 cum bello BCK vix recte 7 hostis
hostem BTU: hostes (os-) KN: hostem C 8 qu. in initio K usum
T 9 vel quod C primum K bello CT 11 autem hab.
CT: om. BK aguntur BCK: geruntur T 12 vid. voc. B
13 Foe. est quod fit K 14 fitalibus T: fidiatibus K: fitiibus B
15 est a sac. C 16 fedem et crud. occisam K 19 porcas T 20 qu.
inde socia B¹ 22 propagatur] comparatur KN (non UW) 23 adi-
piscitur T enim om. T 25 spoliatio T: expoliatio BCK
26 contigit T 27 quod om. T ducis K

- 2 incruento exercitu deportasse. Pompa dicta est Graeca significatione, ἀπὸ τοῦ πομπεύειν, hoc est publice ostentari. Praecedit autem victoria pompam, ideo quod ituris ad hoc certamen
- 3 primum est victoriae votum. Tropeum dictum ἀπὸ τῆς τροπῆς, id est a conversione hostis et fuga. Nam ab eo quod hostem 5 quis fugasset merebatur tropeum; qui occidisset, triumphum, qui dictus est ἀπὸ τῆς θριάμβης, id est ab exultatione. Plenae enim victoriae triumphus debetur; semiplenae tropeum, quia nondum plenam est victoriam consecutus: non enim optinuit, sed fugavit exercitum. Haec tamen nomina scriptores con- 10 fundunt. Tranquillus (Prat. 109) autem triumphum Latine dicit potius appellatum, quod is, qui triumphans urbem ingrederetur, triperito iudicio honoraretur: nam primum de triumpho duci concedendo exercitum iudicare solitum erat, secundo senatum,
- 4 tertio populum. Erat autem Romanorum mos ut triumphantes 15 quadrigis veherentur, ex illo quod soliti sint priores duces hoc habitu bella inire. Quicumque autem in conflictu vicisset, palma aurea coronabatur, quia palma stimulos habet; qui vero sine conflictu fugientem prostrasset, laurea, eo quod haec
- 5 arbor sine spinis est. Namque et purpuream et palmatam 20 togam triumphantes induebantur, et scipionem cum sceptro in manu gerebant ad imitationem victoriae Scipionis; licet et scipio baculum sit quo homines innituntur. Vnde et ille primus Cornelius Scipio appellatus est, quia in foro pater eius caecus innixus eo ambulabat. Super scipionem autem aquila 25 supersedebat, ob indicium quod per victoriam quasi ad super-

1 incruentum *K* exercitu *T*: -tum *K* reportasse *Arev.*
 2 ἀποτουπονπενειν *T*: ἀπουτοτροπηεν *C*: ἀποτουπνεν *B*: ἀποτουτονον *K*
 praecedet (pre-) au. vic. *BT*: praeceditur vic. *K* 3 pompa *K*
 quod] que (*vix* quia) *K* 4 Tropium *B* 5 conversatione *C*
 7 θρ.] triambes *BCT*: triumphes *K*: θριαμβεύειν *Serv. ad Aen.* 10, 775
 plena est victoria *K* 10 effugavit *C* 12 triumphus *B*¹: om. *K*
 (non *N*) 13 honoratur *C* dici concedendum (*corr.* -do) *K* (non *U*)
 14 ex. iura so. *K*: ex. in iura so. *N* (non *U*) secundum *B*
 15 romanorum *BK*: romanis *C*: apud romanos *T* 16 sunt *CT*
 17 in] ibi *B* vicissent *B*: vicissent et *C* 18 coronabantur *B*¹*C*
 19 prostrassent *K* haec om. *KN* (non *U*) 22 gerebat *C*
 licet et] scilicet ut *T* 23 quod hom. *T* 26 supersederat *K*

nam magnitudinem accederent. Inde et colore rufo perlinie- 6
bantur, quasi imitarentur divini ignis effigiem. Quod vero a
carnifice contingebantur, id esse indicium ut ad tantum fasti-
gium evecti mediocritatis humanae commonerentur. Duobus 7
5 autem generibus deletur exercitus; aut internicione, aut dis-
persione. Sallustius (Hist. frag. inc. 6), 'Hostes,' inquit,
'oppressi, aut dilapsi forent.' Sic et utrumque Vergilius.
Internicione (Aen. i, 69):

Submersasque obrue puppis.

10 Dispersione (Aen. i, 70):

Aut age diversos et dissice corpora ponto.

Spolia hostium: praeda, manubiae, exuviae, partes. Praeda 8
a praedando vocata. Manubiae, eo quod manibus detrahuntur.
Haec et exuviae ab exuendo dictae, quia exuuntur. Haec et
15 partes a pari divisione pro personarum qualitate, et laborum
iusta decisione. Spolia autem a palleis, quasi expallia; victis
enim detrahuntur.

DE SIGNIS. Signa bellorum dicuntur quod ex his exercitus III
et pugnandi et victoriae receptui accipit symbolon. Nam aut
20 per vocem tubae, aut per symbolon admonetur exercitus.
Legionum principalia signa: aquilae, dracones et pilae. Aqu- 2
lae ideo, quod eadem avis Iovis in armis auspicio fuerit. Nam
dum idem Iovis adversus Titanas proficisceretur, aquilam ei
in auspicio apparuisse ferunt; quam ille pro indicio victoriae
25 acceptam tutelae suae auspicatus, eam legioni signum dedit;
quo factum est ut deinceps militum signis committeretur.
Cuius meminit Lucanus dicens (i, 7):

1 rubeo T ²	perliniebatur C ¹ K	2 a om. T	4 hum.] nomine K
5 autem om. K	7 utrumque K	9 obruere T	11 agere di. B ¹ :
agendiversos T:	age diversas K	disce T	pongo T
12 Expolia B	13 a] ad B ¹	Man. vocata (delet.)	eo K de-
trahunt B	14 et om. C	dictum C ¹	15 divisione] decisione K
16 dec.] divisione T ²	(vi corr. in ras.)	Expolia B	palla eis T
quasi om. C ¹	19 pugnandi et om. KN (non U)	20 tubae] nobis	
KN (non U)	admonebatur C (non NU)	21 et pilae om. KN	
(non U)	22 Iovi Schwarz	auspiciu K	23 proficeretur K
prof. aq. usque ad alii Graeco (ix. 3) desunt in W		24 in om. K	
auspicia aperuisse C ¹	25 legionis T		

ISIDORI

Signa pares aquilas et pila minantia pilis.

- 3 Draconum signa ab Apolline morte Pythonis serpentis inchoata sunt. Dehinc a Graecis et Romanis in bello gestari coeperunt.
- 4 Pilam in signo constituisse fertur Augustus, propter nationes sibi in cuncto orbe subiectas, ut maius figuram orbis ostenderet. 5
- 5 Vexillum et ipsud signum bellicum, tractum nomen habens a veli diminutione, quasi velxillum. Sub Romulo autem fasciculos feni pro vexillis milites habuerunt: hinc et manipuli appellantur; manipulos enim dicimus fasces feni quod manum impleant. Cetera signa diversis praelata imaginibus secundum 10
militarem consuetudinem existunt, per quas exercitus permixtionem proeliorum agnoscitur.
- IV DE BVCINIS. Bucina est qua signum datur in hostem, dicta a voce, quasi vocina. Nam pagani agrestesque ad omnem usum bucina ad compita convocabantur: proprie ergo hoc 15
agrestibus signum fuit. De quo Propertius (4, 1, 13):

Bucina cogeat priscos ad arma Quirites.

- 2 Huius clangor bucinum dicitur. Tubam Tyrrheni primi inveni-
erunt; unde [et] Vergilius (Aen. 8, 526):

Tyrrhenusque tubae mugire per aethera clangor. 20

Hanc enim a Tyrrhenis praedonibus excogitatam, cum dispersi circa maritimas oras non facile ad quamque praedae occasionem voce aut bucina convocantur, vento plerumque obstrepen-
te.

- 3 Hinc postea bellicis certaminibus adhibita est ad denuntianda signa bellorum, ut ubi exaudiri praeco per tumultum non 25

1 signa] signis B¹K aquila sed T 2 appollinis K inch.] indi-
cium acta KN 3 sunt ex corr. T a] e K¹ 5 cuncto BCK: toto
T malus (vel maius) BCT: malum K: melius Arev.: magis dett.
figura morbis T¹ 6 bellicon K 7 qu. velixillum BK: qu. vexillum
vexillum C¹: qu. vexillum T 10 prolata C im.] agminibus dett.
11 per quae se Arev. (cum agnoscit) permixtione C (fort. recte):
mixtione K 12 agnoscit BT 13 quasi sig. datum C¹ hostem
B: -te CKT 14 dicta . . . vocina om. T (non U) qu. bucina B
17 cogeant B ad verba Propert. 19 et hab. T: om. BCK
20 tirrenus quasi tu. B mugiens K 21 excogitata KT quum
T: cuius K 22 aras B¹ praedam B 23 aut] ut T con-
vocatur BK (vix recte): convocarentur T 24 denuntianda BCK:
designanda T 25 ut . . . tumultum om. T ut] et B¹K per
tumultu K: pro tumultu B

poterat, sonitus tubae clangentis adtingeret. Tubam autem dictam quasi tofam, id est cavam. Item tubam quasi tibiam. 4 Inter tubam autem et bucinam veteres discernebant. Nam bucina insonans sollicitudinem ad bella denuntiabat. Vergilius 5 (Aen. 7, 519):

Qua bucina signum
dira dedit.

Tuba autem proelium indicabant, ut (Virg. Aen. 9, 503):

At tuba terribilem sonitum.

10 Cuius sonus varius est. Nam interdum canitur ut bella committantur, interdum ut insequantur eos qui fugiunt, interdum receptui. Nam receptus dicitur quo se exercitus recipit, unde et signa receptui canere dicuntur. Classica sunt cornua 5 quae convocandi causa erant facta, et a calando classica dice- 15 bantur. De quibus Vergilius (Aen. 7, 637):

Classica iamque sonant.

Apud Amazonas autem non tuba, sicut a regibus, sed a regina sistro vocabatur feminarum exercitus.

DE ARMIS. Arma generaliter omnium rerum instrumenta v 20 sunt; unde et ubi reponuntur, armaria dicta sunt. Item arma et tela omnium generum; sed arma sunt quibus ipsi tuemur, tela sunt quae emitimus. Nam arma duplicia sunt: id est vel quibus percutimus, vel quibus tegimur. Arma autem 2 proprie dicta sunt eo quod armos tegunt. Nam arma vel ab 25 armis dicuntur, id est ab umeris, ut (Virg. Aen. 11, 644):

1 autem *om. C* 6 quam *T* 7 dura *T* 8 tubae *Serv. ad Aen.*
11, 474 indicabat *BCK* ut ad tubam *B*: ut et tuba *C*: ut
atubae *K*: ut pararentur ad tube *T* 9 sonitum] sonum *T* 10 sonus]
sonitus *B*¹ 11 int. causa (causa a *T*²) rec. *T* 12 quos ex. *BT*
recepit *BK* 14 vocandi *C*¹ calando *C*¹ dicebatur *T*
16 namque *C*¹ sonat *C* 17 amazones *T* autem *om. K*
tubae (-be) *BKT* si. *rc. K*: si. a gregibus *B*¹ 19 rerum
om. C 20 armametela *K* (*non N*) 21 *om. gen.* sed *ar. om. KN*
gen. sunt sed *B* qu. *ip. tu. te.* sunt *om. KN* qui *ip. C*¹
22 mittimus *KN* (*non U*) 23 vel qu. tegimus (*corr. -mur*) vel qu. perc. *T*
percutimur *K* 24 arma *om. KN* (*non U*)

ISIDORI

Latos huic hasta per armos

acta tremit ;

vel ἀπὸ τοῦ Ἄρεος, id est a Marte.

- VI DE GLADIIS. Gladius generaliter dicitur ensis in proelio ;
sed ensis ferrum tantum, gladius vero totus. Proprie autem 5
appellatus gladius, quod gulam dividit, id est cervicem secat.
Ad hoc enim primum est factus ; nam cetera membra securibus
2 magis caeduntur, collum gladio tantum. Acies autem gladii
ab acumine dicta. Capulus vocatus vel quia caput est gladii,
vel quia ibi capitur ut teneatur : nam alias acies ferri non sinit. 10
Mucro non tantum gladii est, sed et cuiuslibet teli acumen,
dictus a longitudine. Nam μακρὸν Graeci longum vocant ;
hinc et machaera. Machaera autem est gladius longus ex una
3 parte acutus. Framea vero gladius ex utraque parte acutus,
quam vulgo spatam vocant. Ipsa est et romphea. Framea 15
autem dicta quia ferrea est : nam sicut ferramentum, sic
4 framea dicitur ; ac proinde omnis gladius framea. Spatha
a passione dicitur, Graeco verbo, quoniam παθεῖν Graece
dicitur pati ; unde et patior et patitur dicimus. Alii spatam
Latine autumant dictam, eo quod spatiosa sit, id est lata et 20
5 ampla : unde et spatula in pecoribus. Semispatium gladium
est a media spatæ longitudine appellatum, non, ut inprudens
6 vulgus dicit, sine spatio, dum sagitta velocior sit. Pugio a
pungendo et transfigendo vocatus. Est enim gladius parvus
et bis acutus lateri adhaerens. Idem et clunabulum dictum, 25
7 quod religetur ad clunem. Chelidoniacus gladius ferrum est
latum, cuius duplex mucro ac bifurcus in modum caudæ

1 letos BT 3 est amare C¹KT 5 ferro K proprius vero
app. B¹ 6 appellatur KC ut vid. 7 cet. nam T : cet. namque C
8 collo B¹K 9 vocatur T² vel quod C 10 vel quod C capit
B ferre C¹ 11 teli om. KN (non U) 12 nam acron B¹
13 macera Macera BKT 15 quem K vocat K et om. BK
rumpea K : rumfea T 17 Spata codd. 18 παθεῖν] patin codd.
20 id est om. B 21 unde et BK : ut T spatulam B gladius
dell. 22 inprudens T 23 spatium BK, fort. recte (sinespatium)
25 idem T : item BCK clunabulum C¹ 26 ligetur K : legitur
N (non U) Cel- BC : Celidonatus K : Celidonitus T

hirundineae formatur; unde et chelidoniacus dicitur. Sica 8
 a secundo dicta. Est enim gladius brevis quo maxime utuntur
 qui apud Italos latrocinia exercent; a quo et sicarii dicti. Tran-
 quillus (Iud. hist. 195) autem dicit: 'Dum cuiusdam gladiatoris in
 5 ludum emissi gladius curvatus fuisset ex acie recta, procucurrit
 unus ad id corrigendum; tumque a pugnante responsum est:
 Sic ha pugnabo. Inde sicae nomen datum.' Secures signa sunt 9
 quae ante consules ferebantur; quas Hispani ab usu Francorum
 per derivationem Franciscas vocant. Ea signa portari ne aut
 10 usum perderent belli, aut vacans aspectum amitteret gladiatorum.

DE HASTIS. Hasta est contus cum ferro; cuius diminu- VII
 tivum facit hastilia. Nomen autem hasta ab astu sumpsit;
 unde et astutia. Contum ferrum non habet, sed tantum 2
 cuspidem acutum est. Vergilius (Aen. 5, 208):

15 Eferatasque trudes et acuto cuspidem contos.

Contum autem quasi conitum: est enim conum acuta rotundi-
 tas. Trudes amites sunt cum lunato ferro, quae Graeci 3
 aplustria dicunt. †A trudibus autem verum† quod trudunt et
 detrudunt. Vergilius (Aen. 5, 208):

20 Eferatasque trudes.

Venabula dicta quasi venatui abilia, vel quia venientem exci- 4
 piunt, quasi excipiabula. Excipiunt enim apros expectantque
 leones, intrant ursos, sit tantum firma manus (cf. Mart. 14, 30). 5
 Lancea est hasta amentum habens in medio: dicta autem lancea

1 irudineae T: irundinis C cel- C: celidoniatus BKT 2 un-
 tuntur K 4 gladiatori BT 5 emissum gladium curvatum (-ba-)
 BCT procurrit CK 6 id om. KP (non E) t. ad B: tum
 a KP 7 sic ha B² (i. e. hac; cf. Glotta 2, 300): sica KP¹ T Mon.: sic
 hac B¹ CFE²: sica hac DE¹ ut vid. 8 consulem K 9 vocantur B
 ca] sea C¹ ne] na B 10 perderet C¹: perdiderit B vagans N
 emitteret asp. U: asp. amitterent N: aspectu amitterit K 12 hastilia
 B¹ 13 astutitia T ferro KN tantum] tam B¹ 14 acuta
 TU: agutum N est om. KN (non U) 15 ferratasque C
 trides B 16 conum] contum B 17 amites (-tt-) BCK: aste T
 (i. e. hastae) quae T (i. e. quae a?): quas C 18 aplustrea B:
 aplaustria T a tr. au. vel K: ad rubibus au. vel N: Trudes au.
 ferrum C (non UV): fort. ā (i. e. appellati) tr. au. vero (vel vel) 20 fer-
 ratasque C 21 vel quod C 22 excipibilia B¹: excipiabulia K:
 -bilia CT enim om. C 23 intran (corr. ans) versus K 24 hasta]
 lancea K medium K

quod aequa lance, id est aequali amento, ponderata vibratur.
 6 Amentum vinculum est iaculorum hastilium qui mediis hastis
 aptatur: et inde amentum quod media hasta religatur ut
 7 iaculetur. Clava est qualis fuit Hercules, dicta quod sit clavis
 ferreis invicem religata; et est cubito semis facta in longitu- 5
 dine. Haec et cateia, quam Horatius caiam dicit. Est enim
 genus Gallici teli ex materia quam maxime lenta, quae iacta
 quidem non longe propter gravitatem evolat, sed quo pervenit,
 vi nimia perfringit; quod si ab artifice mittatur, rursum redit
 ad eum qui misit. Huic meminit Vergilius dicens (Aen. 7, 741): 10

Teutonico ritu soliti torquere cateias

8 Vnde et eos Hispani et Galli tautanos vocant. Falarica est
 telum ingens torno factum, habens ferrum cubitale et rotundi-
 tatem de plumbo in modum sphaerae. In ipsa summitate
 dicitur etiam et ignem habere adfixum. Hoc autem telo 15
 pugnatur de turribus, quas dici manifestum est. Iuvenalis
 (6, 589):

Consulis ante falas delphinorumque columnas.

A falis igitur dicta est falarica, sicut a muro muralis. Sane
 falaricam Lucanus dicit nervis mitti tortilibus et quadam 20
 machina (6, 198):

Vt nunc (tortilibus) vibrata falarica nervis.

Vergilius vero ait Turnum manu †falaricae †iaculasse (Aen.
 9, 705). Pila sunt arma iaculorum atque telorum a torquendo,
 vel emittendo, vocatae. De quibus Lucanus (1, 7): 25

Signa pares aquilas et pila minantia pilis.

10 Cuius singulare pilum dicitur. Telum vocatur secundum

1 est quali T 2 medii B¹ 3 aptatus B ligatur K ut] et
 codd. 4 iaculatur K: iaculeretur B 5 relagata T 6 calam Arev.
 7 genus om. K ex] et K lenta om. B¹ CK iacto (corr. -tu) T
 8 non qu. CTB² (B¹ u. l.) 9 nimi B perfrangit K 10 huius
 mem. C 11 soli to. T 12 eos om. B tautanos BDFNT:
 tautonos K: teutanos C 13 telum om. KN (non U) 14 de pl. om.
 C¹ mo. ferc T 15 et igne B: ex igne K au.] in B 16 di.
 falas ma. C² 18 ante] ate T 19 est falarica T sa, falarica KT
 20 nervis ex nevis T tort.] hostibus KN (non U) 22 Hunc aut
 tortilibus vi. Lucan. 23 falaricam iac. dell.: fort. -ca(m) ciac. 25 amit-
 tendo (vel a mit.) T evocate C¹: vocata dell. 26 pars aquila sed T

Graecam etymologiam, ἀπὸ τοῦ τηλόθεν, quidquid longe iaci potest: quamquam abusive dicatur et gladium, ut est illud (Virg. Aen. 9, 747):

At non hoc telum, mea quod vi dextera versat.

5 Proprie autem telum a longitudine dictum: unde et mustelam dicimus quod longior sit quam mus. Cuspis hastilis amentata, 11 a cespite dictus, quod est virgulta. Vergilius (Aen. 7, 817):

Et pastorale(m) praefixa cuspidē myrtum.

Proprie autem cuspis posterior pars hastae est.

10 DE SAGITTIS. Sagitta a sagaci ictu, id est veloci ictu, VIII vocata. Pinnis enim fertur, quasi avis, ut celeriter mors percurrat ad hominem. Has primum Cretenses usi sunt, quibus pinnae, ut diximus, ideo adglutinantur ut leves sint et pervolent. Scaptos. Spicula sunt sagittae vel lanceae breves, ab spicarum 2 15 specie nuncupatae. Scorpio est sagitta venenata arcu vel 3 tormentis excussa, quae dum ad hominem venerit, virus, quo figit, infundit; unde et scorpio nomen accepit.

DE FARETRIS. Faretra sagittarum theca, a ferendo iacula IX dicta; sicut et feretrum, ubi funus defertur. Quae idcirco 20 etymologiam communem habent, quia pharetra mortem, feretrum mortuum portat. Coriti proprie sunt arcuum thecae, 2 sicut sagittarum faretrae. Vagina appellata eo quod in ea mucro vel gladius baiuletur. Teca ab eo quod aliquid receptum 3 tegat, C littera pro G posita. Alii Graeco nomine thecam 25 vocari adserunt, quod ibi reponatur aliquid. Inde et bibliotheca librorum repositio dicitur. Dolones sunt vaginae ligneae, 4

2 gladius C 4 at] ad BT non] nomen (per compend.) T
m. quo BK 5 mustela K: mustelum B 8 pastorale BKT: -li C
10 saoci K sa. iactu BCT ex corr. ictu (alt.) om. K 11 pro-
currat B 13 sunt C¹ prevolent K (i. e. prae-) 14 ab] ad K
15 a. vel] arcuum KN (pro ū, i. e. vel): arcu P (non DEFU) 16 tor-
menti (tu-) CK: tumentis P (non N) (ex)cussa . . . venerit om.
KNP dum om. D (non E) viros B¹P¹ (non F) 17 vigit T
accipit K (teste Klusmanno) 18 Feretra B dic. iac. T
19 ubi et fu. K 20 habet T qua K 21 arcumentece T
22 Bagina T (et Isid.) app. ab eo C 23 i. e. Theca: Tega
(-gam N) KN (non Isid.) 24 posita alii om. KN (non U) tecam
BT: tegam K 25 reponantur BK biblioteca BT: -tega K
26 bag- T (et Isid.)

ISIDORI

intra quas latet pugio sub baculi specie. Dolones autem a dolo dicti sunt, quod fallant et decipiant ferro, quum speciem praeferant ligni. Hos vulgus Graeco nomine oxos vocant, id est acutos. Vnde et apud medicos acutus morbus $\delta\acute{\xi}\epsilon\iota\alpha$ vocatur.

5 Arcus vocatus eo quod arceat adversarium. Inde et arces dicuntur a quibus arcentur hostes. Item arcus ob speciem, quod sint curvati artius.

X DE FVNDIS. Funda dicta eo quod ex ea fundantur lapides, 2 id est emittantur. Balista genus tormenti, ab emittendo iacula dicta; $\beta\alpha\lambda\epsilon\iota\nu$ enim Graece mittere dicitur. Torquetur enim 10 verberare nervorum, et magni vi iacit aut hastas aut saxa. Inde et fundibulus, quasi fundens et emittens. Contra balistam testudo valet: series enim fit armorum umbonibus inter se conligatis.

XI DE ARIETE. Arieti nomen species dedit, eo quod cum 15 inpetu inpingit murum in modum arietum pugnantium. Validae enim ac nodosae arboris caput ferro vestitur, eaque suspensa funibus multorum manu ad murum impellitur, deinde retrorsum ducta maiori inpetu destinatur, sicque crebris ictibus concussum muri latus cedit cavatumque inrumpit ac fenestram 20 2 facit. Contra inpulsum arietis remedium est saccus paleis plenus et in eum locum demissus quo aries percutit; laxo enim saccorum sinu ictus arietis inlisus mollitur. Duriora enim 3 mollioribus facilius cedunt. Plutei sunt crates corio crudo 4 intextae, quae in opere faciendo hosti obiciuntur. Musculus 25 cuniculo similis fit, quo murus perfoditur; ex quo et appellatus, quasi murusculus.

1 baculi *om. KN (non U)* 3 praeferat *K*: perferent *T* vocat *T*
id est ac. *om. KN (non U)* 4 $\delta\acute{\xi}$.] ex ea *B* vocatus *B* ut *vid.*
5 eo *om. T* artes *B* 6 idem *K (non N)* hoc sp. *N*: ab sp.
K: ab specie *C (non U)* 7 cruvati ut *vid. B* 8 eo *om. T* ex
om. KMN (non U) fundatur *T* 9 Ballista *B* amittendo *T*
iaculata *C*¹ 10 vel $\beta\alpha\lambda\lambda\epsilon\iota\nu$: bali *CKT*: balli *B* 11 vervorum *B*¹
vi *om. B*¹*K* iacet *BKT* 12 fundivulus *K*: fendibulus *T*
findens *T*¹ mittens *T* ball- *B* 20 conc. in mu. *T*
cedet *B*: cadet *T* cavatumque *BCK*: curvatumque *T*
fenetram *C*¹ 22 et *om. T* eo loco *K* ar. pertinet *KN*
(*non U*) 23 moll. inl. *KN (non U)* 24 facilius *T* grates *KT*
25 subiciunt *KN* 26 fit *om. B* appellatur *CT*

ETYMOLOGIARVM LIB. XVIII. ix-xiii

DE CLYPEIS. Clipeus est scutus maior, dictus ab eo quod XII
clipet, id est celet, corpus periculisque subducatur, ἀπὸ τοῦ
κλέπτειν. Oppositus enim sua defensione ab hastis et iaculis
corpus munit. Clypeus autem peditum est, scutus equitum.

5 Scutum appellatum eo quod a se excutiat telorum ictum. Vt 2
enim telis resistatur, clipeus antefertur. Vmbo scuti pars
media est, quasi umbilicus. Ancile vocatur scutum breve et 3
rotundum. De quo Vergilius (Aen. 7, 188):

Laeva ancile gerebat.

10 Et ancile dictum ab ancisione, quod sit [ab] omni parte veluti
ancisum ac rotundum. Ovidius (Fast. 3, 377):

Idque ancile vocant, quod ab omni parte recisum :

quaque notes oculis, angulus omnis abest.

Peltum scutum brevissimum in modum lunae mediae. De 4
15 quibus meminit liber Regum (3 Reg. 10, 16): 'Fecit rex Salomon
ducenta scuta de auro puro et trecentas peltas ex auro
probato.' [S]cetra scutum loreum sine ligno, quo utuntur Afri 5
et Mauri. De quo poeta (Virg. Aen. 7, 732):

Laevas cetra tegit.

20 Parma levia arma, quasi parva, non clypeum. Dicitur autem 6
et testudo scutum, nam in modum testudinis fit clypeus. Est
et testudo scutorum conexio curvata in testudinis modum.
Namque in armorum generibus milites etiam ab animalibus
nomina sumunt, ut aries; et Sallustius (Hist. 3, 36): 'In
25 modum,' inquit, 'ircii militaris.'

DE LORICIS. Lorica vocata eo quod loris careat; solis XIII
enim circulis ferreis contexta est. Squama est lorica ferrea ex 2

2 clypet K: vel clepet (-pit) vel clipeet	3 appositus K	4 scutum
CK 5 a) ex C	6 clypeus K	7 ancile B ¹ vocatus B
rot. et bre. T	9 ierebat B	10 ab hab. CT: om. BK
hoc est CT	Ovid. recisum om. C ¹	11 ac BK: omnes BC ¹
notes] nodis K	oculus T	13 qu. no. oc. om. C
14 Pelta dett.	15 quibus] quo B	16 duocenta K
Cetra dett.	loreum corr. coreum T	17 Setra C ¹ : levascetra codd.
(levas creta C ¹)	20 Parva B ¹ levial] libia K	19 non om. B ¹ K
21 scutum testudo om. B ¹	22 conexa K: conexia B	24 nominas
ut B	25 hircii K: ircii T: irci C	26 Lurica K (hic et alibi)
luris K	27 est (prius) om. K	

ISIDORI

lamminis ferreis aut aereis concatenata in modum squamae piscis, et ex ipso splendore squamarum et similitudine nuncupata. De ciliciis autem et poliuntur loricae et teguntur.

XIV DE GALEIS. Cassis de lammina est, galea de coreo. Nam galeros coreum dicitur. Cassidam autem a Tuscis nominatam : 5
2 illi enim galeam cassim nominant, credo a capite. Apex est quod in summa galea eminet, quo figitur crista ; quam Graeci κῶνον vocant. Nam conus est curvatura quae in galea prominet, super quam cristae sunt.

XV. DE FORO. Forus est exercendarum litium locus, a fando 10 dictus [sive a Foroneo rege, qui primus Graecis leges dedit]. Qui locus et Prorostra vocatur ab eo quod ex bello Punico captis navibus Carthaginensium rostra ablata sunt, et in foro Romano praefixa, ut esset huius insigne victoriae. Constat
2 autem forus causa, lege et iudice. Causa vocata a casu quo 15 evenit. Est enim materia et origo negotii, necdum discussionis examine patefacta ; quae dum praeponitur causa est, dum discutitur iudicium est, dum finitur, iustitia. Vocatum autem iudicium quasi iurisdictio, et iustitia quasi iuris status. Iudicium autem prius inquisitio vocabatur ; unde et actores iudi- 20 ciorum et praepositos quaestores vel quaesitores vocamus.
3 Negotium multa significat : modo actum rei alicuius, cui contrarium est otium ; modo actionem causae, quod est iurgium litis. Et dictum negotium quasi nec otium, id est sine otio. Negotium autem in causis, negotiatio in commerciis 25
4 dicitur, ubi aliquid datur ut maiora lucrentur. Iurgium dictum quasi iuris garrium, eo quod hi qui causam dicunt iure disceptent. Lis a contentione limitis prius nomen sumpsit. De qua Vergilius (Aen. 12, 898) :

1 aeris T	2 et om. K	squarum et K	3 cilicis K	ter-
guntur T	4 Capis KN	Scassis U	Ca. . . est om. B ¹	la.
et gal. U : lamine gal. KN	8 κω.]	conum codd.	praeminet C	
11 sive . . . dedit hab. T : om. BCK	12 Pror.]	prostra B ¹ : rostra K		
voc. ideo qu. T	14 huius om. C	signe T	17 proponitur	
C	18 finitur BCTU : firmatur KN	20 inquisitis C ¹	23 quod]	
quae B	24 qu. nec ot. om. B ¹ K	25 negotiationi in T	27 di-	
ceptant BK	28 lim. qui pr. T			

Limes erat positus, litem ut discerneret agri.

Causa aut argumento aut probatione constat. Argumentum 5
numquam testibus, numquam tabulis dat probationem, sed sola
investigatione invenit veritatem; unde et dictum argumentum,
5 id est argutum inventum. Probatio autem testibus et fide
tabularum constat. In omne autem iudicium sex personae 6
quaeruntur: iudex, accusator, reus et tres testes. Iudex dictus
quasi ius dicens populo, sive quod iure disceptet. Iure autem
disceptare est iuste iudicare: non est autem iudex si non est
10 in eo iustitia. Accusator vocatus quasi adcausator, quia ad 7
causam vocat eum quem appellat. Reus a re, qua petitur,
nuncupatus, quia, quamvis sceleris conscius non sit, reus tamen
dicitur, quamdiu in iudicio pro re aliqua petitur. Testes 8
antiquitus superstites dicebantur, eo quod super statum causae
15 proferebantur. Nunc parte ablata nominis, testes vocari.
Testis autem consideratur condicione, natura et vita. Condi- 9
cione, si liber, non servus. Nam saepe servus metu dominantis
testimonium subprimit veritatis. Natura, si vir, non femina.
Nam (Virg. Aen. 4, 569):

20 Varium et mutabile semper
femina.

Vita, si innocens et integer actu. Nam si vita bona defuerit,
fide carebit. Non enim potest iustitia cum scelerato habere
societatem. Duo sunt autem genera testium: aut dicendo 10
25 id quod viderunt, aut proferendo id quod audierunt. Duobus
autem modis testes delinquant: quum aut falsa promunt, aut
vera silentio obtegunt.

DE SPECTACVLIS. Spectacula, ut opinor, generaliter nomi- XVI
nantur voluptates quae non per semetipsa inquinant, sed per ea

2 Ca. autem arg. K 4 dic. argentum C¹ 5 id est arg. om. T
autem om. B¹ 8 disceptit K 9 disptare T: disputare K 10 in
eum K vocatur C adcausator] accusator T 11 quem et
app. B quia pe. K: qua petit B 12 nuncupatur BK 13 qu.
in dicio B¹ 14 suprestites (-pp-) BKT supra T 15 prae-
ferebantur K nunc ... vocari om. T vocantur K 23 iustitia
om. T 24 au. sunt K (non U) 26 tes. mod. T¹ falso B
27 obtegunt BCTU: oppremunt KN

ISIDORI

quae illic geruntur. Dicta autem spectacula eo quod hominibus publica ibi praebetur inspectio. Haec et ludicra nuncupata, 2 quod in ludis gerantur aut in cenis. Ludorum origo sic traditur: Lydios ex Asia transvenas in Etruria consedissee duce Tyrreno, qui fratri suo cesserat regni contentione. Igitur in Etruria inter 5 ceteros ritus superstitionum suarum spectacula quoque religionis nomine instituerunt. Inde Romani arcessitos artifices mutuati sunt; et inde ludi a Lydis vocati sunt. Varro autem dicit ludos a luso vocatos, quod iuvenes per dies festos solebant ludi exultatione populum delectare. Vnde et eum lusum iuvenum et 10 diebus festis et templis et religionibus reputant. Nihil iam de causa vocabuli, dum rei causa idolatria sit. Vnde et promiscue ludi Liberalia vocabantur, ob honorem Liberi patris. Ob hoc dispicienda est originis macula, ne bonum aestimes quod initium a malo accepit. Ludus autem aut gymnicus est, aut circensis, 15 aut gladiatorius, aut scenicus.

XVII DE LVDO GYMNICO. Gymnicus ludus est velocitatis ac virium gloria. Cuius locus gymnasium dicitur, ubi exercentur athletae et cursorum velocitas conprobatur. Hinc accidit ut 2 omnium prope artium exercitia gymnasia dicantur. Ante enim 20 in locis certantes cincti erant, ne nudarentur: post relaxato cingulo repente prostratus exanimatus est quidam cursor. Quare ex consilii decreto tunc archon Hippomenes ut nudi deinceps omnes exercitarentur permisit. Ex illo gymnasium dictum,

1 qua ill. K: que illuc T 2 praebebatur C nunc. om. C¹
 3 quod] quam T (pro quia?) scenis BCK 4 transveasse KPN
 (-et) (non DFUX) tyrreno P: tyrreno K: terreno B: tirreno C:
 tirreno T 5 fr. successerat T regnum BCK 7 Inde... mut.
 sunt om. K (in spat. vac.) (non DFUX) romanos T mutati
 C¹ 8 ludi (i.e. -dii) a Ly.] ludiales X: ludiales C¹ DE (non FNP):
 laudualis T (non U) dicit om. B 10 delectasse C¹ eum]
 enim C¹ 11 fes. tem. K reputat Tertull. spect. 5 13 ob hos K
 14 dispicienda BK: respicienda CT extimes T: existimes
 Tertulliani codd. initio ad malum incipit K: initio malum cepit T
 15 cerciensis K 16 scen. est C 19 accedit K 20 Antea
 K 21 loci K: ludis C: iocis Arev. post] per K
 22 prostr. et examinatus T cursor CT: cursorum BK 23 consilium KT

quod iuvenes nudi exercentur in campo, ubi sola tantum verecunda operiuntur.

DE GENERIBVS GYMNICORVM. Genera gymnicorum quin- XVIII
que : id est saltus, cursus, iactus, virtus atque luctatio. Vnde
5 ferunt quendam regem tot filios adolescentes habentem totidem
generibus de regno iussisse contendere.

DE SALTU. Saltus dictus quasi exilire in altum : est enim XIX
saltus altius exilire vel longius.

DE CVRSU. Cursus a velocitate crurum vocatur ; est enim XX
10 cursus celeritas pedum.

DE IACTU. Iactus dictus a iacendo. Vnde et piscatorium XXI
rete iaculum dicitur. Huic arti usus est arreptos lapides pro-
cul ferire, hastas pondere librato iacere, sagittas arcu emittere.

DE VIRTUTE. Virtus est immensitas virium in labore et XXII
15 pondere corporis [vocata].

DE LVCTATIONE. Luctatio a laterum complexu vocata, XXIII
quibus comminus certantes innitent, qui Graeca appellatione
athletae vocantur.

DE PALAESTRA. Locus autem luctationis palaestra dicitur. XXIV
20 Palaestram autem vel ἀπὸ τῆς πάλης, id est a luctatione, vel ἀπὸ
τοῦ πάλλειν, id est a motu ruinae fortis, nominatam dicunt,
scilicet quod in luctando, cum medios arripiant, fere quatiant ;
idque apud Graecos πάλλειν vocatur. Quidam opinantur artem
luctandi ursorum contentione monstratam : namque inter ceteras
25 feras eos solos et erigi congressos et subsidere celeriter ac

1 campum BCT verecundia C¹K 2 operiunt K 5 totidem]
idem T 6 iuss.] eius isse T¹ 7 dic. . . est om. K 9 vocatus B
11 ad B (pro ab ?) iacendo K piscatorium CK 12 arti
usus] altius K arrepto lapide Arev. 13 iacere BCT: iactare K
§ xxii post complexu dicta (§ xxiii) KNP 14 est om. KNP et in
pond. C 15 vocata hab. KN: om. BCTU 16 a lat.] alterum C¹:
alterutrum B vocata CDEFTU: vocatae B: dicta KP: dictam N
17 innitentur Arev. (non DEFPU) 20 τῆς . . ἀπὸ om. KN: a luct. . .
id est om. C¹DE: a luct. . . πάλλειν om. B¹ πάλης] palesi BDETU:
pales in C 21 πάλλειν] palein TU: palin K a mo. urnae id est
sortis C² nominatum K 22 fere BCFT: pene KN 23 πάλλειν]
palin BCT: palen K vocant K 24 inmonstratam K

reverti, et modo manibus temptare invicem, modo complexu abigere sese more luctantium.

XXV DE AGONE. Quae Latine certamina, Graeci ἀγῶνας vocant, a frequentia qua celebrabantur. Siquidem et omnem coetum atque conventum agona dici; ali quod in circulis et quasi agoniis, id est sine angulo locis, ederentur nuncupatos agonas putant.

XXVI DE GENERIBVS AGONVM. Agonum genera fuisse: imensitas virium, cursui celeritas, sagittandi peritia, standi patientia, ad citharam quoque vel tibias incedendi gestus, de moribus quoque, de forma, de cantandi modulatione, terrestres quoque belli et navalis proelii, perpetiendorumque suppliciorum certamina.

XXVII DE LVDIS CIRCENSIBVS. Ludi Circenses sacrorum causa ac deorum gentilium celebrationibus instituti sunt: unde et qui eos spectant daemonum cultibus inservire videntur. Nam res equestris antea simplex agebatur, et utique communis usus reatus non erat; sed quum ad ludos coactus est naturalis usus, ad daemoniorum cultum translatus est. Itaque Castori et Polluci deputantur haec species, quibus equos a Mercurio distributos historiae docent; sed et Neptunus equestris ludi est, quem Graeci ἑππιον appellant; sed et Martis et Iovis in ludis equi sunt consecrati, et ipsi quadrigis praesunt. Circenses autem ludi ideo dicti, vel a circumeundo, vel quod, ubi nunc metae sunt, olim gladii ponebantur quos quadrigae circumibant; et inde dicti Circenses, ab ensibus circa quos currebant.

1 et modo . . . invicem *om.* C² 3 latine *KT*: latini *BC* 4 celebrantur *B¹C* et *om.* *K* omne *BT* 5 alii quod *T*: aliquid *C*: aliquid *B* qu. agonis *C* 9 cursus *C* 10 citharam *C¹*: cithara *K*: ceteram *B* accedendi *K*: incendi *T* 11 terr. quoque *T*: terr. quod *B¹K*: terr. *C* 12 proeliis *B¹* 14 cau. equorum *KN* (-sam) *P* (-sae qu.): cau. aquorum *B¹*: cau. a quo domnorum *F*: cau. ac detrium *U* (*non V*) 15 gentilibus *V* 16 expectant *BC¹FT*: inspectant *KP* 17 usu *C¹* 18 reatus fuerat *K ante corr.* 19 translatum *T* 21 docent] dicunt *K* lude *B¹*: ludes *K* 22 ippon *BK*: ippon *an* yppon *incert.* *T*: yppona *C* appellant] vocant *T* iovi *BC* (*non U*) 23 eq. sunt] equestribus *KN* (-ist-) et ip. qu.] vel a circum *T¹* (*cf.* § 3) 24 circ. quod *C*

Siquidem et in litore circa ripas fluminum currus agitantes, gladios in ordine in ripae litore ponebant, et erat artis equum circa pericula torquere. Inde et Circenses dicti putantur, quasi circum enses.

5 DE CIRCO. Circus Soli principaliter consecratus est a XXVIII paganis, cuius aedis medio spatio et effigies de fastigio aedis emicat, quod non putaverint sub tecto consecrandum quem in aperto habent. Est autem circus omne illud spatium quod circuire equi solent. Hunc Romani dictum putant a circuitu 2
10 equorum, eo quod ibi circum metas equi currant. Graeci vero a Circe Solis filia, quae patri suo hoc genus certaminis instituit, adserunt nuncupatum, et ab ea circi appellationem argum- tantur. Fuit autem maga et venefica et sacerdos daemonum, in cuius habitu et opera magicae artis et cultus idolatriae recogno-
15 scitur.

DE ORNAMENTIS. Ornamenta circi : ova, meta, oboliscus, XXIX carcer. Ova honori Pollucis et Castoris adscribunt, qui illos ovo editos credendo de cygno Iove non erubescunt. Fingunt 2
autem Circensia Romani ad causas mundi referre, ut sub hac
20 specie superstitiones vanitatum suarum excusent.

DE METIS. Metarum quippe appellatione proprie terminum XXX ac finem mundi designare volunt, ab eo quod aliqui emensus finis est, sive ad testimonium orientis occidentisque solis.

DE OBELISCO. Oboliscum Mesfres rex Aegypti primus XXXI
25 fecisse refertur tali ex causa. Quum quodam tempore Nilus

1 circa *om.* BKN (*non U*) cursus K 5 solis M principali ter K
6 edes TU: edos B¹: decus KM in med. T (*non U*) edissemicant M
7 non] nonnulli KN (*non U*) potaverint (*ex -unt*) T: putaverunt CK
(*cum Tertull. spect.* 8) consecrando K quem] quoniam K (*non U*)
8 habent] arent K (*non U*) 9 circumire K 10 currunt K 11 circie
K: circircae B soli fi. K 13 magna T veneficia (be-)
CT 14 hab. et opere CT: hab. et opore B: hab. opera K artis
KT: artes BC idolatria C 16 moeta K 17 inter Cast. et
adscr. *add.* dicitur quod ledam matrem castoris et pollucis ioves (*leg. -is*)
in cigni similitudine[m] strupisset (*leg. stupravisset*) ideo ovo editos
putant ad avis similitudinem T 18 ova C¹ Iove] eioue K
19 circensi BC rereferre C¹ 22 designari T aliquid C¹:
om. KN (*non U*) 23 a test. B¹: a testimonio K 24 mesfres C:
mesferes KT 25 refertur KT: fertur BC

violenti inundatione Aegyptum nocuisset, indignatus rex tamquam poenas a flumine exigeret, sagittam in undas misit. Non multum post gravi validudine correptus lumen amisit, qui post caecitatem visu recepto duos oboliscos Soli sacravit. Oboliscus enim sagitta dicitur, qui ideo in medio Circo ponitur quia per 5
 2 medium mundum sol currit. Medio autem spatio ab utraque meta constitutus oboliscus fastigium summitatemque caeli significat, quum sol ab utroque spatio medio horarum discrimine transcendit. Summo obolisco superpositum est quoddam auratum in modum flammae formatum, quoniam sol plurimum 10
 in se caloris atque ignis habet.

XXXII DE CARCERIBVS. In Circo unde emittuntur equi carceres dicuntur, ab ea re qua et ille carcer qui est in civitate; quod, ut ibi homines damnati atque inclusi, ita hic equi cohercentur, ne exeant antequam signum emittant. 15

XXXIII DE AVRIGIS. Ars Circi: auriga et cursus, equites vel pedites. Auriga proprie dictus quod currum agat et regat, sive quod feriat iunctos equos. Nam aurit, ferit; ut (Virg. Aen. 10, 314):

Latus aurit apertum. 20

2 Ipse est et agitator, id est verberator, ab agendo dictus. Aurigae autem duobus coloribus sunt, quibus speciem idolatriae vestiunt. Nam prasinus terrae, venetus caelo et mari a paganis dicatus est.

XXXIV DE QVADRIGIS. Erict(h)onius autem, qui regnavit Athenis, primus quattuor equos iuncxisse fertur; sicut Vergilius auctor 25
 est dicens (Georg. 3, 113):

Primus Erict(h)onius currus et quattuor ausus
 Iungere equos, rapidisque rotis insistere victor.

2 Fuit autem Minervae et Vulcani filius de caduca in terram

1 inundatio C¹ 2 sagittas B 3 validine K 4 solis B¹ 5 circum B 6 curret K: cucurrit C¹ Medium au. spatium B 7 moeta T 8 utraque B¹K 10 plurimum] primum K 12 Idcirco T 13 dicuntur KN: dixerunt BCTU habere qua et illi T 14 ut ibi] ubi B: ibi K 16 cursus CT: currus BK eq. sive ped. C 18 ut] et B 21 agitatorum T 22 specie BK 23 venetus C¹ dedicatus K: dictus T 25 au. est] auctorem C¹ 28 rapidusque B 29 terra lividinem K

libidine, ut fabulae ferunt, procreatus, portentum daemonicum, immo diabolus, qui primus Iunoni currum dedicavit. Tali auctore quadrigae productae sunt.

DE CVRRV. Currus autem a cursu dictus, vel quia rotas XXXV
5 habere videtur [multas]; unde et carrum quasi currum. Quadrigarum vero currus duplici olim temone erant perpetuoque et qui omnibus equis iniceretur iugo. Primus Clisthenes Sicyonius 2 tantum medios iugavit, eisque singulos ex utraque parte simplici vinculo adplicavit, quos Graeci *σειραφόρους*, Latini funarios
10 vocant, a genere vinculi, quo prius alligabantur.

DE EQVIS QVIBVS CVRRIMVS. Quadrigae et bigae, et XXXVI
trigae et seiugae a numero equorum et iugo dicti. Ex quibus
quadrigas soli, bigas lunae, trigas inferis, seiugas Iovi, desultores
Lucifero et Hespero sacraverunt. Quadrigam ideo soli iungunt
15 quia per quattuor tempora annus vertitur: vere, aestate, autumno
et hieme. Bigas lunae, quoniam gemino cursu cum sole con- 2
tendit, sive quia et nocte et die videtur. Iungunt enim unum
equum nigrum, alterum candidum. Trigas diis inferis, quia is
per tres aetates homines ad se rapit: id est per infantiam,
20 iuventutem atque senectam. Seiuga maximus currus currit
Iovi, propter quod maximum deorum suorum eum esse credunt.
Ideo autem rotis quadrigas currere dicunt, sive quia mundus iste 3
circuli sui celeritate transcurrit, sive propter solem, quia volu-
bili ambitu rotat; sicut ait Ennius (Ann. 558):

25 Inde patefecit radiis rota candida caelum.

DE SEPTEM SPATIIS. Septem spatia quadrigae currunt XXXVII

2 primus BC: -mum K: -me (i. e. -mae) T 4 autem om. KN
quia] quod C 5 multas hab. CK: om. BT (cf. XX. xii. 1) qu.
curvum K: qu. cursum BC 6 cursus C erat K 7 iniceretur K
cirstenes CT: cirstenes U: cirstenos B: cyristenes K sicionios
B¹ 8 medius B¹C¹T eisque BCT: cum KN 9 adplicuit
(app-) BCK Gr. siraforos (sy-) TC: Gr. siraforas B: Gr. sitaforus
K lunarios K: furarios C 11 et trigae om. B¹K 12 et
seiugae om. T dictae K 13 quadrigis B¹ trigas] bigas
dis K inferi T 14 et esfero K: om. T 15 ver BT: vere
et K 16 et om. K qu. et gem. C 17 eq. nig. un. T 18 qu.
his BKT (i. e. is) 19 rapiunt K 20 senectutem K maximos
K cursus BCK 21 Iovi om. C¹ ut vid. 25 patelacit BK
26 currit T

ISIDORI

referentes hoc ad cursum septem stellarum, quibus mundum regi dicunt, sive ad cursum septem dierum praesentium, quibus peractis vitae terminus consummatur; quorum finis est creta, id est iudicium.

XXXVIII DE EQVITIBVS. Porro equites singulares ideo currere 5 dicunt quia singulariter unusquisque cursum vitae huius peragit atque transit, alius alio tempore sequens alium, per unam tamen viam mortalitatis usque ad propriam metam mortis.

XXXIX DE DESVLTORIBVS. Desultores nominati quod olim, prout quisque ad finem cursus venerat, desiliebat et currebat; sive 10 quod de equo in equum transiliebat.

XL DE PEDITIBVS. Pedites autem aiunt propterea pede currere quia pedibus curritur mortalitati. Ob hoc a superiori parte currunt ad inferiora, id est ab oriente ad occidentem, quia mortales oriuntur et occidunt. Nudi currunt, quia et homini in saeculo 15 nullae reliquiae sunt. Recto spatio currunt, quia inter vitam et mortem nihil distat. Sed haec igitur propterea fingunt ut vanitates suas et sacrilegia excusare conentur.

XLI DE COLORIBVS EQVORVM. Circa causas quoque elementorum idem gentiles etiam colores equorum iunxerunt, russeos 20 enim soli, id est igni, albos aeri, prasinos terrae, venetos mari adsimilantes. Item russeos aestati currere voluerunt, quod ignei coloris sint, et cuncta tunc flavescant. Albos hiemi, quod sit glacialis, et frigoribus universa canescant. Veri prasinos 2 viridi colore, quia tunc pampinus densatur. Item russeos 25 currere Marti sacrauerunt, a quo Romani exoriuntur, et quia vexilla Romanorum cocco decorantur; sive quod Mars gaudet

3 terminum *T* quorum] cuius *B* creta *C*: certa *TUV*:
 erecta *BF* (*an recte*?): erectus (*aer-*) *KNP* 5 equites *om.* *C* 6 di-
 cuntur *K* peragat *T* (*an recte*?) 10 desilierat *K* 11 de] in *T*
 in equo *K* 12 Pedes *C*¹ pe. concurrere *C* 13 mortalitas *K*
 14 in occ. *T* 16 reliqui *ut vid.* *B* mor. et vi. *T* 17 haec
CT: hoc *B*¹ *K* 20 idem . . . adsim. *om.* *KNP* (*non DEFU*) roseos
codd. 22 item *BCDEFTU*: ideo *KP* rosseus *P*¹: roseos
BCDEFTU aestati] statim *K* (*non DEFU*) 23 sint] est (*delet.*)
 sunt *C* albo *T* hieme *K* 24 sint glaciales *K* vere
K (*non DEF*) presinos *T* 25 quia] quod *C* roscoe *BCT*
 26 curreri *C* 27 vixilla *C*¹ *K*

sanguine. Albos zephyris et serenis tempestatibus, prasinus floribus et terrae, venetos aquis vel aeri, quia caeruleo sunt colore, luteos, id est croceos, igni et soli, purpureos Iri sacraverunt, quam arcum dicimus, quod is plurimos colores habeat.

- 5 Sicque, dum hac spectatione deorum cultibus atque elementis 3
mundialibus profanantur, eosdem deos atque eadem elementa
proculdubio colere noscuntur. Vnde animadvertere debes,
Christiane, quod Circum numina immunda possideant. Qua-
propter alienus erit tibi locus quem plurimi Satanae spiritus
10 occupaverunt: totum enim illum diabolus et angeli eius
repleverunt.

- DE THEATRO. Theatrum est quo scena includitur, semi- XLII
circuli figuram habens, in quo stantes omnes inspiciunt. Cuius
forma primum rotunda erat, sicut et amphitheatri; postea ex
15 medio amphitheatro theatrum factum est. Theatrum autem ab
spectaculo nominatum, ἀπὸ τῆς θεωρίας, quod in eo populus
stans desuper atque spectans ludos contemplaretur. Idem 2
vero theatrum, idem et prostibulum, eo quod post ludos exactos
meretrices ibi prostrarentur. Idem et lupanar vocatum ab
20 eisdem meretricibus, quae propter vulgati corporis levitatem
lupae nuncupabantur: nam lupae meretrices sunt a rapacitate
vocatae, quod ad se rapiant miseros et adprehendant. Lu-
panaria enim a paganis constituta sunt ut pudor mulierum
infeliciū ibi publicaretur, et ludibrio haberentur tam hi qui
25 facerent quam qui paterentur.

DE SCENA. Scena autem erat locus infra theatrum in XLIII
modum domus instructa cum pulpito, qui pulpitus orchestra
vocabatur; ubi cantabant comici, tragici, atque saltabant hi-

2 floris BKT (et Isid.?) aeris B¹T cerulei K 4 quem
BCT his BKT (i. e. is): iris C plurimis B 5 expectatione
codd. 7 colore BT noscantur T et anim. C: enim advertere T
8 vel quot nomina BK immunditia C¹ 12 quod sc. T 13 a
fig. habens usque ad (XIX. vi. 2) quod igne deficit C, tribus ut vid. foliis
exsectis 15 est om. K ab expectaculo BKT ex corr. (ut vid.)
16 ἀνορεσσίας T populo T 17 expectans B 20 quae] qua B
21 luce T¹ nuncupantur B¹ 25 qui B ut vid. T: qui et quae
K: quae Lactant. inst. 6, 23, 7 27 orchestra codd. 28 traicque sal.
K istriones K: striones BT

striones et mimi. Dicta autem scena Graeca appellatione, eo quod in speciem domus erat instructa. Vnde et apud Hebraeos tabernaculorum dedicatio a similitudine domiciliorum σκηνοπήγια appellabantur.

XLIV DE ORCHESTRA. Orchestra autem pulpitus erat scenae, 5 ubi saltator agere posset, aut duo inter se disputare. Ibi enim poetae comoedi et tragoedi ad certamen conscendebant, hisque canentibus alii gestus edebant. Officia scenica: tragoedi, comoedi, thymelici, histriones, mimi et saltatores.

XLV DE TRAGOEDIS. Tragoedi sunt qui antiqua gesta atque 10 facinora sceleratorum regum luctuosa carmine spectante populo concinebant.

XLVI DE COMOEDIS. Comoedi sunt qui privatorum hominum acta dictis aut gestu cantabant, atque stupra virginum et amores meretricum in suis fabulis exprimebant. 15

XLVII DE THYMELICIS. Thymelici autem erant musici scenici qui in organis et lyris et citharis praecanebant. Et dicti thymelici quod olim in orchestra stantes cantabant super pulpitum, quod thymele vocabatur.

XLVIII DE HISTRIONIBVS. (H)istriones sunt qui muliebri indu- 20 mento gestus inpudicarum feminarum exprimebant; hi autem saltando etiam historias et res gestas demonstrabant. Dicti autem histriones sive quod ab Histria id genus sit adductum, sive quod perplexas historiis fabulas exprimerent, quasi historiones. 25

XLIX DE MIMIS. Mimi sunt dicti Graeca appellatione quod rerum humanarum sint imitatores; nam habebant suum au-

3 σκη.] -φηγ- KT (in B turbatum) 5 Orcistra codd. 6 agi possit
K 9 striones codd. et om. T¹ 11 luctuoso B carmina K
expectante B 12 concinnebant K 13 privatorum BFT: vanorum
KN (-na-) 14 aut BK: atque T 16 Temelici KT: Temelicia B
musicis cecini B¹ 17 et l. citharisque K: et l. et citharicos T theme-
lici T: temelici K: melici B¹ 18 orcistra codd. 19 temeie codd.
21 gesto T: gestis B feminum T hic au. K 22 storiis T
23 striones codd. striia T¹ ut vid. 24 historias B¹: storiis T
storiones T 26 dicta B¹: om. KN 27 habent B actorem
Arev.

ctorem, qui antequam mimum agerent, fabulam pronuntiare[n]t. Nam fabulae ita conponebantur a poetis ut aptissimae essent motui corporis.

DE SALTATORIBVS. Saltatores autem nominatos Varro I 5 dicit ab Arcade Salio, quem Aeneas in Italiam secum adduxit, quique primo docuit Romanos adolescentes nobiles saltare.

QVID QVO PATRONO AGATVR. Et est plane in artibus scenicis LI Liberi et Veneris patrociniū, quae privata et propria sunt scenae, de gestu et corporis fluxu. Nam mollitiā Libero et 10 Veneri inmolabant, illi per sexum, illi per luxum dissoluti: quae vero ibi vocibus et modis et organis et lyris transiguntur, Apollines et Musas et Minervas et Mercurios patronos habent. Quod spectaculum, Christiane, odere debes, quorum odisti auctores.

DE AMPHITHEATRO. Amphitheatrum locus est spectaculi, LII ubi pugnant gladiatores. Et inde ludum gladiatorium dictum quod in eo iuvenes usum armorum diverso motu condiscant, et modo int̃r se aut gladiis aut pugnīs certantes, modo contra bestias incedentes; ubi non odio, sed praemio inlecti subeunt 20 ferale certamen. Amphitheatrum dictum, quod ex duobus 2 theatris sit factum. Nam amphitheatrum rotundum est; theatrum vero ex medio amphitheatro est, semicirculi figuram habens.

DE LVDO EQVESTRI. Genera gladiatorum plura, quorum LIII 25 primus ludus equestrium. Duo enim equites praecedentibus prius signis militariis, unus a parte orientis, alter ab occidentis procedebant in equis albis cum aureis galeis minoribus et habilioribus armis; sicque atroci perseverantia pro virtute sua

1 qui an. mi. ag. BTU: qui hoc primum ag. N: qui hoc quam primum ag. K (pro quum?) 2 a om. T¹ 4 Sa. sunt nominati sicut Va. KN (non U) 7 Et om. BKN (non U) plane] autem KN scenicis BTU: spectaculi KN 9 et de corp. K flexu dett. 10 per fluxum BK 11 quae] qui K 12 apollinem K: et apollinem N et Min. om. KN (non U) mercurium K (non U) 13 eorum U: cuius KN 16 ubi ut vid. T ante corr. 17 quod] quo T usu (ex corr. ?) T mutu T: modo K 21 nam a. ro. est post habens (v. 23) T 25 ludus] usus K (pro lusus?) 26 parte] porta KT 27 gal. aur. KN (non U)

ISIDORI

iniebant pugnam, dimicantes quousque alter in alterius morte prosiliret, ut haberet qui caderet casum, gloriam qui perimeret. Quae armatura pugnabat Martis Duellii causa.

LIV DE RETIARIIS. Retarius ab armaturae genere. In gladiatorio ludo contra alterum pignantem ferebat occulte rete, 5 quod iaculum appellatur, ut adversarium cuspidem insistente operiret, implicitumque viribus superaret. Quae armatura pugnabat Neptuno tridentis causa.

LV DE SECTORIBVS. Secutor ab insequendo retiarium dictus. Gestabat enim cuspidem et massam plumbeam, quae adversarii 10 iaculum impediret, ut antequam ille feriret rete, iste exsuperaret. Haec armatura sacra erat Vulcano. Ignis enim semper insequitur, ideoque cum retiario componebatur, quia ignis et aqua semper inter se inimica sunt.

LVI DE LAQUEARIIS. Laqueariorum pugna erat fugientes in 15 ludo homines iniecto laqueo inpeditos consecutosque prostrare amictos umbone pellicio.

LVII DE VELITIBVS. Velitum pugna erat ut ultro citroque tela obiectarent. Erat enim eorum varia pugna et spectantibus gratior quam reliqua: velites autem nuncupatos sive a volita- 20 tione, sive a civitate Etruscorum quae Veles vocabatur.

LVIII DE FERALI CERTAMINE. Ferarum pugna erat emissas bestias iuvenes excipere, pugnare adversus eas, ultroneo funere certare, non crimine, sed furore.

LIX DE HORVM EXERCITATIONE LVDORVM. Haec quippe 25 spectacula crudelitatis et inspectio vanitatum non solum homi-

1 iniebant *K ante corr.* alter alterum mo. *KN (non U)* mortem
K (non U) 3 Marti duelli *Arev.* 4 armatura *BT* 5 retem *BT*
6 appellatus *ut vid. T* insistente *K*: insistere *B*: insequente *T*:
fort. -tem 7 armaturae *K* 8 *fort.* Neptuni 9 Sec. est ab *B*
(non U) 10 gestabat *BTU*: portabat *KN* 11 ut] et *T* retem
T exsuperaret *TU*: et superaret *B*: superaret *KN* 12 sacra
erat *U (non V)*: sacraverunt *K*: sacraverunt *N* vulcanum (-ga-)
NV 18 Velitum *BT* 19 expectantibus *B* 20 velites *T*: velitis
B volutatione *T*: vocitatione *B* 21 Etr.] et rusticorum *T*
velites *T*: vices *B*¹: velites *K* vocabantur *K ante corr.* 22 Feralis
KN 23 bestias *KT* ultro ne eo *B*¹ 26 spectaculum *T*
inspectatio *B*

num vitiis, sed et daemonum iussis instituta sunt. Proinde nihil esse debet Christiano cum Circensi insania, cum impudicitia theatri, cum amphitheatri crudelitate, cum atrocitate arenae, cum luxuria ludi. Deum enim negat qui talia praesumit, fidei
 5 Christianae praevaricator effectus, qui id denuo appetit quod in lavacro iam pridem renuntiavit; id est diabolo, pompis et operibus eius.

DE TABVLA. Alea, id est lusus tabulae, inventa a LX Graecis in otio Troiani belli a quodam milite Alea nomine,
 10 a quo et ars nomen accepit. Tabula luditur pyrgo, calculis tesserisque.

DE PYRGIS. Pyrgus dictus quod per eum tesserae pergant, LXI sive quod turris speciem habeat. Nam Graeci turrem *πύργον* vocant.

15 DE CALCVLIS. Calculi vocati quod lenes sint et rotundi. LXII Vnde et calculus dicitur lapis brevis, qui sine molestia sui brevitate calcatur. Item calculi, quod per vias ordinales eant, quasi per calles.

DE TESSERIS. Tesserae vocatae quia quadrae sunt ex LXIII
 20 omnibus partibus. Has alii lepusculos vocant, eo quod exiliendo discurrant. Olim autem tesserae iacula appellabantur, a iaciendo.

DE FIGVRIS ALEAE. Quidam autem aleatores sibi videntur LXIV physiologice per allegoriam hanc artem exercere, et sub quadam
 25 rerum similitudine fingere. Nam tribus tesseris ludere prohibent propter tria saeculi tempora: praesentia, praeterita, et futura; quia non stant, sed decurrunt. Sed et ipsas vias senariis locis distinctas propter aetates hominum ternariis lineis propter tempora argumentantur. Inde et tabulam ternis di-
 30 scriptam dicunt lineis.

1 sed daem. B	2 nihili K	3 theatrica cum K	4 Deum] dum
B	5 quid id B: quid T	6 diaboli B	di. et po. K et op.
om. KN (non U)	8 lusus KT: ludus B	9 in otio] initio T	
10 a quo om. B ¹	pigro ut vid. T ante corr.	12 Pirgus BT	
15 leves dett.	19 quia] quod B	21 discurrunt BT	iacula T
26 saecula B ¹	29 argumentatur T	descriptam K	

- LXV DE VOCABVLIS TESSERARVM. Iactus quisque apud lusores veteres a numero vocabatur, ut unio, [binio,] trinio, quaternio, [quinio], senio. Postea appellatio singulorum mutata est, et unionem canem, trinionem suppum, quaternionem planum vocabant.
- LXVI DE IACTV TESSERARVM. Iactus tesserarum ita a peritis aleatoribus conponitur ut adferat quod voluerit, utputa senionem, 'qui eis in iactu bonum adfert. Vitant autem canem quia damnosus est; unum enim significat.
- LXVII DE CALCVLORVM MOTV. Calculi partim ordine moventur, 10 partim vage: ideo alios ordinarios, alios vagos appellant; at vero qui moveri omnino non possunt, incitos dicunt. Vnde et egentes homines inciti vocantur, quibus spes ultra procedendi nulla restat.
- LXVIII DE INTERDICTIONE ALEAE. Ab hac arte fraus et mendacium atque periurium numquam abest, postremo et odium et damna rerum; unde et aliquando propter haec scelera interdicta legibus fuit.
- LXIX DE PILA. Pila proprie dicitur quod sit pilis plena. Haec et sfera a ferendo vel feriendo dicta. De quarum genere et 20 pondere Dorcatus sic tradit (1):
- Neu tu parce pilos vivacis condere cervi,
Vncia donec erit geminam super addita libram.
- 2 Inter species pilarum sunt trigonaria et arenata. Trigonaria est qu[i]a inter tres luditur. Arenata, qua in grege, dum ex 25 circulo adstantium spectantiumque emissa, ultra iustum spatium
- 2 ut *om.* T¹ binio *hab. K: om. BDT* trinio *K: trio BT*
 quatrio *BT: quatrinio K* 3 quinio *hab. K: om. BDT* 4 trinionem
K: trionem BT quaternionem *BT: quadriorem K* 6 a per.]
 apertis *B* 8 boni *T* 11 vagae *K* 12 possint *T* 13 agentes
BK ex corr. incitos *K ante corr.* 16 post. et od. *om. K*
 17 hoc *B* int. a leg. *K* 18 fuit *om. T* 19 plena *corr. plea*
ut vid. T 20 i.e. sphaera vel a feri. *T* et pond. *om. B¹*
 21 dorcacius (*ex dorcacicus*) *K (non Mon.)* 22 pa. pilo quivagum *K*
(non U Mon.) 23 donec hec cr. *K ante corr.* gemina *K (non*
Mon.) 24 Inter *KT: Item B* arenata *TB²: aronata B¹:*
 arenaria *K* 25 inter lu. *T¹: in tres lu. BT²* arenata *TB²:*
 aronata *B¹: arenaria K* quia *KT* 26 expectantiumque *codd.*

ETYMOLOGIARVM LIB. XVIII. lxx-lxix

pilam excipere lusumque inire consueverunt. Cubitalem lusum appellant quum duo comminus ex proximo ac pene coniunctis cubitis pilam feriunt. Suram dicitur dare qui pilam crure pro-
lato feriendam conlusoribus praebent.

1	pila <i>K</i>	lusoque <i>BK</i> :	lusu <i>T</i>	consueverunt <i>T</i>	2	quum]
	cuius <i>K</i>	comminus <i>ex</i>	cum unus <i>B</i>	3	sura <i>K</i>	dicuntur <i>B</i>
	palam <i>B</i> ¹ :	palmam <i>K</i>	4	ferienda conlusorio <i>K</i>		praebet <i>dett.</i>

LIBER XIX

DE NAVIBVS, AEDIFICIIS ET VESTIBVS

- 1 DE NAVIBVS. Artium quarundam vocabula quibus aliquid
fabricatur, vel instrumenta artificum, vel quae ministerium
exhibent, atque aliquid huiuscemodi deinceps ex parte notanda
2 studui. Artifex generale nomen vocatur quod artem faciat,
sicut aurifex qui aurum [facit]. Faxy enim pro facio antiqui 5
3 dicebant. Nauclerus domnus navis est, appellatus ita quod
navis in sorte eius sit; κλῆρος enim Graece sors dicitur. Ceteri
4 autem in navi in contributione sunt. Gubernio, qui et guber-
nator, quasi coibernator, quod coibeat prudentia sua iberna, id
5 est tempestates maris. Nauta a nave dictus per derivationem. 10
Navita autem pro nauta poetice dicitur, sicut Mavors pro Mars;
6 nam rectum est nauta. Remex vocatus quod remum gerit; sic
7 autem remex quomodo tubex dicitur nominativo casu. Epibata
Graeco nomine appellatur, qui Latine dicitur superveniens.
Hic nihil habet negotii, sed naulo dato in alias terras transire 15
8 disponit. Navem quidam perhibent dictam eo quod navum
rectorem quaerat, id est peritum, sapientem, strenuum, qui con-
tinere et gubernare novit propter maritima pericula et casus.
Vnde est illud Salomonis (Prov. 1, 5): 'Intelligens gubernacula
possidebit.' Lydii autem primum navem fabricaverunt, pelagi- 20
que incerta petentes pervium mare usibus humanis fecerunt.
9 Rates primum et antiquissimum navigii genus e rudibus tignis
asseribusque consertum; ad cuius similitudinem fabricatae

1 *Vsque ad vi. 2 deficit C* Artium om. KN: cum titulo (DE NAVIBVS
ARTIVM) coniungit B Quorundam (-md-) KN 3 exhibent K
4 vocatus B 5 quia au. B facit hab. T: om. BKN 6 domnus
N: dominus BK: dñs (i. e. domnus vel etiam dominus) TU est om.
K (non NU) ita app. K 7 Graece om. KN (non U) 8 con-
tributione U (non V): contributione K Gubernio K 9 ibernia
B: hiberna K (etiam coibernator et coibeat) 10 tempestate K (pro
-tem?) Naute B 11 pedice K mafors T: mafros B
13 Epipata K 15 negotiis T sed] si B¹ nabulo K (T¹ n. l.)
16 quidem K gnavum (ex na-) K: nauum B¹ 18 governare K
19 governaculo K 20 primam K (non F) 22 Ratis K navii T
e rudibus K: eruditibus T 23 fabricace T

ETYMOLOGIARVM LIB. XIX. i

naves ratariae dictae. Nunc iam rates abusive naves ; nam
 proprie rates sunt conexae invicem trabes. Trieris navis magna, 10
 quam Graeci durconem vocant. De qua in Esaia (33, 21):
 'Non transibit per eam trieris magna.' Carpasia navis a Car- 11
 5 patho insula nominata, sicut a Rodo Rodia, sicut ab Alexandria
 Alexandrina. Liburnae dictae a Libyis ; naves enim sunt 12
 negotiatorum. De qualibus Horatius (Epod. 1, 1):

Ibis Liburnis inter alta navium.

Rostratae naves vocatae ab eo quod in fronte rostra aerea ha- 13
 10 beant propter scopulos, ne feriantur et conlidantur. Longae 14
 naves sunt quas dromones vocamus, dictae eo quod longiores
 sint ceteris: cuius contrarius musculus, curtum navigium.
 Dromo autem a decurrendo dictus ; cursum enim Graeci δρόμον
 vocant. Classis dicta est a Graeco vocabulo, ἀπὸ τῶν κάλων, id 15
 15 est lignis ; unde et calones naviculae quae ligna militibus por-
 tant. Ancyromac(h)us dictus pro eo quod celeritate sui ancoris 16
 et instrumentis reliquis navium vehendis sit aptus Phaselus 17
 est navigium quem nos corrupte baselum dicimus. De quo
 Vergilius (Georg. 4, 289):

20 Pictisque phaselis.

Scapha, qui et κατάσκοπος, navigium quod Latine speculatorium 18
 dicitur ; σκοπὸς enim Latine intendere dicitur. Barca est quae 19
 cuncta navis commercia ad litus portat. Haec navis in pelago
 propter nimias undas suo suscipit gremio : ubi autem adpro-
 25 pinquaverit portum, reddit vicem barca navi quam accepit in

1 raturiae dict (sic, spatio relicto) K ratis ab. navis K 2 ratis
 K: naves B¹ traves codd. 3 dulconem B¹ 4 per ea K
 Carpatia K carpado T: carpados BK 5 nominatae K
 alaxandria T 6 alaxandrina T: alexandrine K § 12 om. KN
 Liburnae BE: -nea F (non U) 8 in terra ita na. DE ante corr. F
 (non UX) 9 fronte ex fonte T 10 inlidantur KN 11 romones
 T 12 sunt T cuius BT: quibus K 13 ad dec. K 14 est
 om. K a] e B 15 nav. quae] dicuntur qui Serv. ad Aen. 1, 39
 16 Anquiromacus BK: Antiquiromacus T 17 Faselus codd. 20 faselis
 T: feselis K: vaelis B 21 Scafa BT: Scava K quae dett.
 catascopus BT: caduscopus K 23 hanc TU (vix recte) in
 pel. na. B 24 suscepit BK 25 reddet BT na. quam ex
 namque B: na. qua T: na. quod eam (ea) KN (non U)

20 pelago. Paro navigium piratarum aptum, et ex his ita vocatum.
Cicero (Mar. 3):

Tunc se fluctigero tradit mandatque paroni.

Et alibi (Com. pall. inc. 21):

Parunculis ad litus ludit celeribus.

5

21 Mioparo quasi minimus paro. Est enim scapha ex vimine
facta, quae contacta crudo coreo genus navigi praebet; quales
utuntur Germanorum piratae in Oceani litoribus vel paludibus
ob agilitatem. De qualibus Historia 'Gens', inquit, 'Saxonum
mioparonibus, non viribus nituntur, fugae potius quam bello
22 parati.' Celoces, quas Graeci κέλκτας vocant, id est veloces
biremes vel triremes, agiles et ad ministerium classis aptae.
Ennius (Ann. 478):

Labitur uncta carina per aequora cana celocis.

23 Biremes autem naves sunt habentes remorum ordinem geminum. 15
Triremes et quadriremes trium et quattuor ordinum. Sic et
24 penteres et (h)exeres, quinos vel senos ordines habentes. Actua-
ariae naves sunt quae velis simul et remis aguntur. Hippa-
gogus, in quo equos transvehere solitum est. Pontonium navi-
gium fluminale tardum et grave, quod nonnisi remigio pro- 20
gredi potest. Hic et traiectus, id est extentus: est enim latus;
25 unde et transenna dicitur extentus funis. Lembus navicula
brevis, qui alia appellatione dicitur et cumba et caupulus, sicut
et lintris, id est carabus, quem in Pado paludibusque utuntur.
26 Carabus parva scapha ex vimine facta, quae contacta crudo 25

1 navium vel pir. B et om. T ita] abtum T 3 se om. K
parone B 5 caelerius B 6 Mioparo T scapha B: scava
EKT 7 contactae B: contexta T qualibus K 8 gemmanorum
T 9 storia BT 11 paratum T Celoces BT κελ.]
celecras BK: celacras (r ex corr.) T 12 apta est Enn. B 14 lavitur
KN (non P) cuncta KNP Mon. celoces NU (non DEFP
Mon.) 15 Biremis au. navis est habens KN (an recte ?) 16 quadriremes
BT 17 Acturiae B 18 remes B reguntur T Yppogaufin
quo B¹ FKN: Yppocavus in quo DE: Ippogavus in quo T 19 Potonium
BK remigium K 21 hic KN: hinc BT 22 trasena K:
transethna BT Limbus BDET: Lymbus K 23 quac K (non EU)
caupulus EKN: caupulus BTU 24 lyntris K carabus
BDEFTU: carobus K: carubus N quem BDEFTU: qua KN
in paludibus ut. KN: in paludibusque ut. B¹ F 25 Carabus om. T
Paroa T scava K: excava B: excava T contactae (-ta e?) B

coreo genus navigii praebet. Portemia navicula Syriatici generis lata et sine carina, a portando vocata. Utuntur his in Pannonia. Trabariae amnicae naves quae ex singulis trabibus 27 cavantur, quae alio nomine litorariae dicuntur. Haec et caudicae, ex uno ligno cavato factae; et inde caudicae quia a quattuor usque ad decem homines capiunt.

DE PARTIBVS NAVIVM ET ARMAMENTIS. Puppis posterior 11 pars navis est, quasi post; prora anterior, quasi priora. Cumba locus imus navis, quod aquis incumbat. Carina a currendo 10 dicta, quasi currina. Fori navium latera concava, a ferendo 2 onere dicta; sive tabulata navium quae sternuntur, dicta ab eo quod incessus ferant vel foris emineant. De quibus Vergilius (Aen. 6, 412):

[Laxatque foros].

15 Columbaria in summis lateribus navium loca concava per qua 3 eminent remi; dicta, credo, quod sint similia latibulis columbarum in quibus nidificant. Agea viae sunt, loca in navi per 4 qua ad remiges hortator accedit. De qua Ennius (Ann. 492):

Multa foro ponet, et agea longa repletur.

20 Transtra sunt tabulae ubi sedent remiges, quod in transverso 5 sint dicta; quae Vergilius (Aen. 6, 411) iuga appellat. Remi 6 a removendis, (tonsae a tondendis) et decutiendis fluctibus dicti, sicut tonsores a tondendis et decutiendis capillis. Palmula 7 est extrema latitudo remi, a palma dicta, qua mare inpellitur. 25 Antemnae autem dictae quod ante annem sint positae; prae-

2 carino o port. T 3 Travariae K travibus BK 4 cautice (-cem) KN 5 cavatae K: cavatam et N et inde] exinde KN cautice KN ad qu. us. dec. N: ad qu. us. et dec. K (non U) 10 quasi curr. . . dicta (§ 2) om. T 11 sive BTU: sunt KN sternantur B 12 fuerant B¹ de qu. Ver. om. KNP (non U) 14 la. fo. hab. TU: om. BFKNP 15 per quam K 17 Agia B vie K (i.e. viae) per quam K 18 hortatur acc. K: ortatus (ut vid.) accedet B: ortatura cedet T 19 ponet et BDEFTUV: potet M: punit KP: punc N: ponit et Caesenas vel Longa (nov. versus): lenga N (non MPDEF) repleto DE¹ (non FMNPUV) 20 Trastra BT rimicis K dic. qu. in tr. sint T 21 Tonsae remi Arev. 22 removendo B¹ supplevi deciendis B¹ (pro deciendis?) 23 tonsores a tundendis K et dec. om. T (non U) 24 quam mare (ex male K) impellitur KN

terfluit enim eas amnis. Cornua extremae partes antennarum
 8 sunt, dictae per tropum. Malus est arbor navis qua vela susti-
 nentur. Malus autem dictus quia habet instar mali in summi-
 tate, vel quia quasi quibusdam malleolis ligneis cingitur, quorum
 9 volubilitate vela facilius elewantur. Modius est cui arbor insistit, 5
 ob similitudinem mensuralis vasis dictus. Carchesia sunt in
 cacumine arboris trochleae, quasi F littera, per qua funes tra-
 huntur. Cinna (4):

Lucida confluent alti carchesia mali.

- 10 Trochleae autem vocatae quod rotulas habeant; τροχὸς enim 10
 11 Graece rota dicitur. Parastatae stipites sunt pares stantes qui-
 bus arbor sustinetur. Cato (inc. 18): 'Malum deligatum, para-
 12 statae vinctae.' Clavus est quo regitur gubernaculum. De quo
 Ennius (Ann. 483):

Vt clavum rectum teneam navemque gubernem. 15

- 13 Porticulus malleus in manu portatus, quo modo signum datur
 remigantibus. De quo Plautus (Asin. 518):

Ad loquendum atque tacendum tute habes porticulum.

- 14 Tonsilla uncinus ferreus vel ligneus ad quem in litore defixum
 funes navium inligantur. De quo Ennius (Ann. 499): 20

Tonsillas apiunt, configunt litus, aduncas.

- 15 Anchora dens ferreus ex Graeca etymologia nomen ducit, quod

1 enim om. K (non U) 3 quia TB (ex qua): quod K mali
 Serv. ad Aen. 5, 487: male codd. 4 quasi om. K maleolis K:
 malis Servii codd. quorum vol. om. T (vela ex corr.) 5 obsistit K
 6 Carceria codd. 7 acumine T: camine B¹ arboris ex ardoris K
 trochleae K: trochlae BT f (expunct.?) T: om. B¹K: an T?
 per quam KT 9 ludia B¹ carceria BK Mon.: calcaria T
 mari K (non N): malis B¹ 10 Trochleae K: Trochlae BT 11 Graece
 om. KN Parastatae . . . stantes om. K: post mali (§ 9) N
 (non DEFU) 12 Cato . . . vinctae om. KNP deligatum DE:
 diligatum BF: deligatur TU: diligatur V¹ 13 qua B governa-
 culum K (non N) 15 clavum om. KN (non DE) governem K
 (non NP) 16 Porticulus K malleis B portatur BK
 modo signum KT: modus signumque B 18 abes B: avis K (non
 N Mon.) porticolum K (non N) 19 ad quam KN 20 funis K
 inligantur BT: inligant KN de qua KN (non E) 21 tonsillas
 apiunt DK: tonsillasapiunt FN: tonsilla sapiunt BMPE² ut vid.: ton-
 sillas sapiunt TUV: tonsillam sapiunt E¹ ut vid.: tonsillas rapiunt edd.
 aduncias KMN (non DFUV) 22 Ancora T

quasi hominis manus comprehendat vel scopulos vel arenas. Nam manus Graece *κυρα* dicitur: apud Graecos autem aspirationem non habet, nam *ἄκυρα* dicitur; unde et apud maiores sine aspiratione proferebatur. Pulvini sunt machinae quibus naves 16
5 deducuntur et subducuntur in portum. Pons, scala navium.

DE VELIS. Vela Graeci *ἄρμενα* dicunt, proinde quod aere III
moventur; apud Latinos autem vela a volatu dicta Vnde est illud (Virg. Aen. 3, 520):

Velorum pandimus alas.

10 Genera velorum: acation, epidromos, dolo, artemo, siparum, 2
mendicum. Ex quibus acation velum maximum, et in media
nave constitutum. Epidromos secundae amplitudinis, sed ad 3
puppm. Dolon minimum velum, et ad proram defixum. Ar-
temo dirigendae potius navis causa commentatum quam celeri-
15 tatis. Siparum genus veli unum pedem habens, quo iuari 4
navigia solent in navigatione quotiens vis venti languescit. De
quo Lucanus (5, 428):

Summaque tendens

sipara velorum perituras colligit auras;

20 quod ex separatione existimant nominatum. Pes extremus
angulus veli, quem sic nautae loquuntur.

DE FUNIBVS. Funes dicti quod antea in usum luminis IV
fuerint circumdati cera; unde et funalia. Restes, sive quod rates
contineant, seu quod his retes tendantur. Rudentes sunt funes
25 navium ex nimio stridore ita dicti. Spirae funes quae in tem- 2
pestatibus utuntur; quas nautici suo more cucurbas vocant.
Spirae autem ab sparto vocatae. Propes funis quo pes veli 3

1 honis T	scopulus K	2 <i>κυρα</i>] <i>χελὶρ dett.</i>	grecos T:
hebreos BK	3 <i>ἀγκ.</i>] ancira codd.	9 celorum pa. T	10 acateon
BK: acataon T	epydromos B:	epitromos K:	epidrosmos T
vel dolon: dalum codd.	artemon K	sibarum K	11 acateon
codd.	12 Epidromo BT:	Epitromo K	ampl. BT: altitudinis K
13 Dalum codd.	14 dirigendo B	commentatum T:	com-
mentatum BK	19 colliget K	20 quod om. K	existent K
21 quem BT: quoniam KN	23 fuerunt B	Restes...	tendantur
post ita dicti KN	sive BTU: sunt KN	ra. ibi cont. T	
25 navium... Spirae funes om. T	26 quas] quos B	cocurbas K	
27 spira K	funes K	quo pes usque ad Tormentum funis om. V ¹	
veli om. T			

alligatur, quasi pro pedes. De quo Turpilius (215):

Quasi quum ventus fert navem in mare

secundus, si quis propedon misit + si veli sinistrum†.

- 4 Tormentum funis in navibus longus, qui a prora ad puppim
extenditur quo magis constringantur. Tormenta autem a tortu 5
5 dicta, restes funesque. Scaphon funis in prora positus. De
quo Caecilius (256):

Venerio cursu veni, prolato pede

usque ad scaphonem.

- 6 Opisphora funes quae cornibus antennae dextra sinistraque 10
tenduntur retroverso. Prosnesium funis quo navis in litore

- 7 ligatur ad palum. Mitra funis qua navis media vincitur. An-
quina quo ad malum antenna constringitur. De qua Cinna (5):

Atque anquina regat stabilem fortissima cursum.

- 8 Remulcum funis quo deligata navis trahitur vice remi. De quo 15
Valgius (4):

Hic mea mē longo succedens prora remulco

laetantem gratis sistit in hospitiiis.

- 9 Struppi vincula loro vel lino facta quibus remi ad scalmos alli-
gantur. De quibus Livius (10):

20

1 pro *T*: prope *BK* torpilius *codd.* 2 cum ventis *BFKNP Mon.*:
conventis *DE¹* (-tus *E²*) (*non U*) navium *U* (*non DEFNP*) mari *BFN*
3 propedo *T ante corr.* (-dom *an -du ex corr. incert.*): propedom *an*
propedon *incert. U* (*non DEFNP*) si velis s. *DEN fort. recte*: sive
linistrum *T* (*non UFP Mon.*) 4 qui a] qua *BT* ad] a *K* 5 a] ad *B*
6 retes *T* Scafon *K*: Safon *BEFNT*: Saphon *U* 7 cecilius *N*:
cicilius *codd. (etiam FPUV)* 8 cursum *KNP*: cursus *M* (*non DEFUV*)
prolatum *KN* (*non MPDEFUV*) pedes *B¹DEFM*: pedem *N* (*non*
FUV) 9 safonem *BDEFT*: saphonem *UV*: favonem *MN*: fabonem
K: fabone *P* 10 Opisphora *KT*: Opisfeta *B* funis *K* quo
co. antennem *K* 11 tendunt *K* retro et verso *T* funes
quo naves *K* 12 religatur *T*: ligatus *ut vid. B* fu. est. qua *T*:
fu. quo *K*: funes qua *B* 13 quo ad *ex quod T*: qua ad *K*: quam ad
N (*non DEFU*) contemna (-nna?) *T* 14 adque *U*: om. *KMNP*
(*non DEF*) regnat *KMP*: regnant *N* (*non DEFU*) stavilem
KM (*non NP*) 15 qua *BT* diligata *BK* 17 longo *ex longu*
EK ut vid.: longos *NP*: longus *D* (*non F*) succeden *K*: suc-
cedent *P*: succedent *M*: succendit *N* (*non DEFUV*) 18 sitit *T*
19 Struppi *ex Struppi T*: Struppii *K* vinculo *T* scalmos *B*
ligantur *T* 20 libius *KNPT* (*non F*)

Tumque remos iussit religare struppis.

Catapirates linea cum massa plumbea, qua maris altitudo tem- 10
tatur. Lucilius (1191):

Hunc catapiratem puer eodem devoret unctum

5 plumbi paucillum rudus lineique mataxam.

DE RETIBVS. Retes vocatae sive a retinendis piscibus, V
sive a restibus quibus tenduntur. Minus autem rete synplagium
dicitur a plagis; nam proprie plagas dici funes illos quibus retia
tenduntur circa imam et summam partem. Funda genus est 2
10 piscatoriae retis, dicta ab eo quod in fundum mittatur. Idem
etiam a iactando iaculum dicitur. Plautus (frag. 175):

Probus quidem antea iaculator eras.

Tragum genus retis ab eo, quod trahitur, nuncupatum. Ipsa 3
est et verriculum; verrere enim trahere est. Nassa. Cassis 4
15 genus venatoriae retis, quod capiat. Hinc est quod incassum
dicimus, id est sine causa; quasi sine cassibus, sine quibus
venatio inanis est. Conopium retia qua culices excluduntur in 5
modum tentorii; quo magis Alexandrini utuntur, quia ibi ex
Nilo culices copiosi nascuntur. Vnde et conopeum dicitur;
20 nam Canopea Aegyptus est.

1 tumque BDEFKMN Mon.: tuncque TUV remus DE¹KMNP
(non F) rel. BDEFKNP Mon.: del. TUV; legare M strupis
KMP Mon.¹ (non NDEFUV) 2 Catapirates TUV: Catapiorates B:
Catapiorates FM: Catasiorates KP: Catamsiorates N. Illud -pior-ad-pir-
corr. (ex l. 4) -por- referendum videtur quam KNP 3 lucidius TV
4 hunc KUV: hunc an hanc incert. T: hanc BDEFMNPN catapo-
ratem DETUV: cataportem FKMN: cantaportem B¹ pueri DE
(non F) devoretactum Caesenias: deforet unctum FKPT: deforte
tinctum B: deforet victum N: defore hunctum V: de foro hunc tum U:
defore eum DE¹ (de. tum E²): deferet unctum M (cf. Class. Quart. 5, 97)
5 paucillum BDEFMNPTV: paucillum U: paucillum K (teste Kleinio)
rudus T ante corr. U ante corr. (non VDEMNP Mon.) lineique
FKMNPV: linique BDET mataxa TUV: mataxum M: maxaxum
N: mactacsum P: metaxat Mon. (non DEF) 7 minores au. restes
inplagium dicuntur KN 8 a plagis B¹KN 9 Funda cus est K:
Fundagus est N 10 piscatoria K item K 11 plaustus B¹F:
plustus DE¹ 12 probus BDEFTUV: pro quibus KMNP quidam
DEFKMNPN Mon.: qui de U: quid TV erat D¹ (non EFMNPV)
13 nunc.] nunc occupatum T ipse KN 14 est om. T
verre enim T 15 quod et inc. B 18 temtorii T: testorii KN.
qua ma. BT alaxandrini T quia om. KN 19 nihilo B
20 nam canopac B: nam canope K

- VI DE FABRORVM FORNACE. Faber a faciendo ferro inpositum nomen habet. Hinc derivatum nomen est ad alias artium materias fabros vel fabricas dicere; sed cum adiectione, ut faber lignarius et reliqua, propter operis scilicet firmitatem.
- 2 In fabrorum autem fornace gentiles Vulcanum auctorem dicunt, 5
figuraliter per Vulcanum ignem significantes, sine quo nullum metalli genus fundi extendique potest. Nihil est enim pene quod igne non efficiatur. Alibi enim vitrum, alibi argentum, alibi plumbum, alibi mineum, alibi pigmenta, alibi medicamenta efficit. Igne lapides in aere solvuntur, igne ferrum 10
gignitur ac domatur, igne aurum perficitur, igne cremato lapide 3
caementa et parietes ligantur. Lapides nigros ignis coquendo candificat, ligna candida urendo obfuscat, carbones ex pruna fulgida nigros facit, de lignis duris fragiles, de putribilibus in-
putribiles reddit, stricta solvit, soluta restringit, dura mollit, 15
mollia dura reddit. Habet et medicaminis usum. Nam saepe uri prode est. Pestilentiae quoque, quae obscuracione solis contrahitur, auxiliari certum est. In opere quoque aliud gignit
4 primis ignibus, aliud secundis, aliud tertiis. Habet quoque et
aliam in se diversitatem ignis. Nam alius est qui usui humano, 20
alius qui iudicio apparet divino, sive qui de caelo fulmen ad-
5 stringit, sive qui de terra per vertices montium eructuat. Ignis
autem dictus quod nihil gigni potest ex eo; est enim inviolabile
elementum, adsumens cuncta qua rapit. Fabrica duabus rebus
6 constat: ventis et flamma. Flamma vero proprie fornacis est 25
dicta, quod flatu follium excitetur. Fornax vero ab igne vo-

2 der. est (*del.* nomen) *Schwarz* 3 fabros] fabrorum *B* 6 ignem
om. *K* nulla *K* 8 igne] *Redit in partes C* (*cf.* XVIII. XLII. 13) 10 aere]
aes *Plin. N. H.* 36, 200 11 signitur *B*¹: ignitur *K* ac] et *K*
12 cimenta *K*: cemente *T* (*i. e.* -tae) quoquendo *T* 13 ofuscat *K*:
fusat *B*¹ *T* prunas *B*¹ 15 solvet *BT* 16 reddet *K* (*non N*)
habet] hec *KN* (*non U*) nam saepe (*se-*) ruri *BCK*: nam isto peruri *T*
17 prodest *BCK* quae om. *T* 18 contrahitur om. *KN* (*non U*)
21 qui in iud. *BCK* (*non U*) apparebit *KN* f. adstringitur
*B*¹: fulmina stringit *Tertull. apol.* 48 24 absumens *dett.* quae
BC: om. *T* duobus *BT* ante *corr.* 25 ventus *T* Flamina
K: Flaminam *N* propria *K* forn. sunt *K*: fornaci sunt *N*
(*non U*) 26 excitentur *KN* (*non U*)

cata ; φῶς enim ignis est. Kaminus fornax Graecum est, diri-
 vatum a καῦμα. Favilla est deserta igni scintilla. Pruna est 7
 quamdiu ardet ; quum autem extincta fuerit, carbo nominatur.
 Pruna autem a perurendo dicta est ; carbo vero, quod flamma
 5 caret. Qui dum interisse creditur, maioris fit virtutis ; nam
 iterum accensus fortiori luce calescit. Cuius tanta est etiam et
 sine igne firmitas ut nullo humore conrumpatur, nulla vetustate
 vincatur. Extinctus enim tantum incorruptibiliter durat, ut hi
 qui limites figunt eos infossos terra substernant, et lapides de-
 10 super figant ad convincendum litigatorem post quantalibet sae-
 cula fixumque lapidem limitem esse agnoscant.

DE INSTRUMENTIS FABRORVM. Incus est in quo ferrum VII
 tunditur, a caedendo dictus, eo quod illic aliquid cudamus, id
 est feriendo producamus ; cudere enim caedere et ferire est.
 15 Veteres autem non incudem vocabant, sed intudem, eo quod in
 ea metallum tunditur, hoc est tendatur ; unde et tudis malleus,
 a tundendo, id est tendendo, dictus. Malleus vocatus quia, 2
 dum quid calet et molle est, caedit et producit. Marcus malleus
 maior ; et dictus marcus quod maior sit ad caedendum et
 20 fortior. Martellus, mediocris. Marculus malleus pusillus.
 Lucilius (1165) :

Et velut in fabrica fervens cum marculus ferrum
 multorum magnis ictibus tundit.

Forcipes quasi ferricipes, eo quod ferrum candens capiant 3
 25 teneantque, sive quod ab his aliquid forvum capimus et tene-

1 φῶς] fos codd.	Kam. BU: Cam. CT: Camini KN	2 καῦμα]
cauma codd. (caima K)	igne BCTU: ignis K	4 dic. car. C
quod om. KN (non U)	6 accensus BKN: incensus CTU	calescit
BCTU (f. re): clariscit KN	7 nullum hum. K	nul. virtus
(delet.) vetust. K	9 terrae sternant K (non U)	10 con-
vincendum ex coniungen K	11 agnoscant (-nus-) TUK: cognoscant	
BC	13 dicta K	16 est tenditur K
tundendo K	18 callet T	17 a tudendo id est a
deducendum KN (non U)	20 cedet BT	19 ad
BCFKMNTU (non DEP)	20 marcus mall. B ¹	22 fabricam
om. KMP (non DEFU)	ferbentes TU (non DEFMP)	cum
KMNP (non DEFU)	marculis B ¹ : marculum C	23 tunditur
25 forbum BKT	24 ferricipies T: forricipes B ¹	capiat C ¹

mus, quasi forvicipes. Nam forvum est calidum; unde et fervidum; unde et formosos dicimus quibus calor sanguinis ex
 4 rubore pulchritudinem creat. Lima dicta eo quod lene faciat. Nam limum lene est. Cilium est unde operantur argentarii; a quo et caelata vasa dicuntur. 5

VIII DE FABRICIS PARIETVM. In fabricis parietum atque tectorum Graeci inventorem Daedalum adserunt; iste enim primus didicisse fabricam a Minerva dicitur. Fabros autem sive artifices Graeci τέκτονας vocant, id est instructores. Architecti autem caementarii sunt, qui disponunt in fundamentis. Vnde 10 et Apostolus de semetipso (1 Cor. 3, 10) 'Quasi sapiens' inquit 2 'architectus fundamentum posui.' Maciones dicti a machinis in quibus insistent propter altitudinem parietum.

IX DE DISPOSITIONE. Aedificiorum partes sunt tres: dispositio, constructio, venustas. Dispositio est areae vel solii et 15 fundamentorum discriptio.

X DE CONSTRUCTIONE. Constructio est laterum et altitudinis aedificatio. Constructio autem vel instructio vocata eo quod instringat et cohaerere faciat, ut lapides luto et ligna et lapides invicem sibi. Nam et intinctio ferri in aqua instrictura est; 20 nisi enim candens tinguatur, stringi et cohaerere non potest ferrum. Item constructio a multitudine lapidum et lignorum dicta; unde et strues. Aliud est enim aedificatio, aliud instauratio; nam aedificatio nova constructio est, instauratio vero quod reparatur ad instar prioris. Nam instar veteres pro simili- 25 tudine ponebant: inde et instaurare dicebant. Constat autem constructio fundamento, lapidibus, calce, arena et lignis. Funda-

1 forvicipes (es in ras.) T forvum K est] et T 2 ferbidum T
 formosum KN 3 robore K 4 un. et op. C operiuntur K
 7 didalum KT 8 frabrica K 9 grece K tectonos codd.
 10 cimentarii KT 12 Machiones C a macinis K: a macionis T
 14 Aed. om. KN (cum titulo coniungit B) parietes BKN (non U)
 15 constructio C¹ soli CT 18 aedificio B: aedificium KN
 (non U) 19 instringat C¹: fort. stringat ut om. KN (non U)
 luto om. C et] ut C et lap. om. KN (non U) 20 in-
 tictione T instrictura BC: instructuotura K: fort. strictura
 21 instringi T 22 idem K 23 struis K 25 nam ad instar T
 26 inde et inst. dic. om. KN (non U)

mentum dictum quod fundus sit aedificii. Idem et caementum a
 caedendo dictum, quod caeso crasso lapide surgat. Lapides in 3
 structuris apti : albus, Tiburtinus, columbinus, fluvialis, spongia,
 rubrus et reliqui. Albus lapis, alius durus, alius mollis. Mollis 4
 5 dentata serra secatur, tractabilis in opere est, ita ut in eo, quasi
 in ligno, litterae scribantur. Tiburtinus a loco Italiae dictus, 5
 qui dum sit ad fabricam fortis, vapore tamen dissilit. Tophus 6
 aedificiis inutilis est, fundamentis aptus, mortalitate et mollitia.
 Ex aestu enim et halitu maris friatur et verberatur imbris.
 10 Arenacius lapis concretus maris arenis. Hic et bibulus dicitur ; 7
 servat enim humorem acceptum. Idem et in Baetica Gadi-
 tanus ab insula Oceani ubi plurimus exciditur. Piperinus sub- 8
 albidus cum punctis nigris, durus atque fortissimus. Cochlea-
 cius cochleis lapillisque et arena concretus, asperrimus et inter-
 15 dum fistulosus. Columbinus a colore avis nuncupatus, natura 9
 vicinus gypso et mollitie simillimus. Molaris in parietibus utilis, 10
 quia est quaedam pinguior natura eius, duraque et aspera. Ex
 quo etiam et molae fiunt ; unde et nomen traxit. Huius
 quattuor genera : albus, niger, permixtus ac fistulosus. Spongia 11
 20 lapis creatus ex aqua, levis ac fistulosus et cameris aptus. Silex 12
 durus lapis, ex cuius genere nigri silices optimi, quibusdam in
 locis et rubentes. Albi silices contra vetustatem incorrupti :
 idem et in monumentis scalpti et incorrupti permanent, quibus
 ne ignis quidem nocet ; nam ex his etiam formae fiunt, in qui-
 25 bus aera funduntur. Viridis silex vehementer et ipse igni

1 fundis sit T idem caem. B : id est caem. K 2 caeso om.
 BDFT (cum codd. XV. viii. 1) (non N) grasso T in fort. delend.
 3 stricturis T tiburtinus B fluvialis BCT sfungia BT : esfungia
 C : isfungu K 4 rubro K : rubros B : rubus T mollis (alt.) om.
 BK 5 detentata C¹ opore BC 7 ad fricam C¹ Tochus
 K : Tofus BCT 8 mortatet ex T 9 exestur en. halitu ma.,
 friatur vento, everberatur im. Plin. N. H. 36, 166 altu K maris
 ex malis B ferritur T 10 Arenatus B¹ 12 exciditur B
 subalbinus T 13 Concleacius T : Concleatius K : Cocleatius B :
 Colcleacius C¹ 14 cocleis ex concleis K : concleis BT : cocleis C
 concretis C 16 mollitiae (-c-) KCB 17 Ab natura eius usque ad
 Scindulae eo quod scin. (XIX. 7) desunt in F 19 Sfungia BT : Esfungia
 C : Isfungia K 20 ex qua B 23 sclubti T (non V) : sclapti U :
 squalti K (non N) et inc. del. Schwarz 25 aera] arena I
 Viridi T ipsi T

- resistens, sed nusquam copiosus; et, ubi invenitur, lapis, non
 13 saxum est. Pallidus in caemento raro utilis. Globus contra
 iniurias fortis, sed in structura infidus, nisi fuerit multa suffrena-
 14 tione devinctus. Fluviatilis silex semper veluti madens est.
 Hic aestate exhiberi oportet nec ante biennium inserere in 5
 structuris domorum. Fictilium operum ad parietes et funda-
 menta coctis laterculis, ad tecta imbriculis tegulisque aptantur.
 15 Tegulae vocatae quod tegant aedes, et imbrices quod accipiant
 imbres. Tegulae autem primae positionis nomen, cuius diminu-
 16 tivum tigillum. Laterculi vero vocati quod lati formentur cir- 10
 cumactis undique quattuor tabulis. Lateres autem crudi sunt,
 qui et ipsi inde nominati quod lati ligneis formis efficiuntur.
 17 Quorum crates dicuntur, in quibus lutum pro isdem lateribus
 crudis portare solent. Sunt enim conexiones cannarum, dicti
 18 ἀπὸ τοῦ κρατεῖν, id est quod se invicem teneant. Lutum autem 15
 vocatum quidam per antiphrasin putant quod non sit mundum;
 19 nam omne lotum mundum est. Calcis viva dicta quia dum sit
 tactu frigida, intus occultum continet ignem; unde perfusa aqua
 statim latens ignis erumpit. Natura eius mirum aliquid facit:
 postquam enim arserit, aquis incenditur, quibus solet ignis ex- 20
 tingui; oleo extinguitur, quo solet ignis accendi. Vsus eius
 in structuris fabricae necessarius; nam lapis lapidi non potest
 20 adhaerere fortius nisi calce coniunctus. Gypsum cognatum
 calci est, et est Graecum nomen. Plura eius genera. Omnium
 autem optimum lapidi speculari. Est enim signis aedificiorum 25
 21 et coronis gratissimus. Arena ab areditate dicta, non ab ad-

2 cimento *K* Gilbus *K*: Globosus *Plin. N. H.* 36, 169 3 et *B¹K*
 in structura *T*: structurac *Plin.* 4 Fluviatilis *BCT* 5 hic] hunc
K (eum)... eximere *Plin.* 6 stricturis *T* 7 coctibus *T* (*pro*
-tilibus?) § 15 post § 17 *K*: 'Transi' *praescript. B* 8 Te. vero voc. *K*
 vocata eo quod *B* 9 tecula *K* 10 teg- *dett.* vero *om. K*
 12 igneis *T* 13 grates *K* hisdem *K* 14 portari *B* en. a con-
 nexione *K* 15 κρα.] cratin *codd.* 16 quod *om. K* 17 qui dum *T*
 18 un. et perf. *T* 20 posquam *K ante corr.* extingui] *T¹ n. l.*
 21 quo sol. ig. acc. *om. T (non U)* eius *om. K* ei. est in *C*
 22 stricturis *T* 23 Gypsum *codd.* 24 calcis *T* no. Gr. *K*
 (*non U*) 25 lapis *C*: e lap. *dett.* specularis *C*: speculari *T*
 (*non U*) 26 gratissimum *K (non U)* ariditate *B*

haerendo, in fabricis, ut quidam volunt. Huius probatio si
 manu inpressa stridet, aut si in vestem candidam sparsa nihil
 sordis relinquit. Columnae pro longitudine et rotunditate 22
 vocatae, in quibus totius fabricae pondus erigitur. Antiqua
 5 ratio erat columnarum altitudinis tertia pars latitudinum.
 Genera rotundarum quattuor: Doricae, Ionicae, Tuscanicae,
 Corinthaeae, mensura crassitudinis et altitudinis inter se distantes.
 Quintum genus est earum quae vocantur Atticae, quaternis
 angulis aut amplius, paribus laterum intervallis. Bases fulturae
 10 sunt columnarum, quae a fundamento consurgunt, et super-
 positae fabricae sustinent pondus. Basis autem nomen petrae 23
 est fortissimae Syro sermone. Capitolia dicta quod sint colu- 24
 mnarum capita, quasi super collum caput. Epistolia sunt, quae
 super capitella columnarum ponuntur: et est Graecum. Pavi- 25
 15 menta originem operis a Graecis habent; vocata autem pavi-
 menta eo quod paviantur, id est caedantur. Vnde et pavor,
 quia caedit cor. Ostracus est pavimentum testaceum, eo quod 26
 fractis testis calce admixto feriat; testam enim Graeci *δοτρα*
 dicunt. Rudus artifices appellant lapides contusos et calce 27
 20 admixtos, quos in pavimentis faciendis superfundunt; unde et
 rudera dicuntur. Canalis ab eo quod cava sit in modum 28
 cannae. Sane canalem melius genere feminino quam masculino
 proferimus. Fistulae aquarum sunt dictae quod aquas fundant 29
 et mittant. Nam *στολα* Graece mittere est. Formae earum
 25 pro magnitudine aquae et capacitate fiunt, per quas aquae per
 certos modulos dividuntur. E quibus est uncia et quinaria,
 digitus quadratus, digitus rotundus, et ceteri modi quique.

1 herendo C 2 sparsam K: fuerit sparsa T 3 relinquet B
 7 corintae (-tee) *codd.* 8 quae] qui B 10 fund. continent pond.
 (*cett. omissis*) KN (*non U*) 11 bases BKT 12 est *om.* C¹
 serm.] nomen K (*non U*) Capitalia BK: Capitula C: Capitella
dett. (*cf. XV. viii. 15*) 13 Epistilia C: Epistolias K (*om. sunt*)
 quae] quasi B 15 vocatata K 16 paveantur K celantur C¹
 17 cedet cor BT: ceditur K Ostragus K testacium BCK
 18 testes B 19 Rudos T: Rutos K: Rudes B 22 carinae C¹
 femino C 27 quique *Arev.*: cuique T: cuique causae CKN (-sem):
 cuiusque causae B

XI DE VENUSTATE. Hucusque partes constructionis : sequitur de venustate aedificiorum. Venustas est quidquid illud ornamentum et decoris causa aedificiis additur, ut tectorum auro distincta laquearia et pretiosi marmoris crustae et colorum picturae.

XII DE LAQUEARIIS. Laquearia sunt quae cameram subtegunt et ornant, quae et lacunaria dicuntur quod lacus quosdam quadratos vel rotundos ligno vel gypso vel coloribus habeat pictos cum signis intermicantibus. Principaliter autem lacus dicitur, ut Lucilius (1290):

Resultant aedesque lacusque.

10

Cuius diminutio lacunar facit, ut Horatius (C. 2, 18):

Neque aureum

mea renidet in domo lacunar.

Inde fit alia diminutio lacunarium; et per ἀντίστοιχον laquearium facit.

15

XIII DE CRVSTIS. Crustae tabulae sunt marmoris; unde et marmorati parietes crustati dicuntur. Qui autem marmora secandi in crustas excogitaverint non constat. Fiunt autem arena et ferro serraque in praetenui linea premente arenas tractuque ipso secante, sed crassior arena plus erodit marmoris; nam tenuis fabricis et polituris adcommodata est.

XIV DE LITHOSTROTIS. Lithostrota sunt elaborata arte picturae parvulis crustis ac tessellis tinctis in varios colores. Tesselli autem [sunt] a tesseri nominati, id est quadratis lapillis per diminutionem.

25

XV DE PLASTIS. Plastica est parietum ex gypso effigies signaque exprimere pingique coloribus. Plastica autem dictum

1 Hucusque . . . aed. om. KN: aed. om. B 3 causa om. T ut] et C¹: ut et. T 4 picturae om. T 5 camera K 6 lacos BC¹K: laquos T 7 quadratus B vel] et K rotundis C¹ 9 Luc.] lucius BT 10 lacumque K 13 renidet B: renitit K: ridet C¹ 14 dim. lacunarum T laquearum B 16 marmoreae C 17 par. et crust. C quis au. B¹T 18 excogitaverit T fort. recte: -runt B constant K 19 serraque in protenui B 20 erodet BCT marmores K 21 adcommoda (om. est) K 22 Litostrata B¹T laborata T 24 sunt hab. K: om. BCT 26 Plasticen codd. signa queque T (i.e. quaeque) 27 col. possunt pl. T plasticen codd.: πλάττειν Arv. autem om. T

Graece, quod Latine est fingere terra vel gypso similitudines. Nam et inpressa argilla formam aliquam facere plastis est. Vnde et protoplastus est dictus homo qui ex limo primus est conditus.

- 5 DE PICTURA. Pictura autem est imago exprimens speciem XVI
rei alicuius, quae dum visa fuerit ad recordationem mentem
reducit. Pictura autem dicta quasi fictura; est enim imago
ficta, non veritas. Hinc et fucata, id est ficto quodam colore
inlita, nihil fidei et veritatis habentia. Vnde et sunt quaedam
10 picturae quae corpora veritatis studio coloris excedunt et fidem,
dum augere contendunt, ad mendacium provehunt; sicut qui
Chimaeram tricipitem pingunt, vel Scyllam hominem sursum,
caninis autem capitibus cinctam deorsum. Picturam autem 2
Aegyptii excogitaverunt primum umbra hominis lineis circum-
15 ducta. Itaque initio talis, secunda singulis coloribus, postea
diversis; sicque paulatim sese ars ipsa distinxit, et invenit lu-
men atque umbras differentiasque colorum. Vnde et nunc
pictores prius umbras quasdam et lineas futurae imaginis du-
cent, deinde coloribus complent, tenentes ordinem inventae
20 artis.

- DE COLORIBVS. Colores autem dictos quod calore ignis XVII
vel sole perficiuntur, sive quod initio colabantur ut summae
subtilitatis existerent. Colores aut nascuntur aut fiunt. Na- 2
scuntur, ut Sinopis, rubrica, Paraetonium, Melinum, Eretria,
25 auripigmentum. Ceteri finguntur aut arte aut permixtione.
Sinopis inventa primum in Ponto est: inde nomen a Sinope 3
urbe accepit. Species eius tres: rubra et minus rubens, et
inter has media. Rubrica vocata quod sit rubra et sanguineo 4
proxima. Haec plurimis locis gignitur, sed optima Ponto;

2 facit KN (non U) plautis B¹: vide ne plastix voluerit Isid.
pl. enim unde K: platistis enim munde N (non U) 3 pro. dic. ho. TU
6 fuerit] fuit C 8 veritatis T fugata K id est quedam fi.
quo. co. T 9 fide T habentur T 12 rursum T 14 primi T
18 ducunt dett. 19 inventa cartis K 22 qu. in in. K 23 autem
na. T: autem aut na. C 24 paritonium codd. fretia codd. (cum
codd. aliquot Plinii N. H. 35. 30) 26 pontum (om. est) K 27 tres]
in K (pro iii) 29 hoc B¹: ex T

ISIDORI

5 unde et Pontica dicitur. Syricum rubri coloris pigmentum, ex
quo et librorum capita scribuntur. Ipsud est et Phoeniceum,
appellatum ita eo quod in Syria colligatur in litoribus Rubri
6 maris, ubi Phoenices inhabitant. Aliud est autem sericum,
aliud Syricum. Nam sericum lana est quam Seres mittunt; 5
Syricum vero pigmentum quod Syrii Phoenices in Rubri maris
litoribus colligunt. Est autem et inter facticios; nam saepe
7 fit aut Sinopide aut sandyce mixtus. Minium primi Graeci in
Ephesiorum solo invenisse traduntur. Cuius pigmenti Hispa-
nia ceteris regionibus plus abundat; unde etiam nomen proprio 10
flumini dedit. Huius distillatio argentum liquidum gignit.
8 Minion autem hoc quidam dicunt esse cinnabarin. Cinnabar-
in a dracone et barro, id est elephanto, cognominatum.
Aiunt enim draconum esse sanguinem dum implicant ele-
phantos. Ruunt enim beluae et dracones obruuntur, quorum 15
fusus cruor terram inficit, fitque pigmentum quidquid solo
9 tinxerit. Est autem pulvis coloris rubri. Prasin, id est creta
viridis, etsi in aliquibus terris promiscue generetur, optima
10 tamen in Libya Cyrenensi. Chrysocolla colore prasina est,
dicta quod vena eius aurum habere traditur. Haec et in Ar- 20
menia nascitur, sed ex Macedonia probabilis venit. Foditur
enim ex metallis aeris, cuius inventio argentum atque Indicum
prodit. Nam venae eius cum his habent naturae societatem.
11 Cypria ab insula Cypro, ubi plurima reperitur. Sandaraca in
insula Rubri maris Topazo nascitur, colore cinnabari, odore 25
sulphureo. Invenitur autem in aureis et in argentariis metallis,
melior quo magis rufa quoque magis virus redolet; quamquam
et cerussa si torreatur in fornace sandaracum facit, unde et
color est flammeus. Quod si torreatur aequa parte rubrica

2 quo librum *T* fenicum *C* 3 ita *om. K* colligitur *C*
5 qu. Se. mit. *om. K* (*non N*) quam] quod *N* 6 Syrii] syri *K*:
siri *C* 8 aut in Sin. *T*: ut in Sin. *C*¹ 10 plus *BCTU*: sola *KN*
et. et no. *C* 11 liquido *K* 12 hoc *om. C* 13 varro *B*
16 soli *Solinus* 25, 15 19 tam. Lib. *T* cirinensis *B* 22 aereis *B*
indicium *K* 26 et arg. *T* 27 quo magis *om. KN* (*non U*)
28 sit horreatur *K* 29 colore est *K* aequa] et qua *B*

admixta, sandycem reddit. Arsenicum, quod Latini ob colo- 12
 rem [auri] auripigmentum vocant, colligitur in Ponto ex auraria
 materia, ubi etiam sandaraca. Optimum est quod in aureum
 colorem transit, purum et fissile gracili venarum discursu; quod
 5 vero pallidius aut sandaracae simile est deterius iudicatur: est
 et tertium genus squamosum quo miscitur aureus color. Vis
 earum ut sandaracae, sed acrior. Ochra et ipsa in insula Rubri 13
 maris Topazo gignitur, ubi et sandaraca. Fit quoque et ochra
 exusta rubrica in ollis novis luto circumlitis, quae quanto magis
 10 in camino arserit tanto melior fit. Venetum. Caeruleum tem- 14
 perare primum Alexandria repperit. In Italia ex arenae pul-
 vere et nitri flore idem faciunt. Sed Cyprium in fornace
 adustum huic permixtioni addes; Vestoriani similitudo erit.
 Purpurissum ex creta argentaria. Cum purpuris pariter tingui- 15
 15 tur bibitque eum colorem celerius lanis. Praecipuum est tamen
 aliud quod adhuc vaso rudibus medicamentis inebriatum: pro-
 ximum est egesto eo addita creta in ius idem, et quotiens id
 factum est elevatur bonitas. Pretiosissimae purpurae causa est
 quod hysgino maxime inficitur rubeaque. Indicum in Indicis 16
 20 invenitur calamis, spuma adhaerente limo: est autem coloris
 cyanei, mixturam purpurae caeruleque mirabilem reddens. Est
 alterum genus in purpurariis officinis, spuma in aereis cortinis
 innatans, quam infectores detrahentes siccant. Atramentum 17
 dictum quod sit atrum, cuius species et picturae et cottidiano
 25 usui necessaria est; iste inter facticios est. Fit enim e fuligine
 pluribus modis super ardentes taedas resina adiecta, lacusculo
 aedificata, quae fumum retineat. Huic pictores cum aqua ad-
 miscunt gluten ut inlustrius resplendeat. Ad festinationem 18

1 reddet BT 2 auri om. BCT auraria BCTU: aurea (-eam)
 KN 5 pallidus KT similes est B¹ 6 quorum commiscitur K
 7 ip. ins. B¹ 8 topazon BC: topation T 9 lutum circumlinitis T
 10 fuit C¹: venit KN (non U) 11 ex om. T 12 ciprum KP
 in force B 14 creata K 15 bibitque Plin. N. H. 35, 44:
 libetque BCTU: livetque K 16 aliud om. T vas K 17 add.
 ... idem et om. T creata K 18 elabatur K 19 ischio BC:
 scino KT Indicum KT in om. K 22 purpureis K
 25 istud dell. evuligine T: ex f. K: et f. BC 26 plurimis C
 (non U) 27 aedificato C cum om. K

ISIDORI

autem operis etiam sarmentorum veterum carbones cum glutino triti inducendis parietibus atramenti speciem reddunt. Sunt et qui vini faecem siccata excoquant, adfirmantque, si ex bono vino faex fuerit, Indici speciem id atramentum prae-
bere. Sed et sarmentum uvae nigrae vino optimo tinctum
posteaquam siccitate aruerint, si exuras et conteras adiecto
19 gluten, nitorem Indici reddet. Vsta, quae plurimum necessaria
est, nullo negotio provenit. Nam si et glebam silicis bonae
igne excoquas, et aceto acerrimo superfusam extinguas, made-
facta spongia colorem purpureum reddet. Eam ubi contriveris
20 usta erit. Omne autem atramentum sole perficitur: omnes
21 colores calcis admixtione conrumpuntur. Melinum dictum
quod eius metalli ferax sit una ex Cycladibus insula Melos
nomine. Est enim candidum, nec utuntur eum pictores propter
22 nimiam pinguedinem. Anulare, quod vocant, candidum est, 15
quo[d] muliebres picturae luminantur. Fit et ipsud ex creta
23 admixtis vitreis gemmis. Cerussa fit hoc modo: in vaso enim
aceto acerrimo inpleto sarmenta aminea in eodem vasculo con-
locabis, ac super sarmenta tabulas plumbi tenuissimas pones,
deinde vas diligentissime claudis, inlinisque, ne aliquid in- 20
spiraminis exeat. Post dies autem triginta vas aperitur, et ex
distillatione tabularum innata cerussa invenitur. Quod abla-
tum et arefactum teritur, atque iterum aceto admixto in pastillis
dividitur et in sole siccatur. Hac observantia si lamminas
aereas sarmentis superponas, aeruginem creant. Chalcanthum. 25

1 veterarum *BT* 3 siccatum *B* excogunt *K* adfirmant-
que *T* (cf. *Plin. N.H.* 35, 42): adfirmant *C*¹ si] sic *B* 4 indicii
B: indicis *C*¹ id est atr. *C* 6 siccatae *K* aruerit *B*¹
7 glute nitore indice reddit *K* plurima *CT* 8 nam et si *BU*
bonae] bene *B* 9 perfusam *T* 10 spungia *C*: sfungia *BTU*:
infungia *K* reddit *K* triveris *K* (*non U*) 13 cladibus *C*¹
15 pinguedinem. *C* (cf. *Plin. N.H.* 35, 37): pinguidinem *K* (*non U*)
Anularea *T*: Alare *DE*¹ 16 mulieres *C*¹*NP*: mulieris *K*: mulie-
bris *DE*¹ (*non U*) tincturae (-re) *KN* (*non DEU*) inlumi-
nantur *Plin. N.H.* 35, 48 creta] acetum *N*: aceto *KP* 17 Cerusa
*B*¹*K* 19 ponis *K* 20 inlinesque *B*¹*C* adspiraminis *B*
21 autem *om. C* 23 admixtum *C* 24 solo *B*¹ 25 Calcanthum
BK: -tium *C*: *om. T*

DE INSTRUMENTIS AEDIFICIORVM. Instructura autem parie- XVIII
 tum ad normam fieri et ad perpendicularum respondere oportet.
 Norma dicta Graeco vocabulo, extra quam nihil rectum fieri
 potest. Conponitur autem ex tribus regulis, ita ut duae sint
 5 binum pedum, tertia habeat pedes duos, uncias decem, quas
 aequali crassitudine politas extremis cacuminibus sibi iungit ut
 schemam trigoni faciant. Id erit norma. Regula dicta quod 2
 sit recta, quasi rectula, et impedimentum non habeat. Perpen-
 diculum est quod semper adpenditur. Denique in fabrica nisi
 10 omnia ad perpendicularum et certam regulam fiant, necesse est
 cuncta mendosa instruantur; ut aliqua prava sint, aliqua cu-
 bantia, prona nonnulla, alia supina; et propter hoc universa
 sunt constructa. Linea genere suo appellata, quia ex lino fit. 3
 Trullae nomen factum eo quod trudit et detrudit, id est inclu-
 15 dit calce vel luto lapides. Martellus. Machina. Scalae ab 4
 scandendo, id est ascendendo, vocatae; haerent enim parieti-
 bus. Scalae autem dicuntur, aut unae sint aut plures, quia
 numeri tantum pluralis est nomen, ut litterae quae epistolam
 significant.

20 DE LIGNARIIS. Lignarius generaliter ligni opifex appella- XIX
 tur. Carpentarius speciale nomen est; carpentum enim solum
 facit, sicut navicularius quia tantum navium est fabricator et
 artifex. Sarcitector dictus quod ex multis hinc et inde con- 2
 iunctis tabulis unum tecti sarciat corpus. Idem et tignarius,
 25 quia tectoria lignis inducit. Lignum vocatum Graeca etymo- 3
 logia, quia incensum in lumen convertitur et in flammam. Vnde
 [et] lychnium dicitur, quod lumen det. Materia inde dicitur 4
 omne lignum quod ex ea aliquid efficiatur; vel si ad ianuam
 referas vel ad statuam, materia erit. Ad aliquid enim materia

4 reculis K	5 habet T	duo K	6 acuminibus BCT	uti
scema C	10 est ut cun. C	11 prava] parva T	12 hoc] haec B	
13 sunt] sunt prave C: ruunt Arev.		quia] quod K	ex ligno T	
14 et detrudit om. T	15 macina B ¹ C ¹ T	16 ascendendo N:		
ascadendo K	17 sunt C ¹ (non U)	19 significat K	21 car-	
pentium C ¹	sonum B ¹	22 et] ut T (pro vel?)	26 flam T ¹	
27 et hab. T: om. BCK	licinium CKT: lucinium B	Materia B		
28 ex eo C	29 mat. semp. BK: semp. mat. CT			

semper accipienda est, sicut elementa materiam rerum esse
dicimus quia inde ea, quae sunt, facta videmus; et materia
5 quasi mater dicta. Trabes vocatae quod in transverso positae
utrosque parietes contineant. Aliud autem sunt tigna, aliud
trabes. Tigna enim iuncta trabem faciunt. Trabes autem sunt 5
6 quum sunt dolatae. Tholus proprie est veluti scutum breve,
quod in medio tecto est, in quo trabes coeunt. Coplae vocatae
quod copulent in se luctantes. Luctantes, quod erecti invicem
7 se teneant more luctantium. Agrantes. Asseres ab asse dicti,
quia soli ponuntur neque coniuncti. Scindulae, eo quod scin- 10
dantur, id est dividantur. Epigri et clavi sunt, quibus lignum
ligno adhaeret. Clavi autem dicti, quasi calibi, quia e calibe
8 fiunt, id est ferro; c(h)alyps enim ferrum est. Tabulae a vete-
ribus tagulae vocabantur, a tegendo scilicet; unde et tegulae.
Commissura dicitur tabularum coniunctio. Sectio autem dicta 15
a sequendo ea quae coeperit; nam secare sectare et sequi est.
9 Serrae autem nomen de sono factum est, id est ab stridore.
Serrae circinique usum Perdice quidam adolescens invenit,
quem puerum Daedalus frater matris suae studiis perdocendum
acceperat. Cuius pueri tantum ingenium fertur ut, dum mate- 20
riae dividendae compendium quaereret, spinam piscis imitatus
e ferro lamminam exasperans dentium mordacitate armavit,
quam serram artifices nuncupant. Pro cuius artis inventione
Daedalus magister eius invidiae livore permotus praecipitem
puerum ex arce deiecit, dehinc exulatum Cretam abiit ibique 25

2 quia] quod C vidimus K 3 Traves KPTU vocatae ...
Trabes om. KMP 4 contingant DE¹ 5 traves ET¹ iunctura C¹
travem DET Traves E¹T autem] enim C 6 Tulus codd.
est] esse K velut C: velud T 7 in qua B trabes K
Coplai K: Copulae B: Cuplae (-le) CT 8 luctantes (prius) om. B¹
recti T 9 Agrantes om. C ab asso B¹ 10 Scindole K
scandantur B 12 adherit K dicti om. K quia si K
quae e K: quia he T 13 calyps K: calip B: calibs C: cabs T
14 tag.] tegulae B 16 a secando C coeberit K: ceperit T
18 perdicem B: perdicem KN: perdicce U (non V): Perdix Arev.
22 e om. BK ferri lammina K 23 sarram C¹ 24 inv.
labore U 25 ex arte T exsolatus BK: exolatus T ab.
Cre. C abiit et ut fab. (om. ib. al. fu.) T ibi C

aliquamdiu fuit, ut fabulae ferunt. Ex Creta pinnis volavit et
 in Ciliciam venit. Circinus dictus quod vergendo efficiat cir- 10
 culum. Huius modus duplicata linea fit, quae simplex per
 latitudinem extensa fuerat. Punctus autem in medio circini
 5 centrum a Graecis dicitur; in cuius medium cuncta conver-
 gunt. Securis vocatur eo quod ea arbores succidantur, quasi 11
 succuris. Item securis quasi semicuris; ex una enim parte
 acuta est, ex altera fossoria. Haec apud veteres penna voca-
 batur; utrimque autem habens aciem, bipennis. Nam bipennis
 10 dicitur quod ex utraque parte habeat acutam aciem, quasi duas
 pinnas. Pennum autem antiqui acutum dicebant; unde et
 avium pinnae, quia acutae. Et ecce nomen quod reservavit
 antiquitatem; quia veteres pennas dicebant, non pinnas. Haec
 et dolabra, quod habeat duo labra; nam securis simplex est.
 15 Dextralis dexterae habilis. Ascias ab astulis dictas quas a ligno 12
 eximit; cuius diminutivum est asciola. Est autem manubrio
 brevi ex adversa parte referens vel simplicem malleum, aut
 cavatum, vel bicornem rastrum. Scalprus dictus quod scalpturis 13
 et foraminibus sit aptus, quasi sculpsor. Cuius diminutivum
 20 scalpellus. Terebra vocata a verme ligni, qui nuncupatur tere- 14
 bra, quem Graeci *τερηδόνα* vocant. Hinc dicta terebra quod
 ut vermis terendo forat, quasi terefora; vel quasi transforans.
 Taratrum, quasi teratrum. Scobina dicta quod haerendo scobem 15
 faciat. Cant[h]erium. Guvia.

25 DE INVENTIONE LANIFICII. Minervam quandam gentiles XX
 multis ingeniis praedicant. Hanc enim primam lanificii usum
 monstrasse, hanc etiam telam ordisse et colorasse lanas perhi-
 bent. Olivae quoque hanc dicunt inventricem et fabricae, 2
 multarumque artium repertricem, ideoque illi vulgo opifices

3 nodus <i>Schwarz</i>	simpl. si per <i>B</i>	4 fuerit <i>B</i>	5 medio <i>K</i>
6 quod de ea <i>T</i>	7 succuris <i>BT</i>	Idem <i>K</i>	8 pinna <i>CKT</i>
9 utrumque <i>KT</i> : utramque <i>B</i>	autem <i>om. K</i>		bipinnis nam
bipinnis <i>K</i>	11 Pinnum <i>C</i> : Pennam <i>K</i>	12 pinnae <i>om. BC</i>	
14 habet <i>K</i>	15 Detralis <i>C</i>	16 eximet <i>BK</i>	18 dictus <i>BCT</i> :
dicitur <i>K</i>	19 dim. est <i>K</i> : diminutivus <i>BC (T u. l.)</i>	21 hinc] huic	
<i>B¹T</i>	22 terraefora <i>B</i>	23 Taratrum ex Ter- <i>T</i>	Scobina <i>codd.</i>
(etiam <i>F</i>)	scobem <i>codd. (etiam FU)</i>	24 facit <i>B</i>	

supplicant. Sed hoc poetice fingitur; non enim Minerva istarum artium princeps est, sed quia sapientia in capite esse dicitur hominis, et Minerva de capite Iovis nata fingitur, hoc est ingenium; ideoque sensus sapientis, qui invenit omnia, in capite est. Ideo et dea artium Minerva dicitur quia nihil excellentius est ingenio, quo reguntur universa.

- XXI DE VESTE SACERDOTALI IN LEGE. Octo sunt in lege genera sacerdotalium vestimentorum. Poderis est sacerdotalis linea, corpori adstricta et usque ad pedes descendens; unde et
 2 nuncupata; quam vulgo camisiam vocant. Abanet cingulum ¹⁰ sacerdotale rotundum, polymita arte ex cocco, purpura, iacintoque contextum, ita ut flores atque gemmae in eo esse vide-
 3 rentur distinctae. Pilleum est ex bysso rotundum quasi sphaera media, caput tegens sacerdotalis et in occipitio vitta constrictum.
 4 Hoc Graeci et nostri tiaram vel galerum vocant. Mahil, quod ¹⁵ est tunica talaris, tota iacinthina, habens ad pedes septuaginta duo tintinnabula totidemque intermixta ac dependentia punica
 5 mala. Ephod, quod interpretatur Latine superindumentum; erat enim pallium superhumeralis ex quattuor coloribus et auro contextum, habens in utroque humero lapides duos smar- ²⁰ gminos auro conclusos, in quibus sculpta erant nomina patriarcharum. Logium, quod Latine dicitur rationale, pannus duplex, auro et quattuor textus coloribus, habens magnitudinem palmi per quadrum, cui intexti erant duodecim pretiosissimi lapides. Hic pannus superhumerali contra pectus ²⁵
 7 pontificis adnectebatur. Petalum aurea lammina in fronte pontificis, quae nomen Dei tetragrammaton Hebraicis litteris
 8 habebat scriptum. Batin sive feminalia, id est braciae lineae

1 finguntur B	3 de] dea T	4 est om. C	ingenium K
7 in legenera T ¹	10 camisam T	Apan est cing. KN (non U)	
11 sacerdotali K	polemita K: polimata T	iacintoque CK:	
iacintoque B: iacintumque T	15 tiarum C ¹	galeriam T:	
galeriam U: galeam BK	Machil BCK (T ¹ n. l.)	16 iacintina	
CK: iacintina T: iacintina B ¹	17 ma. pu. B	18 Ephod BKT:	
Ephoth C	int. in Lat. T	22 Logium B (non U)	pan-
num K	23 contextus B	24 pretiosi C	25 superumeralis T ¹ ut
vid.: superhumera K: suprahumeralis B: supra humerali C	28 Badin		
C (non U)			

usque ad genua pertingentes quibus verecunda sacerdotis velabantur.

DE DIVERSITATE ET NOMINIBVS VESTIMENTORVM. Diver- **XXII**
 sitas vestimentorum : tegmen, [tegumen,] indumentum, vesti-
 5 mentum, et reliqua. Tegmen dictum eo quod tegat membra ;
 sicut tegumen tecta, quae tegunt corpora. Vestimentum vero **2**
 est quod usque ad vestigium pertenditur, quasi vestigimentum,
 ut est tunica talaris. Sed et hoc consuetudo sermonis aucto-
 rum confundit. Indumentum, quod intus ad corpus induitur,
 10 quasi intumentum. Amictus. Discernitur autem vestitus a **3**
 cultu, quoniam latius intellegitur cultus. Item cultus ab ha-
 bitu ; nam habitus ad naturam pertinet, cultus ad homines.
 Plerique autem vestium aut a tempore, quo maxime in usu **4**
 sunt, appellantur, aut a locis, ubi vel primum confectae vel
 15 maxime venditantur, aut a genere coloris, aut a nomine reper-
 torum. Vestis antiquissima hominum fuit perizomatium, id est **5**
 subcinctorium, quo tantum genitalia conteguntur. Hoc pri-
 mum primi mortales e foliis arborum sibi fecerunt, quoniam
 post praevaricationem erubescences pudenda velarunt. Cuius
 20 usum quaedam barbarae gentes, dum sint nudae, usque hodie
 tenent. Haec et campestria nuncupantur, pro eo quod eisdem
 iuvenes, qui nudi exercentur in campo, pudenda operiunt.
 Tonica vestis antiquissima appellata quia in motu incedentis **6**
 sonum facit ; tonus enim sonus est. Primum autem fuere
 25 pelliciae tunicae, quibus post offensam et eiectionem de Para-
 diso Adam et Eva induti sunt. Talaris tunica dicta eo quod **7**
 ad talos usque descendat et ad pedes defluat ; sicut pectoralis,

1 verecundia *B*¹ sacerdoti *T* seclusi 5 et rel. om. *KN* (*non U*)
 Tegumen dic. *K* 6 sicut et teg. *T* quae] quia *C* vero
BCTF : quoque *KN* 7 quo *B*¹ praetenditur (pre-) *BTU* vesti-
 gimentum usque ad Apocalama (§ 13) post pellicia (xxiv. 1) transp. *F*
 8 sed aput consuetudinem se. au. confunditur *KN* (*non F*) 9 in-
 ducitur *C* 11 lautius *B* cultus] cuius *T* idem *K*
 13 Pleraque *C* aut temp. *B* : a temp. *K* 15 taloris *C*¹ re-
 pertoris *K* 16 parizomatium *BT* : an perizomatin ? 17 gentilia *C*¹
 18 e] de *K* quoniam *K* : quum *T* : quando *BC* 21 campisteria *K*
 quod de isdem *K* 23 Tunica codd. motu] modum *K* : modo
T (*non U*) 25 tunicae om. *KN* (*non U*) offensa *KN* 27 ad
 om. *BK* discindat *K*

ISIDORI

quia apud antiquos brevis erat ut tantum pectus operiret, licet
 8 nunc profusior est. Mancileata tunica, id est manicata, eo
 9 quod habeat manicas; quam χειροδύτην Graeci vocant. Dal-
 matica vestis primum in Dalmatia, provincia Graeciae, texta
 10 est, tunica sacerdotalis candida cum clavis ex purpura. Russata, 5
 quam Graeci phoeniceam vocant, nos coccinam, repertam a
 Lacedaemoniis ad celandum coloris similitudine sanguinem
 quotiens quis in acie vulneraretur, ne contemplanti adversario
 animus augesceret. Hanc sub consulibus Romani usi sunt
 milites; unde etiam russati vocabantur. Solebat etiam pridie 10
 quam dimicandum esset ante principia proponi, quasi admo-
 11 nitio et indicium futurae pugnae. Laculata est quae lacus
 quadratos quosdam cum pictura habet intextos aut additos acu.
 12 Iacinthina vestis est aereo colore resplendens. Molochinia,
 quae malvarum stamine conficitur; quam alii molocinam, alii 15
 13 malvellam vocant. Bombycina e bombyce vermiculo qui
 longissima ex se fila generat, quorum textura bombycinum
 14 dicitur; conficiturque in insula Coe. Apocalama. Serica a
 serico dicta, vel quod eam Seres primi miserunt. Holoserica
 tota serica; ὅλον enim totum. Tramoserica stamine lineo, 20
 trama ex serico. Holo(por)phyra tota ex purpura; ὅλον enim
 15 totum. Byssina candida confecta ex quodam genere lini gros-
 sioris. Sunt qui et genus quoddam lini byssum [esse] existi-
 16 mant. Fibrina [tramam de fibri lana habens]. Caprina.

1 qui ap. C¹ 2 Mancileata T 3 ciroditam BC: cirodictam T:
 cyrodictam (ex -ditam) K 4 dalmatica prov. CT 5 Rossata K:
 Rosata C 6 fenicem C coccineam B 8 ne] nec K
 contemplati B¹ 10 russa T: rossati K: rusati C¹ solebant
 BCT 11 poni C 14 Iacintina BCK: Iacintina T Moloc-
 cinia BT: Malocinia C¹: Molocina K 15 molociniam B¹ ut vid.
 16 mavellam B Bombicina codd. (etiam U) bombyce codd.:
 bombyce U 17 bombycinum BKTU: bombycinum C 18 in om. K
 Apocalama K: add. in marg. T a serico K 19 ea K (non U)
 OlosERICA BCK: Olosirica T 20 siricia T olo codd. lino B
 21 Olophora BT: Olofora K: Oloforia C ὅλ. en. to. om. K
 olo codd. 22 Bissina codd. ligni K: lino U 23 sunt et
 quae C¹ (non U) bissum BC: bissum KTU esse hab.
 CTU: om. B¹K existiment B¹F (non PU) 24 Viprina KP (non
 DEFU) tramam . . . habens hab. TU: om. BCDEFKP

Masticina et mena. Linea, quia ex solo lino fit. Linostema 17
 vestis est ex lana linoque contexta: et dicta linostema quia in
 stamine linum, in trama lanam habet. Recta dicitur vestis 18
 quam sursum versum stantesque texunt. Segmentata zonis
 5 quibusdam et quasi praecisamentis ornata; nam et particulas
 cuicumque materiae abscisas praesegminas vocant. Levidensis, 19
 quod raro filo sit leviterque densata. Pavitensis contraria levi-
 densi dicta, quod graviter pressa atque calcata sit. Citrosa, 20
 quasi concrispa ad similitudinem citri. Naevius (Bell. Pun. 10):
 10 Pulchra quae ex auro vestemque citrosam.
 Velenensis tunica est quae affertur ex insulis. Exotica vestis 21
 peregrina deforis veniens, ut in Hispania a Graecis. Polymita
 multicoloris; polymitus enim textus multorum colorum est.
 Acupicta vestis acu textilis vel acu ornata. Eadem et Phrygia; 22
 15 huius enim artis periti Phrygii omnes dicuntur, sive quia in
 Phrygia inventa est: unde et artifices, qui id faciunt, Phry-
 giones dicuntur. Vergilius (Aen. 3, 484):

Phrygiam chlamydem.

Trilicis a tribus liciis, quia est et simplex et billex. Ralla, quae 23
 20 vulgo rasilis dicitur. Interpolata vestis illa vocatur quae dum sit
 vetus ad novam speciem recuratur. Pannucia nuncupata quod 24
 sit diversis pannis obsita. Colobium dictum quia longum est
 et sine manicis; antiqui enim magis hoc utebantur. Levito-

1 Mast. Eomena KP (non DEFU) qui KP (non N) Lino-
 stima K 4 versus K texunt CTU: texerunt BK Segmenta
 K: Segmentata BT (non U) 6 cuiuscumque K (non U) materiae
 om. K (non U) praesegminas K: presexminas TU: praesegminas B
 vocantur TU: vocatur C 7 folio K (non FU) contra levidensis
 T: contra levidensem K 9 conscripta K citrinae huius (ce-
 -ne) D (fere) E¹ FKN (fere) P (fere) UV Mon.: citrine huius ut quidam
 dicit T: citri Nevius huius E²: citri nivius livius Caesenas 10 pulchra
 (-cr-) quae (que) DEFKMPT¹ ut vid. UV Mon.: pulchra quem N: pul-
 chram (-cr-) quae (que) BCT² ut vid. vest. citr. BCDEFTUV:
 vestis KMNP (vid. infra) 11 insulis quae citrosam K: insulisque
 citrossam N (vid. supra) 12 per. deseris K ut om. K Hispan-
 nam dett. (non U) Polimita BC: Polimeta K: Polimata T 13 poli-
 mitus C: polimatus BKT est om. BC (non U) 14 Acopicta T
 16 id om. C 18 frigramque chl. BC 19 est simp. B Palla B
 20 Interpolata B¹ 21 recuratur BCT 22 Colubium U 23 huc K
 Levitoniarium K (non U)

- narium est colobium lineum sine manicis, quale Aegyptii
 25 monachi utuntur. Lumbare vocatur quod lumbis religetur, vel
 quod lumbis haereat. Hoc in Aegypto et Syria non tantum
 feminae sed et viri utuntur. Vnde et Ieremias trans Euphraten
 tulit lumbare suum, ibique illud in foramine petrae abscondit, 5
 et postea scissum repperit. Hoc a quibusdam et renale dicitur,
 26 quia [in] renibus alligatur. Limus est vestis quae ab umbilico
 usque ad pedes producit. Haec autem vestis habet in ex-
 tremo sui purpuram limam, id est fluxuosam; unde et nomen
 27 accepit, nam limum obliquum dicimus. Licinum vocatum 10
 quod textura eius ligata sit in totum; quasi diceret liginum, C
 28 pro G littera commutata. Armilausea vulgo vocata quod ante et
 retro divisa atque aperta est, in arcos tantum clausa; quasi
 29 armiclausa, C littera ablata. Camisias vocari quod in his dor-
 mimus in camis, id est in stratis nostris. Femoralia appellata 15
 eo quod femora tegant. Ipsae et braciae, quod sint breves et
 30 verecunda corporis his velentur. Tubrucus vocatus quod tibiae
 bracasque tegant. Tibraci, quod a braciis ad tibiae usque
 perveniant.

XXIII DE PROPRIO QVARVNDAM GENTIVM HABITV. Quibusdam 20
 autem nationibus sua cuique propria vestis est, ut Parthis sara-
 barae, Gallis linnae, Germanis renones, Hispanis stringes, Sardis
 2 mastrucaae. Sarabarae sunt fluxa ac sinuosa vestimenta, de
 quibus legitur in Daniele (3, 94): 'Et sarabarae eorum non
 sunt inmutatae.' Et Publilius (19):

25

Vt quid ergo in ventre tuo Parthi sarabaras
 suspenderunt?

1 est om. K qualem BK: -li C 2 vel quia B 7 in hab.
 BK: om. CT qui ab T 9 flexuosam C 10 linum K 11 dextera
 C1 ligatum K1 lignum C1 12 mutata C Armilausea KT:
 Armelosa C1 14 Camisas T (non U) 15 id instratas C1 16 ipsa B
 17 verecundia B his om. T 18 bracasque B: bacasque T ante
 corr.: an braciasque? tegat BT Tubrauci K: Tubrici U:
 Tubraci B: Tubrici C braciis BCK 22 Gall... Hisp. om. KNP
 linnae DE1 (non FUV) senones T 23 mastrugae (-ge) BFUV
 (non P) 26 Pa, in ve. tuo B parti BDEFTUV (non MN)
 sarabara CDEKM: serrabasras N: saraberas T: saraba B1FUV
 27 suspenderint DE1

Apud quosdam autem sarabarae quaedam capitum tegmina nuncupantur, qualia videmus in capitibus Magorum picta. Linnae 3
saga quadra et mollia sunt. De quibus Plautus (frag. 176):

Linna coopertus est textrino Gallia.

- 5 Renones sunt velamina humerorum et pectoris usque umbili- 4
cum, atque intortis villis adeo hispida ut imbrem respuant.
Quos vulgo reptos vocant, eo quod longitudo villorum quasi
reptat. De quibus Sallustius (Hist. 3, 104): 'Germani intectum
renonibus corpus tegunt.' Dicti autem renones a Reno Ger-
10 maniae flumine, ubi his frequenter utuntur. Mastruca vestis 5
Germanica ex pelliculis ferarum, De qua Cicero pro Scauro (45):
'Quem purpura regalis non commovit, eum Sardorum mastruca
mutavit?' Mastruca autem quasi monstruosa, eo quod qui ea
induuntur quasi in ferarum habitum transformantur. Dino- 6
15 scuntur et gentes ita habitu sicut et lingua discordes. Persae
brachia et crura lin[e]amentis, caput tiara tegunt; eminent
apicibus fastigiatis Alani; horrent et male tecti cum latratori-
bus linguis Scotti; sagati sunt Alamanni, linteati Indi, gemmati
Persae, sericati Seres, pharetrati Armenii. Nonnullae etiam 7
20 gentes non solum in vestibus sed et in corpore aliqua sibi pro-
pria quasi insignia vindicant: ut videmus cirros Germanorum,
granos et cinnibar Gotorum, stigmata Brittonum. Circumci-
dunt quoque Iudaei praeputia, pertundunt Arabes aures, flavent
capitibus intectis Getae, nitent Albani albertibus crinibus.

1 sarabara *T* nuncupatur *B* 2 capita *BT*: capite *C* 4 ligna
F: litina *D¹E¹*: lina *U* (*non VMPN*) coopertus *KMNP*: cooperta
(quoo-) *BCEFTUV* textrino *BDEFT*: testino *UV*: textrinam *N*
(*non MP*) gallea *C¹*: galliae *B*: gallio *P*: galliam *N* (*non M*) *DE*
(*non FUV*) 5 vel.] quae lamine (-mm-) *BK*: que lamina *T* 6 bi-
spida *K*: spida *B¹T* imbrem *BCT*: imbres *K* 8 reptant *BT*
germa *B¹* 9 tegant *B¹* 10 flumine] fluvio *C* Mastruca
BTUV 11 germanica *BCFUV*: germania *T*: sarda *K* sauro *C¹*
12 mastruga *T*: -gam *B* 13 mutabit (*et* commobit) *U* mastruga *BT*
ea] *B¹ n. l.* 14 induantur *C* habitu *codd.* 16 linamentis
BT 17 horrentem et *K* (*non U*) tecuti *K²* 18 sacata *K¹*:
sacra *B* alemanni *C* liniati *K* (*non U*) indii *T*
(*non U*) 19 fasetrati *C¹*: fasetracti *B* 21 circi Germ. *B¹K* (*non U*)
22 gotinorum *B*: gonitorum *K* stigmatibus *B* 23 quoque *om.* *T*
pertunduntur *T*: perforant *C* 24 intextis *B¹K* (*ex -tae*) alani *C*

Mauros habet tetra nox corporum, Gallos candida cutis ; sine
equis inertes extant Alani : nec abest gens Pictorum, nomen a
corpore, quod minutis opifex acus punctis et expressus nativi
graminis sucus inludit, ut has ad sui specimen cicatrices ferat,
8 pictis artubus maculosa nobilitas. Habet et sexus institutam 5
speciem habitus ; ut in viris tonsi capilli, in mulieribus redun-
dantia crinium, quod maxime virginibus insigne est ; quarum
et ornatus ipse proprie sic est, ut concumulatus in verticem
ipsam capitis sui arcem ambitu crinium contegat.

XXIV DE PALLIIS VIRORVM. Pallium est quo ministrantium 10
scapulae conteguntur ut, dum ministrant, expediti discurrant.
Plautus (frag. 177) :

Si quid facturus es, adpende in humeris pallium,
et pergat quantum valet tuorum pedum pernicitas.

Dictum autem pallium a pellibus, quia prius super indumenta 15
pellicia veteres utebantur, quasi pellea ; sive a palla per deriva-
2 tionem. Chlamys est qui ex una parte induitur, neque con-
suevit, sed fibula infrenatur. Hinc et Graece nomen accepit.
3 Toga dicta quod velamento sui corpus tegat atque operiat. Est
autem pallium purum forma rotunda et fusiore, et quasi inun- 20
dante sinu, et sub dextro veniens supra humerum sinistrum
ponitur, cuius similitudinem in operimentis simulacrorum vel
4 picturarum aspicimus ; easque statuas togatas vocamus. Toga
autem Romani in pace utebantur, belli autem tempore paluda-
5 mentis. Mensura togae iusta si sex ulnas habeat. Toga pal- 25
mata dicebatur quam merebantur hi qui reportabant de hostibus
palmas : ipsa vocabatur et toga picta, eo quod victorias cum

1 Maurus ha. te. ut nox corpora gallus *K* (*non U*) 2 gentes
T 3 minutissimis *K* (*teste Kleinio*) (*non N*) acis *ex* acos *K*
nativis *K* 4 includit *BC* ad sui *om.* *C*¹ 5 artibus *B*¹ *K*
6 virum *B* 8 ornatis *B*¹ cumulatus *C* vertice ipsa *K*
9 artem *T* contegant *T* 10 Pallius *FK* 11 scapula *B* 13 sic
quid *B* umeris *T* 14 pergas *C* vales *C* 15 quia] quod *BC*
16 qu. pallea *T* : qu. pallia *B* sive a palla *om.* *T* 17 Clamis *codd.*
que *K* (*i. e.* quae) consuetur *B* : consutur *K* 18 greco *B*
20 rot. et fusione *B*¹ : rot. effusiore *C* (*non U*) 21 textro *C*¹ 25 iusta
BT : iustae *CK* 26 qua *K*

palmis intextas haberet. Toga candida eademque cretata in 6
qua candidati, id est magistratum petentes, ambiebant, addita
creta quo candidior insigniorque esset. Cicero in oratione
quam habuit contra conpetitores 'In Toga Candida' scripsit.
5 Cinctus Gabinus est cum ita inponitur toga ut togae lacinia, 7
quae post secus reicitur, adtrahitur ad pectus, ita ut ex utroque
latere ex humeris picturae pendeant, ut sacerdotes gentilium
faciebant aut cingebantur praetores. Trabea erat togae species 8
ex purpura et cocco qua operti Romanorum reges initio pro-
10 cedebant. Hanc primum Romulus adinvenisse perhibetur ad
discretionem regii habitus. Trabea autem dicta quod in maiori
gloria hominem transbearet, hoc est ultra et in posterum ampliori
dignitate honoris beatum faceret. Paludamentum erat insigne 9
pallium inperatorum cocco purpuraque et auro distinctum.
15 De quo Sallustius (Hist. 1, 87): 'Togam,' inquit, 'paludamento
mutavit.' Erat autem pallium bellicum, dictum, aliquibus
videtur, quod eo indutus palam faceret imperator bellum
futurum. Circumtextum est quod Graece κυκλᾶς dicitur. 10
De quo Vergilius (Aen. 1, 649):

20 Et circumtextum croceo velamen acantho.
Circumtextum autem dictum quia est rotundum pallium. Di- 11
plois Graecum nomen, ab eo quod sit duplex amictus. Horatius
(Epist. 1, 17, 25):

Contra quem duplici panno patientia velat.
25 Est autem vestis militaris, cuius usus Gallicis primum expedi- 12
tionibus coepit e praeda hostili. De qua est vox illa senatui:
'Togis depositis Quirites ad saga fuerunt.' Sagum autem 13

1 eadem credata *K* (*non U*) 2 addita] dicta *C* 4 petitores *K*:
pitatores *N* (*non U*) 5 gabin est *K* 7 latere (-e *ex corr.*) *T*
ex] in *B*¹ 9 praecedebant *C* 10 primus *K* **advenisse *B*¹
11 regis (is *ex corr.*) *T* 12 transveheret *K* postremum *B*
14 et *om. K* 15 paludamenta *BF*: paludatum *K* (*non U*) 16 autem
om. C (*non U*) pellicum *B* aliquibus *KN*: a quibus *B*¹ *T*:
a quibusdam *U*: ut quibusdam *C* 18 vel cyclas 20 croceum *K*
acanto *codd.* 22 no. est ab *K* 26 e] et *BKP* est *om. C*
(*non DFPU*) senatus *C*: -tor *D*: sanavit *B*¹

Gallicum nomen est : dictum autem sagum quadrum eo quod
 14 apud eos primum quadratus vel quadruplex esset. Paenula est
 pallium cum fimbriis longis. Lacerna pallium fimbriatum quod
 olim soli milites utebantur ; unde et in distinguenda castrensi
 urbanaque turba hos togatos, illos lacernatos vocabant. Inde 5
 autem lacernae quasi amputatis capitibus fimbriarum, neque ita
 15 laxis ut sunt paenularum. Mantum Hispani vocant quod manus
 16 tegat tantum ; est enim breve amictum. Praetexta puerile est
 pallium quo usque ad sedecim annos pueri nobiles sub disciplinae
 cultu utebantur ; unde et praetextati pueri appellati sunt. Dicta 10
 17 autem praetexta quia praetexebatur ei latior purpura. Casula
 est vestis cucullata, dicta per diminutionem a casa, quod totum
 hominem tegat quasi minor casa. Inde et cuculla, quasi minor
 cella. Sic et Graece planetas, dicta quia oris errantibus eva-
 gantur. Vnde et stellae planetae, id est vagae, eo quod vago 15
 18 sui errore motuque discurrunt. Birrus a Graeco vocabulum
 19 trahit, illi enim birrum bibrum dicunt. Melotes, quae etiam
 pera vocatur, pellis est caprina [a] collo pendens praecincta
 usque ad lumbos : est autem habitus proprie necessarius ad
 operis exercitium. Fiebat autem prius, ut quidam existimant, 20
 20 de pelliculis melonum ; unde et melotes vocatae sunt. Fimbriae
 vocatae ora vestimentorum, hoc est fines, ex Graeco vocabulum
 trahunt ; Graeci enim terminum ὄρον vocant.

XXV DE PALLIIS FEMINARVM. Regillum est praelatum regi-

1 quadrum BCDEFTU : quia dicitur KNP (pro qādf, i.e. quadrum)
 2 esset BCE²TU : est E¹F : erat K : erant N Penula BCT :
 Pendula K 3 quo . . . velabantur K 6 lacerna qu. T capitibus
 BK : capitibus CT (viv recte ; sed cf. Paul. Fest. 118 M.) 7 penularum
 codd. 8 puerili B 9 annis B¹ sub om. K (non U) 12 ves.
 cuculla B 14 grece KN : greci BCTU Planetas (nov. lemma)
 BCTU : planeta KN dicta KU : dictam N : dictas BCT quia
 BCTU : eo quod KN horis C 15 id est vagae om. KN (non U)
 eo quod BCTU : quia KN vago sui TU : vagae (vel vage) suo
 BCKN 16 mutuoque T : mutuoque K 17 bibrum (i.e. fibrum ?)
 om. KN (non U) 18 a hab. CT : om. BK 19 autem CT : enim BK
 20 extimant T 21 melote (i.e. -tae) T¹ ut vid. vocant U Fim-
 briae vocatae (lacuna). Orae Arev. 22 ore (i.e. orae) T (non U)
 finis B fort. recte 23 ὄρον] ora BK : ori T : hora C 24 praelatum
 CB (ex dum)

narum amiculum; unde et appellatum. Peplum matronale
 pallium ex purpura signatum, cuius fimbriae aurei staminis
 summitate resplendent. Palla est quadrum pallium muliebris 2
 vestis, deductum usque ad vestigia, quod ad fixis in ordinem
 5 gemmis. Et palla dicta ἀπὸ τοῦ πᾶλλειν, id est a mobilitate,
 quae est circa finem huiusmodi indumenti; sive quod rugis
 vibrantibus sinuata crispetur. Stola matronale operimentum, 3
 quod cooperto capite et scapula a dextro latere in laevum
 humerum mittitur: stola autem Graece vocatur quod supere-
 10 mittatur. Idem et ricinium Latino nomine appellatum eo quod 4
 dimidia eius pars retro reicitur; quod vulgo mavortem dicunt.
 Vocatum autem mavortem quasi Martem; signum enim mari-
 talis dignitatis et potestatis in eo est. Caput enim mulieris vir
 est; inde et super caput mulieris est. Amiculum est mere- 5
 15 tricum pallium lineum. Hunc apud veteres matronae in adul-
 terio deprehensae induebantur, ut in tali amiculo potius quam
 in stola polluerent pudicitiam. Erat enim apud veteres hoc
 signum meretriciae vestis, nunc in Hispania honestatis. Theri- 6
 strum palliolum est quo usque hodie Arabiae et Mesopotamiae
 20 mulieres velantur, quibus in aestu tutissimo teguntur umbraculo.
 De quo in Isaia (3, 23). Anaboladium amictorium lineum 7
 feminarum quo humeri operiuntur, quod Graeci vel Latini
 sindonem vocant.

DE STRATV ET RELIQUIS VESTIBVS QVAE IN VSV HABENTVR. XXVI

25 Stragulum vestis est discolor quod manu artificis diversa varietate
 distinguitur: dictum autem quod et in stratu et in amictu aptus
 sit. De quo Salomon (Prov. 31, 22): 'Stragulam vestem sibi
 fecit.' Ludices a ludis, id est theatris, vocatos quidam existi- 2

2 fimbriae <i>K</i>	aureis <i>B</i>	3 summita <i>K</i>	4 deductus <i>C</i> ¹
quod <i>del. Arev.</i>	<i>vel</i> adfixis	5 pallia <i>C</i> ¹	a <i>om. T</i> nobi-
litate <i>BKT</i>	7 crispet <i>K</i> (<i>non U</i>)	8 in <i>om. C</i>	9 greco vocata <i>T</i>
11 eius pars eius ret. <i>T</i>	eicitur <i>B</i>	mafortem . . . mafortem	
<i>del.</i>	12 sinum <i>K</i>	16 talia amacula <i>BK</i> (<i>non U</i>)	17 stolam <i>T</i>
polluerunt <i>B</i>	pudicitiam <i>K</i>	18 Theristrum <i>codd.</i>	20 in-
estutissimo <i>T</i>	21 amictorum <i>T</i>	25 Staculus <i>K</i>	qua ma. <i>K</i>
26 et am. <i>B</i>	aptum <i>K</i>	27 stragulum <i>C</i>	sibi vestem <i>B</i>
28 vocatus <i>CKT</i>			

mant: quum enim egrediebantur de ludi prostibulo iuvenes,
 horum velamento tegebant caput et faciem; quia solet erube-
 3 scere qui lupanar intraverit. Galnapes. Fulcra sunt orna-
 menta lectorum, dicta quod in his fulcitur, id est sustinemur,
 vel quod toros fulciant sive caput; quae reclinatoria vulgus 5
 4 appellat. Cervicalia autem eo quod ponantur sub cervice vel
 cubito. Pulvillus dictus a pulvinar, qui est divitum lectus.
 Culcitae vocatae quod calcentur, id est farciuntur, pluma sive
 5 tomento, quo molliores calidioresque sint. Tapeta dicta quod
 pedibus primum strarentur, quasi tapedia. Sipla tapeta ex 10
 una parte villosa, quasi simpla. Amphitapa ex utraque parte
 villosa tapeta. Lucilius (13):

Siplae atque amphitapi villis ingentibus molles.

- 6 Mantelia nunc pro operiendis mensis sunt; quae, ut nomen
 ipsud indicat, olim tergendis manibus praebebantur. Mappae 15
 convivii et epularum appositarum sunt, quasi manupae, atque
 ob id nominatae; cuius diminutivum mapella est. Toralia
 7 longae perpetuaeque mappae, a toro dictae. Sabanum Grae-
 cum est. Facietergium et manitergium a tergendo faciem vel
 manus vocatum. Vela dicta quod obiectu suo interiora do- 20
 8 morum velent. Aulaea vela picta et grandia; quae ideo aulaea
 dicta sunt quod primum in aula Attali regis Asiae, cui suc-
 9 cessit populus Romanus, inventa sunt. Cortinae sunt aulaea, id

1 prostibuli *B*¹: prostibulo *T* 2 velamenta *B* quia] quam *K*
 3 Gannapes *T* (*non U*): *om. KN* Fulgra s. ornamento *C* 4 susti-
 mur *C*¹ 5 fulceant *T* 6 ponatur *K* 7 dictus *om. C* pul-
 vinari *C* lectum *K* 8 farciuntur pulma *T* 9 tumento *BK*
 quod *T* callidioresque *BC*¹ sunt *T* Tappeta *BNTU*:
 Tappida *K* 10 sternerentur *C* tappedia *codd. (etiam U)*:
 tappeda *N* Simpla *BKTU*: Sipla *N* tappeta *BKU*: peta
*C*¹: ceppa *N* 11 Anfitapa *BCTU*: Ampitappa (*Amphi-*) *K*: *Amphi-*
 tappa *N* *Amph. . . villosa iterum ante* Sipla tapeta *exhibet K*
 12 tappeta *NTU*: tappeda *K* 13 siplex *N*: simple *P*: sipla *D* (*non*
EFMTU Mon.) anfitapi *TUV Mon.*: anfitapa *BCDE*: antifitapa *F*:
 amphitappa *KNP*: afitappa *M* vellis *KMN Mon.*: vellium *P* (*non*
DEFTU) moles *T* (*non UV*) 16 et *om. C* appositura *B*
 sunt quae quasi *K* manupiae *C*: manipulae *K* (*non U*)
 17 mappella *BC*: mappula *K* 18 longo *B* perpetue (*om. que*) *T*
 19 Facistergium *BCT*: Facitergium *dett.* 20 voc. est *C* 21 Alca
 vea *K* aulae di, *B*¹: vela di. *T*: au. dictae *K* 23 auleae *K*

est vela, de pellibus, qualia in Exodo leguntur, a quibus tabernaculum extrinsecus tegebatur. Dictae autem cortinae a coreis, eo quod prius ex pellibus fuissent factae. Vnde et in eodem tabernaculo legis iubetur cortinas fieri ex pellibus arietum
5 rubris et ex pellibus iacintinis. Cilicia Arabes nuncupant vela- 10
menta pilis caprarum contexta, ex quibus sibi tentoria faciunt.

DE LANIS. Lana a laniando, id est a vellendo, vocata : XXVII
hinc et vellus dictum, quod prius lanæ vellerentur, non tonde-
rentur. Linum ex terra oritur, deflexumque nomen eius a
10 Graeco ; nam linum Graeci λινάριον dicunt ; sive quod sit
molle et lene. Stuppa vero cannabi est sive lini. Haec se- 2
cundum antiquam orthographiam stuppa dicta, quod ex ea
rimae navium stipentur. Vnde et stipatores dicuntur, qui in
vallibus eam componunt. Tomentum appellatum quod aut in 3
15 filo aut in tela tumeat, nec subtilitatem habeat. Cannabum
a similitudine cannae vocatum, sive a Graeca etymologia ; nam
illi cannabum κάνναβιν vocant. Byssum genus est quoddam 4
lini nimium candidi et mollissimi, quod Graeci papaten vocant.
Fibrinum lana est animalium, quos fibros vocant. Ipsos et
20 castores existimant, quos dum venatores secuntur, ipsi sibi testi-
culos adimunt. Aranea vocatur eo quod aeris infusione in
frondibus nutriatur. Sericum dictum quia id Seres primi 5
miserunt ; vermiculi enim ibi nasci perhibentur, a quibus haec
circum arbores fila ducuntur : vermes autem ipsi Graece βόμ-
25 βυκες nominantur. Placium est stuppa et quasi crassedo serici,
et est Graecum nomen.

1 in om. T	leg. qu. C	2 dicta au. cortina T	3 prius
BCTU : primum KN	facta C	4 curtinas K	6 pelis K
7 laniando CK : -dum N (ex -do?)		id est om. KN (non FU)	
8 vellum K (non F)	non tond. om. C	9 defluxumque T	10 λιν.]
linarium codd.	sit om. C	11 Stupa B	canapi K
12 stuppa C ; fort. stuppa, nam styppa	ex om. C	13 remi	
BKP (non DEFU)	nanium C ¹	stipentur B : stippentur TU :	
stuppentur KP	stippatores BTU ² (stipa- U ¹) :	stuppatores KNP	
in navibus Arev. (non DEFNPU)	15 filo a aut K	Canapum	
K	16 carnae C ¹	vocatur K	17 il. cannapum K
BKT	18 papatin K : papatem T	20 castoreos T ¹	21 vocata C
(non U)	22 quia id BCTVU (fere) : quem KN	24 dicuntur C ¹	
βομβ.] bombyces codd.	25 grassedo C ¹ : crasitudo K		

XXVIII DE COLORIBVS VESTIVM. Tinctura vocata quia tinguitur
et in aliam fucata speciem nitoris gratia coloratur. Κόκκον
Graeci, nos rubrum seu vermiculum dicimus; est enim vermi-
2 culus ex silvestribus frondibus. Conchylum dictum eo quod
ex conchulis marinis color eius colligitur: idem et ostrum 5
3 vocatur. Ostrum, quod pro colore purpuræ temperatur, pluri-
mis quidem in locis, sed optimum in insula Cypro gignitur sive
4 in his quos propius solis cursus inluminat. Conchylia autem
sunt maris, quæ circumcisa ferro lacrimas purpurei coloris
emittunt: his collectis color purpureus temperatur. Et ostrum 10
5 exinde appellatum dicunt quod ex testæ humore elicitur. Pur-
pura apud Latinos a puritate lucis vocata. Apud Graecos autem
πόρφυρα dicitur cum adspiratione, apud nos purpura sine ad-
6 spiratione. Ferrugo color est purpuræ subnigræ quæ fit in
Hispania, ut (Virg. Aen. 9, 582):

15

Ferrugine clarus Ibera.

Dicta autem ferrugo quod omnis purpura prima tinctura eius-
7 modi coloris existat. Glaucus color est ferrugineus subniger.
Elbidum ab elbo colore vocatum; elbum est enim medius color
8 inter nigrum et album, et elbum ab albo dirivatum. Luteus 20
color rubicundus, quod est croceus. Nam crocum lutei coloris
est, ut (Virg. Ecl. 4, 44):

Croceo mutavit vellera luto.

Menium [quod sit colore nigro; Graeci enim μέλαν nigrum
dicunt]. Masticinum [quod colorem masticis habeat]. Blat- 25

1 quia BCTU: quod K 2 in om. K cohortatur K Ko.]
Coccum codd. 3 rubrum T mermiculum B¹ 4 Concilium codd.
5 conculis codd. 6 vocatur BCTU: vocatum K 7 qu. loc. diversis
sed T 8 quas K propius K: proprio BT (pro propior?): pro-
prie C Concilia codd. (etiam NU) autem om. T¹ 9 pur-
purea B¹ 10 immittunt BCT 11 inde T¹ 13 apud nos . . . adsp.
om. B¹ 16 cl. sidera B: cla (sic) fidere K 18 Glacus B fer-
ruganeus B¹: ferrugine K 19 Elbidum . . . voc. om. C¹ elbus
est K 20 et elbum om. T 21 quodquod est T nam. et cr.
T: nam crocus B 22 est pet (pro poeta?) inquit ut T ut vid.
23 mutata BK 24 Maenum K quod . . . dicunt hab. TUV:
om. BCDEK 25 quod . . . hab. hab. TUV: om. BCDEK Blattum
TUV: Bliteum D (non E)

teum. Blavum. Mesticium. Osticium, quia ex usto est ; fit 9
enim ex dependenti fuligine tectorum egesta assiduis ignibus :
unde et color eiusdem tincturae flammeus est.

DE INSTRUMENTIS VESTIVM. Tela pro longitudine stami- XXIX
5 num dicta, cuius dirivativum est telaria. Insubuli, quia infra
et supra sunt, vel quia insubulantur. Radii dicti quia radendo
fiunt. Pectines, quod pexa fila reddant et inpremant. Colum, 2
quod sit in longitudine et rotunditate quasi columna. Fusum,
quod per ipsum fundatur quod netum est. Alibrium, quod in
10 eo liberantur fila, id est solvantur. Calathum leve gestamen 3
ex lino vel canna aut ex iunco factum, in qua vel pensa po-
nuntur vel leguntur flores ; καλα enim Graece lignum est, a quo
dirivatum est calathum. Nam Latine quasillum dicitur. Cicero
in Philippicis (3, 10) : 'Aut vero inter quasilla pendatur aurum.'
15 Pensum mulierum a pendendo dictum ; unde pensa et inpena. 4
Netum. Fila dicta vel quia ex pilis animalium sunt, vel quia 5
lanificium filis tenuibus constat in modum pilorum, id est quasi
florum. Mataxa quasi metaxa, a circuitu scilicet filorum ; nam 6
meta circuitus ; vel quod transferatur. Gubellum corrupte a
20 globo dictum per diminutionem, quasi globellum. Panuliae, 7
quod [ex] eis panni texantur ; ipsae enim discurrunt per telam.
Stamen dictum quia rectum stat. Trama, quod via recta
transmittatur per telam ; est enim filus intra stamen currens.

1 Blabum BCDETUV : balbum K Mest. ante Blabum TUV (non
DE) : Mesticium BK : Mestitium D (non E) quia BCDEFTUV :
quod K 2 agesta B 3 est om. T 5 quia inf. BCTU : quod inf. K
6 vel ins. K radende B¹ 7 Pectinas K plexa BKT
8 et in rot. K 9 ipsum BCK : eum T netum] nectendum KN
(non U) Aliber E 10 librantur C¹ (non D¹ EFNU) solvantur
TV (non UDEFN) : volvuntur Arev. Calatum codd. 11 lino
KT : ligno BC ex om. T in quo K 12 καλ. en. Gr. om.
KN (non U) 13 calatum codd. 14 integer K pendantur
BK : om. C auro K 16 quia BCTU : quod KN vel
quia . . . pilorum om. KN (non U) 19 circuitus] circuit KN (non UV)
Iubellum TV : Lubellum U : Globellum BKN 20 globel (sic) KN :
globellicum T (non U) 21 ex hab. BT : om. CK 22 stamen . . .
per telam om. C¹ quia KT : quod B (ex corr.?) quod B (ex
corr. ?) TUV : quia KN via om. KN (non UV) 23 transmittat
K : -ant N (non UV) filum CK

Licia sunt quibus stamina ligantur, quasi ligia. Ordire est . . .
Texere est . . .

XXX DE ORNAMENTIS. Hactenus de veste: dehinc ad ceterum cultum veniamus.

Ornamenta dicta eo quod eorum cultu ora vultusque deco-
rentur. Prima ornamenta corona insigne victoriae, sive regii
honoris signum; quae ideo in capite regum ponitur, ad signifi-
candum circumfusus in orbe populos, quibus adinctus quasi
caput suum coronatur. Haec a Lucilio (1143) corolla, ab
Homero (Il. 8, 597) στεφάνη dicta est. Huius principium
a Libero quodam gentiles existimant, quod his in potando
mota vino capita vincere fasciis instituerint. Idcirco olim
linei ac lanei generis coronas fuisse, sicut erat in sacerdotibus
gentilium. Nomen coronae hac ex causa vocatum, eo quod
initio circum aras curreretur, atque ad imaginem circuitus vel
chori et formatam et nominatam coronam. Imperatores Romani
et reges quidam gentium aureas coronas utuntur. Persae tiaras
gerunt; sed reges rectas, satrapae incurvas. Reperta autem
tiara a Semiramide Assyriorum regina. Quod genus ornamenti
exinde usque hodie gens ipsa retinet. Athenienses enim
cic[1]adas aureas gerebant partim in vertice, nonnulli in fronte.
Non enim eadem sunt insignia omnium regnorum. Gentilium
vates infulas, apices, pilea sive galeria utebantur. Infula est
fasciola sacerdotalis capitis alba in modum diadematis, a qua
vittae ab utraque parte dependent, quae infulam vinciunt; unde
et vittae dictae sunt, quod vinciant. Infula autem plerumque
lata erat, plerumque tortilis, de albo et cocco. Apex est pileum

1 Licia C ¹	stamen alligantur T	Ordire CK	Ord. est
texere (om. est) C	4 veniamus CK: veniemus BFT	5 eo om. B	
6 ornamentis B ¹ T	7 in om. T	significandos BC	8 ad*inctos
B ¹ 11 is . . . instituerit Arev.	putando K	12 muta K: moto T	
capite T ante corr.	vincere BC ¹ (etiam T ¹ ?)	fasciis K	
instituerunt KT	14 Nam T	ex hac T	vocatus K
qu. in init. K	15 ad om. T	vel] et K	16 cori BCT
22 eodem K	omnia K	23 pilea om. T	galearia K:
gallearea B ¹	24 alba om. K	25 vinciantur B	26 dictae om. T
27 erat] est T (cum Serv. ad Aen. 10, 538)	de] ex K		

sutile quod sacerdotes gentiles utebantur, appellatus ab apiendo,
 id est adligando. Nam virgula, quae in pileo erat, conectebatur
 filo, quod fiebat ex lana hostiae. Galerium pileum ex pelle
 caesae hostiae factum. Pileum autem dictum a pelle hostiae
 unde fiebat. Cidarim et ipsud sacerdotum erat, quod a pleris-
 que mitra vocatur.

DE ORNAMENTIS CAPITIS FEMINARVM. Ornamenta capitis XXXI
 feminarum: diadema, nimbium, capitulum et mitra. Diadema
 est ornamentum capitis matronarum ex auro et gemmis con-
 textum, quod in se circumactis extremitatibus retro adstringitur;
 et exinde dictum Graece quod praeligetur. Nimbus est fasciola
 transversa ex auro adsuta in linteo, quod est in fronte femina-
 rum. Plautus (Poen. 348):

Quo magis eam aspicio, tam magis nimbata est.
 Nam et lumen, quod circa angelorum capita pingitur, nimbus
 vocatur, licet et nimbus sit densitas nubis. Capitulum est quod
 vulgo capitulare dicunt. Idem et cappa, vel quod duos apices ut
 cappa littera habeat, vel quia capitis ornamentum est. Mitra est
 pileum Phrygium, caput protegens, quale est ornamentum capitis
 devotarum. Sed pileum virorum est, mitrae autem feminarum.
 Redimicula autem sunt quibus mitra alligatur. Pileum autem, ut
 praediximus, a pelle erat: nam mitra ex lana est. Rricula est
 mitra virginalis capitis. Vittae sunt quae [in] crinibus innectun-
 tur, quibus fluentes religantur capilli: et vittae dictae quod vin-
 ciunt. Taenia autem est vittarum extremitas dependens diver-
 sorum colorum. Item vitta est qua corona vincitur; taenia
 vero extrema pars vittae quae dependet coronae. Reticulum est
 quod colligit comas, dictum ab eo quod retinet crines ne effun-

1 subtile BKT² (non U) ambiendo C 2 alligando C: a
 ligando B¹ TU: adalligandum K conectabatur C 3 quod] quae B
 4 autem om. K 10 circumactis T: circum C 11 et inde B.
 12 lineo B¹ 14 quo ma. BCDEFTU Mon.: comagis N: cum ma. K:
 eumagis P: quod ma. M aspiciunt N (non MP) niblata
 KNP: nublata M (non DEFU Mon.) 15 circum K 16 li. enim
 ni. T Cap. autem est B 17 capitola di. K 18 littere T quia
 KT: quod BC 22 a] ex K Rigula B¹ 23 in hab. BK: om. CT
 24 quod CT: quia BK 27 vero est ext. T² qua dependent K

- 8 dantur. Discriminalia capitis mulierum sunt vocata ex eo quod caput auro discernant; nam discriminare dividere dicitur. Antiae sunt cincinni dependentes prope auriculas; Graeco 9 vocabulo, ab auribus. Acus sunt quibus in feminis ornam-
dorum crinium conpago retinetur, ne laxius fluant et sparsos 5
10 dissipentur capillos. Inaures ab aurium foraminibus nuncu-
patae, quibus pretiosa grana lapidum dependent. Harum usus
in Graecia: puellae utraque aure, pueri tantum [modo] dextra
11 gerebant. Torques sunt circuli aurei a collo ad pectus usque
pendentes. Torques autem et bullae a viris geruntur; feminis 10
vero monilia et catella. Dictae autem torques quod sint tortae,
et bullae quod similes sint rotunditate bullis quae in aqua vento
12 inflantur. Monile ornamentum ex gemmis est, quod solet ex
feminarum pendere collo; dictum a munere. Hoc etiam et
serpentum dicitur, quia constat ex amphorulis quibusdam aureis, 15
gemmisque variis in modum facturae serpentis. Nonnulli hoc
et (segmentum dicunt, ut Iuvenalis (2, 124):)

Segmenta et longos habitus;

licet et segmentatas vestes dicamus, ut ipse (6, 89):

Et segmentatis dormisset parvola cunis.

20

- 13 Plerumque autem et per munile omnia ornamenta matronarum
14 significantur, quidquid illis munere datur. Murena vulgo voca-
tur quod scilicet auri metallo in virgulis lentescente quaedam
ordinis flexuosi catena contextitur in similitudinem murenac
serpentis, quae ad collum ornandum aptatur. Haec interdum 25
auri atque argenti textitur virgulis. Vnde et in Canticis dicitur
canticorum (1, 10): 'Murenulas aureas faciemus tibi vermiculatas

4 Ancus T sunt] aut C¹ 6 dissipent C 7 quibus] qui B¹
grana] genera dett. (non DEFN) dependatur K (non NDEF)
8 pulle 'palle?) T tantum BCTU: tantummodo KN 11 munilia
KT: minilia B cantella K 12 similis rot. K (pro simili sunt
rot.?) (non U) 13 flantur C¹ Munile BK: Munilie T 14 pondere
B dic. autem a B 15 quia CT: quod K: quam B am-
forolis BK: amforulis C: aforolis ut vid. T 16 hoc] autem KN
add. Arev. ex Serv. ad Aen. 1, 654 18 segnata C¹ 19 ipse om. KN
(non U) 21 monile C 23 virgulas lent**centes T 24 ordines K
similitudinem BK: -ne CT 25 serpentes B 26 virgilia B¹

argento.' Catellae sunt catenulae colli invicem se conprehendentes in modum catenae; unde et appellatae. Dextras communes esse virorum ac feminarum, quia utriusque sexus dexteræ sunt. Armillae autem proprie virorum sunt, conlatae victoriae causa militibus ab armorum virtute: unde et quondam vulgo viriolae dicebantur. Ab intellectu autem circuli armilla non discrepat, quia ipsa quoque hoc, ubi ponitur, ambiendo constringit; sed armilla latius extenditur, circulus rotundus fit. Fibulae sunt quibus pectus feminarum ornatur, vel pallium tenetur a viris in humeris, seu cingulum in lumbis. Lunulae sunt ornamenta mulierum, in lunae similitudinem bullulae aureae dependentes. Specula sunt in quibus feminae vultus suos intuentur. Dictum autem speculum vel quod ex splendore reddatur, vel quod ibi feminae intuentes considerent speciem sui vultus et, quidquid ornamenti deesse viderint, adiciant. Periscelides sunt apud feminas crurum ornamenta quibus gressus earum ornantur. Olfactoriola vascula sunt muliebria quibus odora menta gestantur.

DE ANVLIS. Primus Prometheus fertur circum ferreum incluso lapide digito circumdasse; qua consuetudine homines uti anulos habere coeperunt. Anuli autem per diminutionem dicti a circulis et anis, qui sunt circum brachia et circum crura; unde et signa eorum per diminutionem sigilla: nam signa maiora sunt, sigilla vero quasi minora signa. Anulos homines primum gestare coeperunt quarto a pollice digito, quod eo vena quaedam ad cor usque pertingat, quam notandam ornandamque aliquo insigni veteres putaverunt. Apud Romanos anuli de publico dabantur, et non sine discrimine; nam dignitate praecipuis viris gemmati dabantur, ceteris solidi: anulum aureum

1 Cantellae BK	conprehindentes K	3 utrisque BC ¹	5 ob
arm. virtutem C	quoddam B	6 vir. Arev.: viriliae BCK (et	
Isid. ?): viridie TU	7 ubi om. KN (non U)	ambigendo B	
8 fit BCK: est T	10 veris B	an ceu?	11 similitudine B
bullae C	12 Speculae C	13 vel quia ex B: quod ex T	14 con-
siderant K	15 quodquod K	viderent B	adiciunt K
16 Prescelidae B ¹ : Praescelites K: Prescellides T		17 mul. a qu. B	
20 inclusum K	circumdedit K	22 annis K	25 eum vana K
27 aliqua B ¹	anulo T	28 debantur B ¹	29 debantur B ¹

neque servus neque libertinus gestabat in publico, sed anulo aureo liberi utebantur, libertini argenteo, servi ferreo; licet et
 4 multi honestissimi anulo ferreo utebantur. Apud veteres ultra unum anulum uti infame habitum viro. Gracchus in Mevium: 'Considerate, Quirites, sinistram eius; en cuius auctoritatem
 5 sequimini, qui propter mulierum cupiditatem ut mulier est ornatus.' Crassus, qui apud Parthos periit, in senectute duos habuit anulos, causam praeferens quod pecunia ei inmensa crevisset. Multi etiam Romanorum pro gravitate anulum gestare in digito abstinerunt. Feminae non usae anulis, nisi
 10 quos virgini sponsus miserat, neque amplius quam binos anulos aureos in digitis habere solebant. At nunc prae auro nullum
 5 feminis leve est atque immune membrum. Inter genera anulorum sunt ungulus, Samothracius, Thynius. Ungulus est gemmatus, vocatusque hoc nomine quia, sicut ungula carni, ita
 15 gemma anuli auro adcingitur. Samothracius aureus quidem, sed capitulo ferreo; a loco ita vocatus. Thynius purus est, primum in Bithynia fabricatus, quam olim Thyn(i)am vocabant. Flaccus (Maecenas, frag. 1):

Lucente, mea vita, nec smaragdus
 berillosque mihi, Flacce, nec nitentes
 <nec> percandida margarita quaero,
 nec quos Tunnica lima perpolivit
 anellos nec iaspis lapillos.

20

1 gest. aut in pub. *K* (teste Kleinio) 2 argenteos *K* ser. fer.
 om. *T* 4 ut inf. *B* Mevius *F*¹: melium *DE*¹: mediu ut vid.
P (non *NU*): Maenium *Arev.* 5 en] in *KP* (non *NE*) 6 se-
 quisequimini *T* qui pr.] quippe *M* (non *P*) ut mulieres *T*
 (non *U*): muliebres *KMNP* (non *DEF*) 8 quo pec. *BC* 10 nisi
 quod *T* 11 aur. an. *K* (non *E*) 12 habere ante anulos *C* per
 au. *T* 13 Item *B* ante corr. 14 tinus *BCK*: tinctus *T* 17 Tinius
 codd. (etiam *EN*) 18 tinam *BCT Mon.*: tinem *K* 20 lugente mea
BDE: lugentem ea *EUV Mon.*: lucentem ea *CP*: lucentem eam *N* (non
M) vitta *M* (non *NP*) smaragdus *DKMP fort. recte*: zsama-
 ragdus *N* 21 berillusque *B*: berillos (ex bel-) quia *F*: birillusque *K*:
 birillus quem *N*: byrrillusque *M*: byrillusque *P* (non *EUV*) 22 per-
 candidam *Mon.* *KMNPU* (non *V*) margaritam *Mon.* *P*: margaridam
 (-ger-?) *M*: margitam *KN* 23 tinica *BCDEFTUV*: tunicam *N* (non
MP) perp. ut anellus *KMNP*: perp. anelos *F*: perp. anulos *DE*
 (ex anolos): perp. anellus *Mon.*¹ (non *UV*) 24 nec iaspeos *BN*: nec
 caspeos *M*: nec iaspeus *P*: ne iaspeus *K*: nec iaspis *D*: nec aspeus
*Mon.*¹ (non *EFUV*)

DE CINGVLIS. Cinctus est lata zona, et minus lata semi- XXXIII
cinctum, et utrisque minima cingulum; nam a cinctu per
diminutionem cingulum nominatum. Cinctu autem iuvenes in
exercitatione campestri verecunda velabant; unde et campestris
dicebatur. Balteum cingulum militare est, dictum pro quod ex 2
eo signa dependant ad demonstrandam legionis militaris sum-
mam, id est sex milium sescentorum, ex quo numero et ipsi
consistunt. Vnde et balteus dicitur non tantum quod cingitur,
sed etiam a quo arma dependant. Zona Graecum est, quam 3
illi ζωνάριον, nos cingulum nuncupamus. Strophium est cingu-
lum aureum cum gemmis. De quo ait Cinna (Catull. 64, 65):

Strophio lactantes cincta papillas;

et Prudentius (περὶ Στεφ. 25, 4):

Nomen hoc gemmae strophio inligata est.

15 Limus est cinctus quem publici habebant servi: et dictus limus 4
quia transversas habebat purpuras, id est limas. Caltulum
cinguli genus, a coacto loro dictum. Fibula Graecum est,
quam illi †fiblīn† dicunt, quod ligat. Subfibulum, subligacu-
lum. Redimiculum est quod subcinctorium sive brachile nuncu- 5
20 pamus, quod descendens per cervicem et a lateribus colli
divisum, utrumque alarum sinus ambit atque hinc inde subcingit,
ut constringens latitudinem vestiat corpus, contrahat atque
coniungendo componat. Hunc vulgo brachilem, quasi brachia-
lem, dicunt, quamvis nunc non brachiorum, sed renum sit
25 cingulum. Subcinctorium autem vocatum quod, ut dictum est,
sub brachiis ductum alarum sinum ambit atque hinc inde

1 semicinctum BC: semicinctum T 2 a cincto BCT 3 Cincto BCT
4 verecundia K 5 pro quod T: pro eo quod K: propter quo (ex
quia) B: propter quod C 6 dependant K: dependent BCT 9 de-
pendent BCK 10 zonarim codd. (-in T?) Strophium codd. 12 strophio
codd. lactantes B¹ papilla sed B: papillas sed C: papillas K
14 strophio codd. est om. C 16 transversa B habebat CK:
habet BT Caltulum U 17 genus om. KN (non U) 18 di. eo
qu. K 19 est om. K (non U) brachiale T 21 dimissum dett.
utrumque BC 22 latitudine BK vestium dett. con-
trahat om. C¹ 23 brachilem CKT (ex brachialem) brachialem BCT:
brachiale K 24 brachiorum BT 26 brachiis B¹T ductum om.
KN (non U) hinc om. B¹KN (non U)

6 subcingit. Fascia est qua tegitur pectus et papillae conprimuntur, atque crispanti cingulo angustius pectus artatur : et dicta fascia quod in modum fasciculi corpus alligat. Hinc et 7 fasciolae, quibus vulnera conligantur. Vitta dicta quod ea pectus vincitur instar vitis ligantis. Limbus est quam nos 5 8 ornaturam dicimus. Fasciola est quae ambit extremitateni vestium, aut ex filis, aut ex auro contexta adsutaque extrinsecus in extrema parte vestimenti vel chlamydis. De qua Vergilius dicit (Aen. 4, 137) :

Sidoniam picto chlamydem circumdata limbo.

10

XXXIV

DE CALCIAMENTIS. Sutores nuncupatos quod insertis filo

2 porcorum setis suant, id est consuant, quasi setores. Caligarios vero non a callo pedum, sed a calo, id est ligno, vocatos, sine quo consui calciamenta non possunt, quas Graeci *καλόποδας* dicunt : fiebant autem prius ex salice tantum. Hinc et calcia- 15 menta dicta quod in calo, id est ligno, fiant ; vel quod calcentur. 3 Crepidas Graeci ante repertas usi sunt. Est autem genus singulari forma, et idem utrique aptum pedi, vel dextro vel sinistro. Crepidas autem dictas quod cum sono stringantur, 4 sive a pedum crepitu in ambulando. Calceos reges utebantur 20 et Caesares. Forma eorum ***. Patricios calceos Romulus repperit quattuor corrigiarum, adsutaque luna : hos soli patricii utebantur. Luna autem in eis non sideris formam, sed notam centenarii numeri significabat, quod initio patricii senatores 5 centum fuerint. Ocreae tibialia calciamenta sunt, dicta quod 25 crura tegant. Coturni sunt quibus calciabantur tragoedi, qui in theatro dicturi erant et alta intonantique voce carmina cantaturi. Est enim calciamentum in modum crepidarum,

3 fasciola qu. B	4 vulnere T	5 pectus om. KN (non U)
7 aut fi. C ¹	adsumptaque BKN	8 in om. B extremam
partem K	10 sidonia K	pincto T clamide (ex-te) K
nimbo BK	11 filis K	12 setores T Caligarius B
13 collo pellum T	vocatus B	15 hinc calceamenta K
cal. B	17 Crepitus K	18 utroque K
om. C	stringantur ex stringitur T	20 crepitudine K
adsumtum quae B: adsuta quasi K	23 lunae au. K	24 centerii B ¹
qu. in ini. K	25 fuerunt T	dicta . . . sunt om. C ¹
alta . . . crepidarum om. KN	28 crepidarum BTU	27 et

quod heroes utebantur ; sed tale est ut et in dextro et in laevo
 conveniat pede. Baxeae calciamentum comoedorum erat, sicut 6
 tragoediorum coturni. Quos quidam etiam calones appellant,
 eo quod ex salice fierent ; nam Graeci, ut diximus, lignum
 5 κᾶλα vocabant. Talares calcei socci sunt, qui inde nominati 7
 videntur quod ea figura sint ut contingant talum ; sicut sub-
 tolare, quod sub talo sint, quasi subtolares. Obstringilli sunt 8
 qui per plantas consuti sunt, et ex superiori parte corrigium
 trahitur ut constringantur ; unde et nominantur. Osas puto 9
 10 ab os primum factas, et quamvis nunc ex alio genere, nomen
 tamen pristinum retinent. Mullei similes sunt coturnorum solo 10
 alto, superiori autem parte cum osseis vel aeneis malleolis, ad
 quos lora deligabantur. Dicti sunt autem a colore rubro, qualis
 est mulli piscis. Soleae sunt quibus tantum pedum plantae 11
 15 teguntur, dictae a solo pedum. Item soleae materiales ex
 materia coreo intacta. Socci, cuius diminutivum socelli, appel- 12
 lati inde quod saccum habeant, in quo pars plantae incitur.
 Calliculae. Caligae vel a callo pedum dictae, vel quia ligantur.
 Nam socci non ligantur, sed tantum intromittuntur. Cernui 13
 20 socci sunt sine solo. Lingulati, quos nos foliatis vocamus.
 Clavati [quasi claviati, eo quod minutis clavis, id est acutis,
 sola caligis vinciantur]. Perones et <s>culponeae rustica calcia-
 menta sunt. Baxeae calciamenta mulierum sunt. Corrigiae
 a coriis vocantur, vel a conligatione, quasi colligiae.

1 ut in de. *CN* 2 calciamenta *T* sicut *om. KN (non U)* 3 colones
B 4 fuerint *B* greci ex grece *K* 5 κᾶλα (cala) *om. C¹* calcii
K : calci *BT* qui et inde *C* 6 sunt *C* subtolares *B* 7 talos
BCT sunt *T* Obstringilli *T* : Obstringilli *KU* 8 parte *om.*
KN (non U) corrigiam *T²U* : -ia *dett.* 10 ab hos *B* : ab oso *K* :
 ab ovibus *T (non U)* nunc sint ex *T* 11 Mulleae *C¹* 12 vel
 aen.] auleneis *K (non NU)* 13 loro *T¹* 14 Solae *B* 15 solae
B : solea *T* 16 intexta *codd.* : corr. *Arev.* soccelli *K* : succelli *T*
 17 quod] qua *B¹* siccum *T ante corr.* : soccum *BCT ex corr.* : corr.
Arev. inititur *K* 18 a collo *T* 19 ta. mittuntur *C¹*
 Cornui *T* 21 quasi . . . vinc. *hab. T* : *om. BCK* calibati *T*
 22 culponiae *BK* : culponei *CT* 24 coreis *BT*